

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАТВІНЬЄВ ВАДИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 341.231.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ
ЖИТТІ**

Спеціальність 293 Міжнародне право
Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **В.О. Батвіньєв**

Науковий керівник – **Сироїд Тетяна Леонідівна**, доктор юридичних наук, професор

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Батвіньєв В. О. Міжнародний захист права на участь у культурному житті. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право (Галузь знань 29 Міжнародні відносини). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питання міжнародного механізму захисту права на участь у культурному житті. У Розділі 1 надано характеристику міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів щодо регламентації права на участь у культурному житті, зокрема. На міжнародному універсальному рівні приділено увагу положенням загальноновизнаних та спеціалізованих актів у галузі прав людини, як от: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна конвенція про захист прав працівників-мігрантів та членів їхніх сімей, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація про освіту для всіх та ін. А також проаналізовано Зауваження загального характеру Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, доповіді Спеціального доповідача у галузі культурних прав. На основі проведеного аналізу означених актів встановлено, що право на участь у культурному житті є невід’ємною складовою загальноновизнаних прав людини та визнане як свобода (ЗК № 21). Воно тісно пов’язане з низкою таких гарантованих прав, як: право користуватися результатами наукового прогресу та його застосування; право на захист моральних та матеріальних інтересів, що виникають у результаті будь-якого наукового, літературного чи художнього твору автором якого є особа; право на освіту; право кожної

людини на відпочинок та дозвілля; свобода наукових досліджень та творчої діяльності та ін. Констатовано, що культурні права є невід'ємною складовою Цілей сталого розвитку ООН. Вони необхідні для розвитку кожної людини та спільноти. Розширення прав і можливостей усіх категорій осіб та формування їхньої ідентичності у стійкій культурній екосистемі – є завданням на майбутнє. Культурні права покладено в основу визначення сталого розвитку та гарантовані усім категоріям осіб. Мета «нікого не залишити осторонь» не може бути досягнута у відриві від повного дотримання культурних прав всіх людей без будь-якої дискримінації.

На міжнародному регіональному рівні приділено правовому доробку Ради Європи, в межах якої означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм організації (Європейська культурна конвенція, Європейська соціальна хартія (переглянута), Рамкова Конвенція про значення культурної спадщини, Рекомендація 1990 (2012) «Право кожного брати участь у культурному житті», Рекомендація (CM/Rec(2022)15) Комітету міністрів Ради Європи тощо). Разом із тим констатовано, що акти організації містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, на відмінну від універсальних міжнародних угод. Зазначено, що Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини не містить окремої статті «право на культуру» або право брати участь у культурному житті, на відміну від інших актів організації. Тобто договір не забезпечує прямого захисту права на участь у культурному житті. Однак прецедентна практика Суду містить приклади того, як деякі права, що підпадають під поняття «культурні права» в широкому сенсі, можна захистити на підставі ключових цивільних прав, таких як право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8), право на свободу вираження поглядів (стаття 10) та право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1).

Аналіз правового підґрунтя Європейського Союзу дав можливість зробити висновок, що Установчі договори ЄС, на кшталт актам Ради Європи, містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, підтверджуючи важливість культурного різноманіття та загальних цінностей і культурної спадщини (ст. 393 Договору про Європейський Союз, ст. 167 (1), (2) Договору про функціонування Європейського Союзу); закріплюють загальне зобов'язання Союзу поважати культурну, релігійну та мовну різноманітність (ст. 22 Хартії основних прав Європейського Союзу). Зазначено, що на рівні ЄС не зроблено самостійних суттєвих кроків, які свідчили б про його спроможність на сучасному етапі функціонування інтеграційного утворення визнати, захистити та реалізовувати право на участь у культурному житті, оскільки майже всі інструменти культурної політики знаходяться в руках держав-членів. Відповідно сам Союз в обмеженому обсязі володіє компетенцією в питаннях культури.

У межах ОБСЄ питання культури розглядаються в аспекті політичних орієнтирів держав-членів, що знайшло своє закріплення в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт), Документі Краківського симпозіуму з питань культурної спадщини держав – учасниць НБСЄ, в яких держави-учасниці організації підкреслили зобов'язання поважати незамінну самобутність усіх своїх культур і прагнути сприяти безперервному культурному діалогу між собою та іншими країнами світу.

Приділено увагу нормативно-правовим актам Організації Американських Держав щодо забезпечення права на культуру. Підкреслено, що в аспекті Американської конвенції про права людини це право є складовою такого напрямку як прогресивний розвиток (ст. 26); Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини закріплює зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів як всередині країни, так і за допомогою міжнародного співробітництва з тим,

щоб поступово і відповідно до їх внутрішнього законодавства забезпечити повне дотримання низки прав людини, серед яких і право на блага культури (ст.14); Американська соціальна хартія приділяє увагу забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації, культурному розвитку тощо.

Аналіз актів Африканського Союзу (Порядок денний на період до 2063 р. (Ціль 5), Хартія відродження африканської культури АС надав підстави зробити висновок, що організацією докладено низку зусиль задля створення Африки із сильною культурною ідентичністю, спільною спадщиною, загальними цінностями та етикою. АС спорт визнається елементом культури та важливим фактором розвитку людства, зміцнення національної єдності і зближення народів.

На підставі аналізу діючих нормативних актів у галузі прав людини розкрито нормативний зміст права на участь у культурному житті та підходи до визначення терміну «культура». Зроблено висновок, що культурні права є важливим засобом розвитку, підтримки миру, викорінення крайньої бідності і зміцнення соціальної згуртованості, а також взаємної поваги та розуміння між окремими особами і групами людей при всій їх різноманітності. Культурні права можуть здійснюватися як окремо взятою особою, спільно з іншими або в рамках громади чи групи як такої. Зокрема, право на участь у культурному житті гарантується в положеннях низки міжнародно-правових актів у галузі прав людини. Разом з тим, незважаючи на досить широку регламентацію означеного права, існує складність у розумінні і визначення його складових елементів. Проаналізовано підходи до визначення терміну «культура», під яким, насамперед, розуміється широка концепція, яка охоплює всі прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Слід зауважити, що право на «участь» та «прийняття участі» характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у

культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Крім того, необхідними умовами для повної реалізації права на участь у культурному житті на основі рівності та недискримінації є низка характеристики, серед яких: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність

У Розділі 2 розкрито питання щодо забезпечення права на участь у культурному житті таких уразливих категорій населення, як: корінні народи і меншини, мігранти, люди з інвалідністю.

Розкрито положення міжнародно-правових універсальних і регіональних актів у цій сфері (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рекомендація ЮНЕСКО щодо участі широких верств населення в культурному житті та їхнього внеску, Конвенція про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Віденська декларація і Програма дій, Дурбанська декларація і Програма дій, Декларація ООН про права корінних народів, Декларація про майбутні покоління, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Африканська хартія прав людини і народів, Американська декларація про права корінних народів тощо), якими закріплено культурні права. Акцентовано, що корінні народи нерідко стикаються зі специфічними проблемами у реалізації культурних прав, що посилюються стратегіями розвитку, які взагалі або недостатньо враховують культуру. З огляду на це, існуюча концепція сталого розвитку потребує посилення шляхом додавання культури як четвертої її складової. Вказано щодо впливу суттєвих кліматичних змін на культурні права корінних народів і охарактеризовано практику правозахисних органів у цій сфері.

Констатовано, що окремі аспекти культурних прав мігрантів містяться в положеннях Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Нью-Йоркської декларації про

біженців та мігрантів, Глобальному договорі про безпечну, упорядковану та легальну міграцію, Африканських керівних принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців та шукачів притулку, Міжамериканських принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми тощо. Однак, Конвенція про статус біженців не містить окремої норми, присвяченої праву на участь у культурному житті. Охарактеризовано положення Всесвітньої програми дій щодо осіб з інвалідністю, Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Спільної декларація «Європа для культури – Культура для Європи», Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів про права осіб з інвалідністю в Африці щодо закріплення культурних прав осіб з інвалідністю. На підставі аналізу означених актів встановлено, що право на участь у культурному житті тісно взаємопов'язано з таким принципом як доступність.

Досліджено практику міжнародних правозахисних інституцій у сфері захисту культурних прав досліджуваних категорій осіб (напр., справи «Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador», «Lovelace v. Canada та Kitok v. Sweden», «Anni Äärelä and Jouni Näkkäljärvi v. Finland», «African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya» тощо).

У третьому розділі приділено увагу універсальним, регіональним міжнародним інституціям загального і спеціального характеру, як-от: ООН, ЮНЕСКО, Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей, Асоціація архітекторів, Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття, Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади, Рада Європи, Amateo, Culture Action Europe, Європейський культурний фонд, Платформа культурних зв'язків. Розкрито напрями діяльності означених організацій у сфері культури. Підсумовано, що міжнародні організації не лише захищають культурні права як індивідуальні права людини, а й реалізують низку

заходів, програм та ініціатив, які спрямовані на утвердження і посилення культури як суспільного блага. Означене створює підґрунтя для побудови демократичного та інклюзивного суспільства, побудованого на принципах взаємоповаги.

Ключові слова: вразливі категорії осіб, гендер, єдність і рівність прав, культурні права, людська гідність, міжнародне право прав людини, міжнародні стандарти, право на участь у культурному житті, Цілі сталого розвитку.

ABSTRACT

Batviniev. V. O. International Protection of the Right to Participate in Cultural Life. – Qualification scholarly paper: a manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the Specialty 293 International Law (Field of Knowledge 29 International Relations). – V. N Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the issue of the international mechanism for the protection of the right to participate in cultural life. Section 1 provides a description of international legal acts of the universal and regional levels regulating the right to participate in cultural life, in particular. At the international universal level, attention is paid to the provisions of generally recognized and specialized acts in the field of human rights, such as: the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, the Convention on the Rights of the Child, the Universal Declaration on Education for All, etc. The General Comments of the

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the reports of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, etc. are also analysed. Based on the analysis of the above-mentioned acts, it was established that the right to participate in cultural life is an integral part of universally recognized human rights and is recognized as a freedom (GC No. 21). It is closely related to a number of such guaranteed rights as: the right to enjoy the results of scientific progress and its application; the right to protection of moral and material interests arising from any scientific, literary or artistic work of which the author is a person; the right to education; the right of every person to rest and leisure; freedom of scientific research and creative activity, etc. It was stated that cultural rights are an integral part of the UN Sustainable Development Goals. They are necessary for the development of every person and community. Expanding the rights and opportunities of all categories of persons and forming their identity in a sustainable cultural ecosystem is a task for the future. Cultural rights are the basis for the definition of sustainable development and are guaranteed to all categories of persons. The goal of "leaving no one behind" cannot be achieved in isolation from the full respect for the cultural rights of all people without any discrimination.

At the international regional level, attention is paid to the legal acquis of the Council of Europe, within which the specified right has received its normative development both at the level of "soft law" norms and treaty norms of the organization (European Cultural Convention, European Social Charter (revised), Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Recommendation 1990 (2012) "The right of everyone to take part in cultural life", Recommendation (CM/Rec(2022)15) of the Committee of Ministers of the Council of Europe, etc.). At the same time, it is stated that the acts of the organization contain indirect guarantees of the right to participate in cultural life, unlike universal international agreements. It is noted that the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not contain a separate article "the right to culture" or the right to participate in cultural life,

unlike other acts of the organization. That is, the treaty does not provide direct protection of the right to participate in cultural life. However, the Court's case-law contains examples of how some rights falling under the concept of "cultural rights" in a broad sense can be protected on the basis of key civil rights, such as the right to respect for private and family life (Article 8), the right to freedom of expression (Article 10) and the right to education (Article 2 of Protocol No. 1).

The analysis of the legal basis of the European Union made it possible to conclude that the EU Founding Treaties, like the acts of the Council of Europe, contain indirect guarantees of the right to participate in cultural life, confirming the importance of cultural diversity and common values and cultural heritage (Article 393 of the Treaty on European Union, Article 167 (1), (2) of the Treaty on the Functioning of the European Union); they enshrine the general obligation of the Union to respect cultural, religious and linguistic diversity (Article 22 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union). It is noted that no independent significant steps have been taken at the EU level that would indicate its ability at the current stage of the functioning of the integration entity to recognize, protect and implement the right to participate in cultural life, since almost all cultural policy instruments are in the hands of the Member States. Accordingly, the Union itself has limited competence in cultural matters.

Within the OSCE, cultural issues are considered in the context of the political orientations of the member states, which was enshrined in the Final Act of the Conference on Security and Co-operation in Europe (Helsinki Final Act), the Document of the Krakow Symposium on the Cultural Heritage of the CSCE Participating States, in which the participating states of the organization emphasized their commitment to respect the irreplaceable identity of all their cultures and to strive to promote continuous cultural dialogue between themselves and other countries of the world.

Attention is paid to the normative and legal acts of the Organization of American States on ensuring the right to culture. It is emphasized that in the aspect of the American Convention on Human Rights, this right is a component

of such a direction as progressive development (Article 26); The Additional Protocol to the American Convention on Human Rights enshrines the obligations of the participating states to take the necessary measures both domestically and through international cooperation in order to gradually and in accordance with their domestic legislation ensure full compliance with a number of human rights, including the right to the benefits of culture (Article 14); The American Social Charter pays attention to ensuring equal opportunities, preventing discrimination, cultural development, etc.

The analysis of the acts of the African Union (Agenda for the period up to 2063 (Goal 5), the AU Charter for African Cultural Renaissance provided grounds to conclude that the organization has made a number of efforts to create an Africa with a strong cultural identity, common heritage, common values and ethics. The AU recognizes sport as an element of culture and an important factor in the development of humanity, strengthening national unity and bringing peoples closer together.

Based on the analysis of current legal acts in the field of human rights, the normative content of the right to participate in cultural life and approaches to defining the term "culture" are revealed. It is concluded that cultural rights are an important means of development, maintaining peace, eradicating extreme poverty and strengthening social cohesion, as well as mutual respect and understanding between individuals and groups of people in all their diversity. Cultural rights can be exercised individually, together with others or within the community or group as such. In particular, the right to participate in cultural life is guaranteed in the provisions of a number of international human rights instruments. However, despite the rather broad regulation of the specified right, there is a difficulty in understanding and defining its constituent elements. The approaches to the definition of the term "culture" are analysed, which, first of all, is understood as a broad concept that encompasses all manifestations of human life, such as: lifestyles, language, literature, music and song creation, a system of religions or beliefs, rituals, ceremonies, art, etc. It should be noted that

the right to "participate" and to "take part" is characterized by three interrelated components: participation in cultural life, access to cultural life and contribution to cultural life. In addition, the necessary conditions for the full realization of the right to participate in cultural life on the basis of equality and non-discrimination are a number of characteristics, including: availability, accessibility, acceptability, adaptability, compliance.

Chapter 2 addresses the issue of ensuring the right to participate in cultural life for vulnerable groups of the population, such as indigenous peoples and minorities, migrants, and persons with disabilities.

The provisions of universal and regional international legal acts in this field are examined, including the International Covenant on Civil and Political Rights, UNESCO Recommendation on the Participation of the People at Large in Cultural Life and Their Contribution to It, the Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, the Vienna Declaration and Programme of Action, the Durban Declaration and Programme of Action, the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, the Declaration on Future Generations, the Framework Convention for the Protection of National Minorities, the African Charter on Human and Peoples' Rights, the American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, and others, which enshrine cultural rights. Emphasis is placed on the fact that indigenous peoples often face specific challenges in exercising their cultural rights, which are exacerbated by development strategies that either neglect or insufficiently take culture into account. In this regard, the existing concept of sustainable development requires strengthening by incorporating culture as its fourth component. The impact of significant climate change on the cultural rights of indigenous peoples is also highlighted, and the practices of human rights bodies in this area are characterized.

It is noted that certain aspects of the cultural rights of migrants are reflected in the provisions of the International Convention on the Protection of

the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, the New York Declaration for Refugees and Migrants, the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, the African Guidelines on the Human Rights of All Migrants, Refugees and Asylum Seekers, the Inter-American Principles on the Human Rights of All Migrants, Refugees, Stateless Persons, and Victims of Trafficking, among others. However, the Convention relating to the Status of Refugees does not contain a specific provision dedicated to the right to participate in cultural life. The provisions of the World Programme of Action concerning Persons with Disabilities, the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the Joint Declaration "Europe for Culture – Culture for Europe", and the Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Persons with Disabilities in Africa are analysed regarding the protection of cultural rights of persons with disabilities. Based on the analysis of these instruments, it is established that the right to participate in cultural life is closely linked to the principle of accessibility.

The practices of international human rights institutions in the protection of the cultural rights of the examined categories of persons have been studied (e.g., the cases *Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador*, *Lovelace v. Canada* and *Kitok v. Sweden*, *Anni Äärelä and Jouni Näkkäläjärvi v. Finland*, *African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya*, etc).

Chapter 3 focuses on universal and regional international institutions of both general and specialized character, such as the UN, UNESCO, the International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, the Association of Architects, the International Federation of Coalitions for Cultural Diversity, the United Cities and Local Governments, the Council of Europe, Amateo, Culture Action Europe, the European Cultural Foundation, and the Cultural Relations Platform. The activities of these organizations in the field of culture are examined. It is concluded that international organizations not only protect cultural rights as individual human

rights but also implement a range of measures, programs, and initiatives aimed at promoting and strengthening culture as a public good. This, in turn, creates a foundation for building a democratic and inclusive society based on the principles of mutual respect.

Keywords: vulnerable groups, gender, unity and equality of rights, cultural rights, human dignity, international human rights law, international standards, right to participate in cultural life, Sustainable Development Goals.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Батвіньєв В. О. Нормативний зміст права на участь у культурному житті: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 80, Т. 2. С. 264-268. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.42>.
2. Батвіньєв В. О. Міжнародний інституційний механізм забезпечення культурних прав. *Юридичний вісник.* 2024. № 6. С. 226-232. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.25>.
3. Батвіньєв В. О. Забезпечення культурних прав корінних народів на міжнародному універсальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 4. С. 413-416. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/98>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Батвіньєв В. О. До питання щодо забезпечення культурних прав крізь призму гендеру. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.).* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 152-155.
5. Батвіньєв В. О. Деякі аспекти забезпечення культурних прав мігрантів на міжнародному універсальному рівні. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2024 р.).* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 120-123.

6. Батвіньєв В. О. Вплив кліматичних змін на дотримання культурних прав корінних народів: міжнародно-правовий аспект. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 160-162.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ.....	28
1.1. Міжнародно-правова універсальна основа регламентації права на участь у культурному житті.....	28
1.2. Міжнародно-правова регіональна основа регламентації права на участь у культурному житті.....	46
1.3. Нормативний зміст права на участь у культурному житті.....	61
Висновки до Розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ.....	75
2.1. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав корінних народів і меншин.....	75
2.2. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав мігрантів.....	100
2.3. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав осіб з інвалідністю.....	112
Висновки до Розділу 2.....	124
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ.....	129
3.1. Інституційний захист права на участь у культурному житті на міжнародному універсальному рівні.....	129
3.2. Інституційний захист права на участь у культурному житті на міжнародному регіональному рівні.....	152
Висновки до Розділу 3.....	169

ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	227

ВСТУП

Актуальність теми. Культурні права є невід'ємною частиною прав людини, які є загальними, неподільними, взаємопов'язаними і взаємозалежними. Всебічне заохочення і повага до культурних прав має важливе значення для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в умовах різноманітного та багатокультурного світу. Культурні права захищають права кожної людини розвивати і виражати свої людські якості, своє бачення світу та зміст, який вони надають своєму існуванню і своєму розвитку за допомогою цінностей, поглядів, переконань, мов, знань та мистецтва, інститутів та способу життя. Культурні права також захищають доступ до спадщини і ресурсів, які дозволяють здійснювати такі процеси ідентифікації та розвитку.

З огляду на це, важливе значення має право на участь у культурному житті, що гарантує право кожної людини на доступ, участь та користування культурою, культурною спадщиною і культурним самовираженням. Зазначене право засноване на взаємній повазі і відкритому діалозі між культурами та є ключем до збереження спадщини, зміцнення творчих індустрій і заохочення культурного плюралізму.

Право на участь у культурному житті гарантується у положеннях низки міжнародних актів з прав людини, зокрема, Загальній декларації прав людини (ст. 27 (1)), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (ст. 15 (1) (а)), Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р. (ст. 30 (1)), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. (ст. 5 (vi)) тощо. Крім того, воно тісно пов'язане з іншими правами людини, як-от: право на користування результатами наукового прогресу та їх практичного застосування, право на освіту, право всіх народів на самовизначення, право на достатній життєвий рівень та ін.

Разом з тим, Спеціальні доповідачі у галузі культурних прав наголошують у своїх звітних документах (A/75/298, A/HRC/46/34 та ін.), що культурні права часто характеризуються як недостатньо розвинені порівняно з іншими правами людини. Недостатня увага приводить до того, що іноді вони розглядаються як права, що мають менш пріоритетне значення. Крім того, у світлі сучасних викликів, як-от: пандемія COVID-19, істотна зміна клімату, різноманітні ситуації надзвичайного характеру та збройні конфлікти, здійснюється серйозний вплив на права людини в усьому світі, особливо культурні права, оскільки в багатьох випадках існує ризик того, що вони будуть зведені нанівець.

Право на участь у культурному житті недостатньо опрацьовано і на доктринальному рівні. Донедавна про нього порівняно мало йшлося у формальному ключі, а наукові роботи, які враховують першоджерела, залишаються рідкісними. У науці міжнародного публічного права окремі аспекти, присвячені питанням забезпечення прав людини, зокрема в галузі культури, захисту вразливих категорій населення, особливо корінних народів і меншин, осіб з інвалідністю та питанням відповідальності держав за порушення означених прав, висвітлювалися в наукових працях українських і зарубіжних учених, серед яких: М. Баймуратов, В. Гутник, С. Карвацька, Т. Комарова, В. Мицик, М. Медведєва, Л. Невара, Є. Реньов, Т. Сироїд, Л. Фоміна, А. Дж. Віл (A. J. Veal), Ана Філіпа Врдоляк (Ana Filipa Vrdoljak), Артеміс Папатанассіу (Artemis Papathanassiou), Атіна Чанакі (Athina Chanaki), Делія Феррі (Delia Ferri), Енн Ліхі (Ann Leahy), Кшиштоф Ожешина (Krzysztof Orzeszyna), Марко Оделл (Marco Odell), Роджер О'Кіф (Roger O'Keefe), Селін Роменвіль (Céline Romainville), Юпсаніс Афанасіос (Yupsanis, Athanasios) та ін. Разом з тим питання щодо міжнародного захисту права на участь у культурному житті досі не було предметом комплексного дослідження. Виходячи з означеного, обрана тематика становить істотний науковий інтерес і практичну цінність у сфері міжнародного публічного права, зокрема в галузі захисту прав людини.

Зважаючи на вищезначене, обрана тема вимагає подальшого ґрунтовного комплексного дослідження у зв'язку з необхідністю поглиблення розуміння сутності та складових права на участь у культурному житті з метою забезпечення його ефективного захисту. Ретельного дослідження потребує і питання існуючого інституційного механізму захисту, означеного права в діяльності універсальних і регіональних правозахисних інституцій, як індивідуального права, так і суспільного блага.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у вирішенні наукового завдання шляхом розкриття організаційно-правового механізму захисту права на участь у культурному житті.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі **завдання:**

- охарактеризувати положення міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів щодо закріплення права на участь у культурному житті;
- розкрити взаємозв'язок між правом на участь у культурному житті з іншими правами людини;
- дослідити культурні права в аспекті складової сталого розвитку;
- розкрити нормативний зміст права на участь у культурному житті та підходи до визначення терміну «культура»;
- визначити особливості забезпечення права на участь у культурному житті вразливих категорій осіб, як-от: особи з інвалідністю, корінні народи, меншини, мігранти;
- охарактеризувати міжнародні універсальні і регіональні інституції у сфері культури;
- визначити існуючі прогалини в цій сфері та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення положень міжнародних актів щодо забезпечення права на участь у культурному житті.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини у галузі захисту права на участь у культурному житті.

Предметом дослідження є міжнародний захист права на участь у культурному житті.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стала сукупність методів і прийомів наукового пізнання, спрямованих на об'єктивне і ґрунтовне дослідження тематики. Через діалектичний метод було розкрито і поглиблено понятійний апарат, з'ясовано сутність досліджуваного права. Використання історико-правового методу дозволило виявити еволюцію міжнародно-правової основи на предмет закріплення права на участь у культурному житті. Аксиологічний метод застосовано з метою осмислення ціннісно-орієнтаційної спрямованості права на участь у культурному житті; при аналізі прецедентного права правозахисних міжнародних інституцій (Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Африканський суд з прав людини і народів, Міжамериканський суд з прав людини, Європейський суд з прав людини) у сфері захисту культурних прав. Порівняльно-правовий метод використано задля з'ясування положень міжнародних універсальних і регіональних актів, що регламентують право на участь у культурному житті. Використання формально-логічного методу дозволило виявити існуючі недоліки та прогалини в міжнародних актах у досліджуваній сфері та виробити пропозиції щодо їхнього удосконалення.

Наукова новизна даного дисертаційного дослідження визначається тим, що воно є першою в науці міжнародного публічного права спробою комплексного дослідження міжнародного механізму захисту права на участь у культурному житті.

Уперше:

- у результаті аналізу підходів до визначення терміну «культура» доведено, що він включає в себе широку концепцію, яка охоплює всі

прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Право на «участь» та «прийняття участі» характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Крім того, необхідними умовами для повної реалізації права на участь у культурному житті на основі рівності та недискримінації є низка характеристики, серед яких: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність;

- встановлено, що культурний розвиток на відміну від соціального, економічного й екологічного компонентів, не визнається в якості одного із несучих стовпів сталого розвитку, а сам вплив розвитку на культурні права рідко стає предметом оцінки. Між тим, існуюча концепція сталого розвитку потребує посилення шляхом додавання культури як четвертої її складової;

- доведено, що право осіб з інвалідністю на участь у культурному житті тісно взаємопов'язано з принципом доступності, що передбачає вжиття державами належних заходів з тим, щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя держави;

- підсумовано, що в ситуації збройного конфлікту або стихійного лиха культура особливо перебуває під загрозою через свою притаманну вразливість та величезну символічну цінність, будучи водночас і рушійною силою відновлення шляхом зміцнення стійкості громади. Під час кризових ситуацій, окрім фізичного знищення культурної спадщини, існує також величезний вплив порушень прав людини, включаючи право користуватися, мати доступ до культурного життя й ідентичності, право на освіту тощо. Здатність отримувати доступ до культури та культурних прав і користуватися ними має бути гарантована за будь яких обставин, оскільки це допомагає впоратися з психологічним

стресом, пов'язаним з вимушеним переміщенням, та забезпечує благополуччя під час адаптації і облаштування в новому контексті країни перебування;

- охарактеризовано практику міжнародних універсальних і регіональних правозахисних інституцій щодо захисту права на участь у культурному житті (Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, Африканський суд з прав людини і народів, Міжамериканський суд з прав людини, Європейський суд з прав людини).

Удосконалено:

- теоретичні положення щодо культурних прав окремих категорій осіб (корінні народи, меншини, мігранти). Встановлено, що право не піддаватися примусовій асиміляції або впливу з метою знищення культури є важливою передумовою у збереженні культурної самобутності осіб;

- підходи до розуміння права осіб з інвалідністю на участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом. Констатовано, за результатом аналізу звітів, поданих Комітету ООН з прав осіб з інвалідності в межах періодичного звітування, що держави нерідко розглядають права, гарантовані статтею 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р., в окремих сферах, як-от: спорт, доступ до театрів, музеїв, бібліотек тощо;

- концепцію щодо розуміння захисту права на участь у культурному житті в практиці Європейського суду з прав людини. Визначено, що в Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., яка є основоположним договором Ради Європи у галузі прав людини, не закріплено «право на культуру» або право брати участь у культурному житті. Тобто договір не забезпечує прямого захисту права на участь у культурному житті. Однак прецедентна практика Суду містить приклади того, як деякі права, що підпадають під поняття «культурні права» в широкому сенсі, можна захистити на підставі ключових прав,

таких як право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8), право на свободу вираження поглядів (стаття 10) та право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1).

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

- права на участь у культурному житті як невід’ємної складової загальноновизнаних прав людини, що знайшли своє закріплення в низці договірних міжнародних актів універсального і регіонального характеру та актів «м’якого права»;

- забезпечення культурних прав мігрантів. Вказано, що досягнення фактичної рівноправності у здійсненні культурних прав означеної категорії осіб ґрунтується на Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., яка покладає зобов’язання на держави-учасниці заборонити і ліквідувати расову дискримінацію в усіх її формах і забезпечити рівноправність кожної людини перед законом, без розрізнення раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, особливо щодо здійснення права на рівну участь у культурному житті;

- існуючого правового підґрунтя захисту прав біженців. Констатовано, що Конвенція про статус біженців 1951 р., будучи знаковим документом з прав людини, спрямованим на сприяння інтеграції біженців у їхній новій країні, не містить окремої статті щодо забезпечення права на участь у культурному житті;

- концепції гендерної рівності. Констатовано, що питання врахування гендерного аспекту має важливе значення в ефективній реалізації культурних прав жінок, які нерідко піддаються обмеженням та порушенням під прикриттям «культури». З огляду на це, в межах ООН було прийнято низку актів, мета яких – створити і зміцнювати умови, в яких кожна людина може брати участь у культурному житті за своїм вибором, що включає таке основне зобов’язання держав-членів, як вжиття необхідних заходів з метою гарантувати недискримінацію та гендерну рівність при їх здійсненні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки з рекомендаціями обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Для аргументації окремих положень використані праці інших науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано лише авторські ідеї та розробки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідній сфері, навчальній та законотворчій діяльності:

- у науково-дослідній роботі – як підґрунтя для подальшого поглибленого теоретичного вивчення культурних прав людини;
- у правотворчості – для імплементації положень міжнародних договорів у національне законодавство держав з метою його вдосконалення в цій сфері;
- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення положень щодо регламентації права на участь у культурному житті відповідно до міжнародно-правових стандартів;
- у навчально-освітньому процесі – при розробці навчально-методичних комплексів, навчальних посібників, підручників та викладанні дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право прав людини», «Європейська система захисту прав людини», «Міжнародно-правові засади правозахисної діяльності», «Навчання у сфері прав людини» тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, які містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ключові положення роботи доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях» (08 грудня 2023 р., м. Дніпро), Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях» (22 листопада 2024 року, м. Дніпро), VII-й Міжнародній науково-практичній конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (23 травня 2025 року, м. Дніпро).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладені у 3 наукових працях, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 1 додатку. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, з яких основного тексту – 164 сторінки. Список використаних джерел містить 263 найменування.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

1.1. Міжнародно-правова універсальна основа регламентації права на участь у культурному житті

Культурні права часто характеризуються як недостатньо розвинені порівняно з іншими правами людини. Недостатня увага призводить до того, що іноді вони розглядаються як права, що мають менш пріоритетне значення [1, с. 265]. Однак, як наголошувалося в резолюції 10/23 Ради з прав людини [2], вони є невід'ємною частиною прав людини, які є загальними, неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними. У багатьох відношеннях культурні права є основними, коли йдеться про визнання і пошану людської гідності, оскільки вони захищають формування та вираження різних уявлень про світ – індивідуальних і колективних – та включають важливі свободи, що стосуються питань самобутності [3]. До 2009 року діяльність і заходи, які проводилися Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) у галузі культурних прав, були спрямовані на вирішення питань, що стосувалися меншин і корінних народів. Було досягнуто значного прогресу в галузі культурних прав національних, етнічних та релігійних меншин і корінних народів, особливо починаючи з 1990 року. Разом з тим, різним правам, переліченим у статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (Резолюція Генеральної Асамблеї 2200А (XXI)) (далі – МПЕСКП) приділяється досить мало уваги в доповідях держав-учасниць і багато частин цієї статті ще не витлумачені Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав повною мірою [4].

Натомість Верховний комісар з прав людини у своїй доповіді на 60-тій сесії Ради з прав людини зазначив, що економічні, соціальні та

культурні права є будівельними блоками справедливих, рівних і мирних суспільств. Він констатував, що у той час як увага всього світу часто зосереджена на руйнівних війнах, що вирують сьогодні, далеко від заголовків новин розгортається інша підступна криза, що зачіпає мільйони людей. 251 мільйон дітей та підлітків, як і раніше, не відвідують школу через конфлікти, недостатнє фінансування освіти, гендерну нерівність та інші перешкоди. Понад 40% населення світу проживає у країнах, які витрачають на обслуговування свого боргу більше коштів, ніж на освіту чи охорону здоров'я тощо [5].

Щодо нормативно-правового регулювання різних аспектів права на участь у культурному житті, слід зазначити, що воно широко визнається в актах з прав людини, зокрема Загальною декларацією прав людини 1948 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 217 А) кожній людині гарантовано право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами та право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є (ст. 27) [6].

Цей спарений аспект, що охоплює як участь у культурному житті, так і захист авторства, знайшов відображення в усіх наступних положеннях, присвячених праву на науку та культуру, включаючи пункт 1 статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, в той час як у пунктах 2, 3 та 4 статті 15 додатково закріплено такі базові принципи як «охорона, розвиток і поширення» досягнень науки та культури, свобода, яка безумовно необхідна для наукових досліджень і творчої діяльності, а також важливість та перевага міжнародного співробітництва в науковій і культурній галузях [7].

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав у Загальному коментарі № 21 [8] додатково уточнив обсяг та зміст цього права. Також слід зазначити, що у своєму Загальному коментарі № 5 (щодо осіб з

інвалідністю) [9] та Загальному коментарі № 6 (щодо економічних, соціальних і культурних прав людей похилого віку) [10] Комітетом викладено питання, які торкалися конкретних аспектів цього права.

Право брати участь у культурному житті тісно переплітається з низкою прав, гарантованих міжнародними актами прав людини. Серед яких: право користуватися результатами наукового прогресу та його застосування, закріплене у статті 27 Загальної декларації прав людини та статті 15, пункті 1 (b) МПЕСКП.

Право на захист моральних та матеріальних інтересів, що виникають в результаті будь-якого наукового, літературного чи художнього твору, автором якого є особа, закріплене у статті 27 Загальної декларації прав людини та статті 15 (1) (c) МПЕСКП. У 2005 році Комітет з економічних, соціальних та культурних прав ухвалив свій Загальний коментар № 17 щодо цього права [11].

Свобода наукових досліджень та творчої діяльності, викладена у статті 15 (3), МПЕСКП. Також слід згадати статтю 19 (2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Резолюція Генеральної Асамблеї 2200А (XXI)) (далі – МПГПП) оскільки вона визнає, що право на свободу вираження поглядів включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Право на освіту, закріплене в численних міжнародних документах, зокрема у статтях 13 та 14 МПЕСКП, а також у статтях 28 та 29 Конвенції про права дитини 1989 р., яка зобов'язує держави-учасниці визнавати право дитини на освіту та спрямовувати її на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті ООН; виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій

дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення; виховання поваги до оточуючого середовища [12]. Як наголошується у Всесвітній декларації про освіту для всіх 1990 р., прийнятій у межах Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО), люди розвивають власні, але постійно мінливі світогляди та здібності через процес освіти, що триває протягом усього життя; і саме освіта в її ширшому значенні забезпечує доступ до знань, цінностей та культурної спадщини і їх створення [13].

Важливим є також урахування положень Загального коментаря № 13 (1999) Комітету з економічних, соціальних і культурних прав з права на освіту, в якому Комітет наголосив, що освіті в усіх її формах та на всіх рівнях має бути властиво кілька взаємопов'язаних і найважливіших відмінних рис, включаючи, серед іншого, такі: *Прийнятність* – форма та зміст освіти, включаючи навчальні програми і методи навчання, мають бути прийнятними (наприклад, відповідними, культурно прийнятними та якісними) для учнів та, у відповідних випадках, для батьків; це залежить від освітніх цілей, що вимагаються статтею 13 (1) МПЕСКП, і таких мінімальних освітніх стандартів, які можуть бути затверджені державою (ст. 13 (3) та (4)); *Адаптивність* – освіта має бути гнучкою, щоб вона могла адаптуватися до потреб суспільств і громад, що змінюються, та реагувати на потреби учнів у їхньому різноманітному соціальному і культурному середовищі (6) (c) і (d)) [14].

Багато посилань на культурні права можна знайти в положеннях та документах, що стосуються меншин (зокрема, у статті 27 МПГПП та в Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї

47/135), Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів 2007 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 61/295) та Конвенції про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р. (№ 169), затвердженої Генеральною конференцією Міжнародної організації праці (далі – МОП) та інших актах МОП.

Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 45/158) також містить положення, що стосуються культурних прав, зокрема статтю 43 (1) (g), та статтю 45 (1) (d) про доступ до культурного життя та участь у ньому. Стаття 31 стосується поваги до культурної ідентичності працівників-мігрантів [15].

Право кожної людини на відпочинок та дозвілля знайшло своє закріплення у статті 24 Загальної декларації прав людини, тісно пов'язане з культурними правами і є гарантованим соціальним правом.

В основі права на участь у культурному житті лежить дотримання принципу недискримінації, згідно з яким особа наділяється правами, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, закріплений у положеннях Загальної декларації прав людини (ст. 2), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 2 (1)). Стаття 26 не тільки забезпечує всім людям рівність перед законом та право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону, а й передбачає, що всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і гарантує всім особам рівний та ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Розтлумачуючи термін «дискримінація», як він використовується в МПГПП, Комітет з прав людини у Загальному коментарі № 18 (1989):

«Недискримінація» зазначив, що під цим терміном слід розуміти будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу, яка ґрунтується на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового становища, народження чи іншої обставини та яке має на меті чи наслідком знищення чи применшення визнання, використання чи здійснення всіма особами, на рівних засадах, усіх прав та свобод (п. 7) [16].

У Загальному коментарі № 20 (2009) Комітет з економічних, соціальних і культурних прав зазначив, що недискримінація та рівність є основними компонентами міжнародного права людини та мають найважливіше значення для здійснення економічних, соціальних і культурних прав (п. 2.) [17].

Натомість слід зазначити, що дискримінація за конкретними ознаками передбачена Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 2106 (XX)), документом зазначено, що термін «расова дискримінація» означає будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу, засновану на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного або етнічного походження, що мають на меті або наслідком знищення чи применшення визнання, використання чи здійснення рівних засадах прав людини та основних свобод у політичному, економічному, соціальному, культурному або будь-яких інших сферах суспільного життя (ст. 1) [18]. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 34/180) також передбачає, що «дискримінація щодо жінок» означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яка спрямована на ослаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій галузі (ст. 1) [19].

Крім того, як одною із заборонених підстав для дискримінації визнається гендерна ідентичність; наприклад, особи, які є трансгендерами, транссексуалами або інтерсексуалами, часто страждають від серйозних порушень прав людини, таких як переслідування у школі або на робочому місці. Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності включає будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу, засновану на сексуальній орієнтації або гендерній ідентичності, що має на меті або наслідком знищення або зменшення права на рівність перед законом або рівний захист з боку закону, або визнання, використання або здійснення на рівних. Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації може посилюватись і нерідко посилюється дискримінацією за іншими ознаками, в тому числі за ознакою статі, раси, віку, релігії, інвалідності, стану здоров'я та матеріального становища (принцип 2) [20].

У всіх регіонах культура є першоджерелом різноманітних й іноді конфліктуючих нормативних систем, за допомогою яких обґрунтовуються різні моделі гендерних ролей та самоідентифікації, що відображають характер владних відносин. Однак, незважаючи на загальну застосовність і юридичну обов'язковість існуючих стандартів, принцип рівності між жінками і чоловіками, виконуються незадовільним чином. З одного боку, це зумовлено тим, що посилена нерівність між націями, групами і жінками та чоловіками, а також поляризована глобальна структура влади послабила практичну універсальність норм у галузі прав людини, а з іншого – тим, що універсальна легітимність цих норм дедалі частіше оспорюється у вигляді культурного дискурсу. Критики стверджують, що міжнародні норми з прав людини мають західне походження і тому не підходять для незахідних умов. Особливо це стосується прав людини жінок, які зазнали шкоди внаслідок утвердження конкретних видів культурної практики та заяви особливих культурних претензій у багатьох частинах світу. Насильство над жінками, яке здійснюється в ім'я (або під прикриттям)

«культури», «звичаїв», «традицій» або «релігії», як і раніше, існує. Більше того, при використанні для цілей виправдання та прощення актів дискримінації і насильства щодо жінок, усталених тлумачень культури або уявлень про «власну» культуру, оспорується саме поняття гендерної нерівності, що заважає дотриманню державами їхніх міжнародних зобов'язань у галузі прав людини [21, с. 152].

Слід зазначити, що принцип гендерної рівності вперше знайшов своє нормативне закріплення у Преамбулі Статуту ООН 1945 р., в якій народи Об'єднаних Націй підтвердили свою рішучість утвердити віру в основні права людини, зокрема, в рівноправність чоловіків і жінок [22]. У подальшому означений принцип було підтверджено «Міжнародною хартією прав людини»: Загальна декларація прав людини, яка містить основоположні стандарти прав людини, прийняті в 1966 році МПГПП та МПЕСКП одночасно закріпили положення щодо заборони дискримінації за ознакою статі та поклали на держави зобов'язання забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими ними (ст. 3). Принцип рівності чоловіка і жінки також додатково підтверджений у статті 2 Пактів, якими закріплено заборону дискримінації, зокрема й на підставі статі. Суть статті 3 полягає в тому, що правами, передбаченими в Пактах, чоловіки та жінки мають користуватися на основі рівності і ця концепція має важливе значення. У той час як формальна рівність може знаходити своє вираження в положеннях конституцій, законодавстві та політиці урядів, стаття 3 закріплює рівне для чоловіків і жінок користування проголошеними в Пактах правами на практиці [23, с. 14].

У доповіді Спеціального доповідача у сфері культурних прав, пані Фаріди Шахід, представлений відповідно до резолюції 10/23 Ради з прав людини (A/HRC/14/36) зазначено, що користування правами та свободами на рівних умовах «не означає однакового ставлення в кожному випадку»,

що дозволяє забезпечити необхідні умови для поваги і сприяння вираженню різних культурних ідентичностей [24].

Культурні права є життєво важливим компонентом універсальності, а універсальність є значимою для захисту основ культурних прав: процвітання культурного різноманіття, культурного змішування та відкритості, а також права кожного брати участь у динамічному культурному житті без дискримінації.

Універсальність прав людини є одним із найважливіших принципів, кодифікованих у міжнародному праві протягом ХХ століття. Це центральна ідея Загальної декларації прав людини та основоположний аспект усієї системи прав людини.

Універсальність означає, що люди наділені рівними правами людини в силу того, що вони люди, де б вони не жили і ким би вони не були, незалежно від їхнього статусу чи будь-яких особливих характеристик. Універсальність слід розуміти як тісний зв'язок з іншими основними принципами прав людини: взаємозалежністю, неподільністю, рівністю та гідністю. На практиці вона є критично важливим інструментом для системи прав людини ООН, різноманітних регіональних механізмів з прав людини та правозахисників у всьому світі [25].

З нагоди 70-ї річниці Загальної декларації прав людини (2018) Спеціальний доповідач на Генеральній Асамблеї присвятив свою тематичну доповідь підходу до універсальності прав людини з точки зору культурних прав та тісному взаємозв'язку між універсальністю та культурним різноманіттям (A/73/227).

У ній Спеціальний доповідач документує різні типи загроз системі прав людини та культурному різноманіттю, зокрема вибірккові підходи до універсальності: виключення певних прав, певних осіб чи груп; визнання лише громадянських та політичних або економічних, соціальних і культурних прав як реальних прав людини. Вона також розглядає різні аргументи культурного релятивізму.

Вказуючи на зловживання культурними аргументами для виправдання порушень прав людини, Спеціальний доповідач також демонструє, як культурне різноманіття та культурні права сприяють зміцненню універсальної системи прав людини. Вона закликає до фундаментального оновлення та рішучого захисту універсальності, що ґрунтується на культурному різноманітті [26].

Повне сприяння та повага до культурних прав є важливими для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в різноманітному та мультикультурному світі.

Культурні права є невід'ємною складовою Цілей сталого розвитку ООН [27]. Такими, що безпосередньо стосуються культури є: Ціль 4 – забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту та заохочувати можливості навчання протягом усього життя для всіх. Освіта є ключем до досягнення багатьох інших ЦСР. Коли люди мають можливість отримати якісну освіту, вони можуть вирватися з циклу бідності. Освіта допомагає зменшити нерівність та досягти гендерної рівності. Вона також дає людям у всьому світі можливість жити більш здоровим та сталим життям. Освіта також має вирішальне значення для сприяння толерантності між людьми і сприяє створенню більш мирних суспільств. Для досягнення Цілі 4 фінансування освіти має стати національним інвестиційним пріоритетом. Крім того, важливі такі заходи, як безкоштовна та обов'язкова освіта, збільшення кількості вчителів, покращення базової шкільної інфраструктури та впровадження цифрової трансформації.

Ціль 5 – зосереджена на подоланні гендерного розриву та забезпеченні рівних можливостей для всіх. Гендерна рівність – це не лише фундаментальне право людини, а й необхідна основа для мирного, процвітаючого та сталого світу.

Ціль 8 – сприяння стійкому, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості і гідній праці для всіх. Шлях

до досягнення Цілі 8 стикається зі значними труднощами через наслідки пандемії COVID-19, торговельну напруженість, зростання боргу в країнах, що розвиваються, та геополітичні конфлікти. Ці фактори разом загрожують світовому економічному зростанню. Задля досягнення позитивного результату у цьому напрямку необхідний подальший прогрес для розширення можливостей працевлаштування, особливо для молоді, зменшення неформальної зайнятості та нерівності на ринку праці (особливо з точки зору гендерного розриву в оплаті праці), сприяння безпечному та надійному робочому середовищу і покращення доступу до фінансових послуг для забезпечення сталого та інклюзивного економічного зростання. Прискорення прогресу вимагає сталої економічної політики, підтримки підприємництва та інновацій, формалізації неформальної економіки, захисту прав працівників, соціальної справедливості й інклюзивних можливостей працевлаштування, особливо для жінок та молоді.

Ціль 10 – зменшити нерівність усередині та між країнами. Нерівність загрожує довгостроковому соціальному й економічному розвитку, шкодить скороченню бідності та руйнує почуття самореалізації і самоцінності людей. Це, у свою чергу, може породжувати злочинність, хвороби та погіршення стану навколишнього середовища. Неможливо досягти сталого розвитку та зробити планету кращою для всіх, якщо люди позбавлені можливості мати краще життя.

Повідомлення про дискримінацію зростають у всьому світі, найбільше впливаючи на міських жителів, жінок, людей з інвалідністю, найбідніших верств населення та тих, хто має нижчий рівень освіти. Дискримінація залишається поширеною системною проблемою, пов'язаною із соціальною ідентичністю та статусом. У світі кожна п'ята людина повідомляє про дискримінацію за ознаками, забороненими міжнародним правом, протягом минулого року, причому найвищі

показники спостерігаються в найменш розвинених країнах, у середньому 24,3% [28].

Ціль 11 – зробити міста та населені пункти інклюзивними, безпечними, стійкими та сталими. Міста є центрами інновацій та економічного зростання, але вони також стикаються з такими проблемами, як бідність, нерівність та деградація навколишнього середовища. Ціль 11 сприяє сталому міському розвитку для створення інклюзивних, безпечних і стійких міст.

Сталого розвитку неможливо досягти без суттєвої трансформації способів забудови та управління міськими просторами. Зусилля мають бути зосереджені на впровадженні інклюзивної, стійкої та сталої політики і практики міського розвитку, які надають пріоритет доступу до основних послуг, доступного житла, ефективного транспорту та зелених зон для всіх.

Ціль 16 стосується сприяння мирним та інклюзивним суспільствам, забезпечення доступу до правосуддя для всіх та побудови ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях. Люди в усьому світі повинні бути вільними від страху перед усіма формами насильства та почуватися в безпеці у своєму житті, незалежно від їхньої етнічної приналежності, віросповідання чи сексуальної орієнтації.

Високий рівень збройного насильства та відсутності безпеки мають руйнівний вплив на розвиток країни, тоді як сексуальне насильство, злочинність, експлуатація та тортури поширені там, де є конфлікт або відсутнє верховенство права, і країни повинні вживати заходів для захисту тих, хто найбільше ризикує. Уряди, громадянське суспільство та громади повинні працювати разом, щоб знайти довгострокові рішення конфліктів та відсутності безпеки. Зміцнення верховенства права та просування прав людини є ключовими для цього процесу, як і скорочення потоку незаконної зброї, боротьба з корупцією та забезпечення інклюзивної участі в будь-який час.

Однак слід зазначити, що культурний розвиток не став окремим основним компонентом Порядку денного на період до 2030 року при його формуванні на тій підставі, що це право виходить за межі окремих цілей і охоплює їх у комплексі.

Про взаємозв'язок культурних прав зі сталим розвитком йдеться й у доповідях спеціальних представників у галузі культурних прав. Так у своїй доповіді Спеціальний доповідач (A/77/290) зазначила, що культурні права є невід'ємним елементом сталого розвитку. Розвиток може бути стабільним, раціональним і життєздатним лише тоді, коли при його досягненні поважаються цінності людей, яких він зачіпає, враховується сенс, який вони йому надають, захищається їхнє багатство та використовується їхня спадщина в усіх її формах – матеріальна, жива та природна. Підхід, що ґрунтується на правах людини та передбачає повагу культурних прав, є одночасно основою та гарантією успіху будь-якої програми розвитку. Спеціальний доповідач розглядає роль культури у сталому розвитку, включаючи культури розвитку, з метою оцінки того, як культурне різноманіття та культурні права були враховані в Порядку денному сталого розвитку на період до 2030 року, та з метою висвітлення сфер, де підвищення культурної обізнаності може сприяти досягненню ЦСР протягом другої половини термінів реалізації Порядку денного на період до 2030 року [29].

Спеціальний доповідач у доповіді за 2023 рік (A/78/213), присвяченій міжнародному управлінню розвитком, закликала всі суб'єкти працювати комплексно та інклюзивно задля забезпечення того, щоб культурні права не порушувалися в рамках розвитку та торгівлі, а чіткі процеси сприяли розвитку культурних прав, пом'якшували та запобігали їхнім порушенням, а також гарантували ефективну участь та консультації відповідно до міжнародних стандартів. Вона також нагадала, що держави відіграють важливу роль у забезпеченні того, щоб організації, членами яких вони є,

підтримували культурний розвиток та поважали культурні права в усіх аспектах своєї роботи, щоб дійсно ніхто не залишився осторонь [30].

Як неодноразово зазначали спеціальні доповідачі в галузі культурних прав, комплекс культурних прав включає право окремих осіб, спільнот і груп на розвиток і на вираження своїх людських якостей, свого світогляду, сенсу, який вони надають своєму існуванню, і своїх ідей щодо свого подальшого розвитку, зокрема за допомогою цінностей, вірувань, переконань, мов, знань та мистецтв, інститутів і способу життя. Культурні права також захищають культурну спадщину окремих осіб і груп та ресурси, які уможливають процеси їх ідентифікації та розвитку.

Таким чином, культурні права необхідні для розвитку кожної людини та спільноти, розширення їх прав та можливостей та формування їх ідентичності у стійкій культурній екосистемі. Вони лежать в основі самого визначення розвитку. Було б невірним вважати, що підхід ООН до того, щоб «нікого не залишити осторонь», викладена у Спільній рамковій програмі дій системи ООН «Нікого не залишити осторонь: рівність і недискримінація в центрі сталого розвитку» [31], може бути досягнута у відриві від повного дотримання культурних прав усіх людей без будь-якої дискримінації.

Документ передбачає Спільну структуру дій спрямовану на забезпечення того, щоб система ООН поставила боротьбу з нерівністю та дискримінацією на перший план зусиль ООН щодо підтримки виконання Порядку денного сталого розвитку до 2030 року. Концепція визначає елементи комплексного та узгодженого пакету підтримки політики і програм на національному, регіональному та глобальному рівнях; сприяє спільному, загальносистемному підходу до аналізу та моніторингу нерівності і дискримінації та їх корінних причин; і визначає шляхи посилення заходів відповідальності. Спільна структура дій містить вказівки для організацій системи ООН, їх персоналу та інших зацікавлених сторін, які прагнуть створити більш рівноправний світ і виконувати

зобов'язання відповідно до Статуту ООН щодо сприяння та заохочення поваги до прав людини, включаючи принцип рівності та недискримінації для всіх категорій осіб [32, с. 239].

Зв'язок між розвитком та культурними правами прослідковується у низці положень міжнародних договорів у галузі прав людини. Так, право на самовизначення, визнане у загальній статті 1 МПГПП та МПЕСКП, – це право всіх народів вільно встановлювати свій політичний статус та вільно забезпечувати свій економічний, соціальний та культурний розвиток. Стаття 1 Декларації про право на розвиток [33] свідчить, що право на розвиток є невід'ємним правом людини, через яке кожна людина та всі народи мають право брати участь у такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, при якому можуть бути повністю здійснені всі права людини та основні свободи, а також сприяти йому та користуватися його благами.

Тісний зв'язок існує між стійким розвитком та правом на розвиток. Порядок денний на період до 2030 року підтверджує всі принципи, закріплені в Ріо-де-Жанейрській декларації з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. (A/CONF.151/26 (Vol. I)), включаючи принцип 3, який свідчить, що «право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб справедливо задовольняти потреби нинішнього та майбутніх поколінь у сфері розвитку та довкілля» [34]. Експертний механізм з права на розвиток підтвердив у своєму тематичному дослідженні, що «практичне здійснення права на розвиток має стати основою для реалізації цілей у сфері сталого розвитку» (A/HRC/48/63, п. 9) [35]. Генеральна Асамблея у своїй резолюції 75/182 [36] та Рада з прав людини у своїй резолюції 45/6 [37] наголосили, що право на розвиток має принципове значення для повної реалізації Порядку денного на період до 2030 року та має займати центральне місце у роботі з її здійснення.

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів 2007 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї 61/295) також містить

важливі посилення на розвиток, засновані на праві народів на самовизначення, визнане у статті 3. У Декларації визнається, що корінні народи мають право визначати пріоритети та розробляти стратегії з метою здійснення свого права на розвиток (ст. 23) і що держави повинні отримувати вільну та усвідомлену згоду корінних народів до затвердження будь-якого проєкту, який зачіпає їхні землі або території та інші ресурси (ст. 32 (2)). У Декларації визнається також, що повага до знань, культури та традиційної практики корінних народів сприяє стійкому і справедливому розвитку та належній турботі про навколишнє середовище [38].

Однак питання культурних прав виходить далеко за рамки проблематики корінних народів. Так, Генеральна Асамблея ООН у своїх резолюціях (65/166, 66/208, 68/223, 69/230, 70/214, 72/229, 74/230 та ін.) зазначала про зв'язок між розвитком і культурними правами та визнавала роль культури як одного з факторів забезпечення стійкого розвитку та одного з його рушійних сил. Значимою є резолюція 76/214, якою Генеральна Асамблея визнала, що культура є однією з необхідних складових розвитку людини, що вона являє собою джерело самобутності, новаторства і творчості для окремих людей та цілих спільнот і є важливим фактором соціальної інтеграції та ліквідації злиднів, що сприяє стійкому економічному зростанню і формуванню почуттів спільності процесів розвитку [39].

Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження ЮНЕСКО 2005 р. [40] та її оперативні керівні принципи містять посилення на взаємодоповнюваність економічних і культурних аспектів розвитку та на культурну різноманітність як найважливішу вимогу стійкого розвитку (ст. 2) (5)). Стаття 13 Конвенції передбачає, що сторони прагнуть інтегрувати культуру у свою політику розвитку на всіх рівнях для створення умов, сприятливих для сталого розвитку, що робить

цю статтю однією з юридично обов'язкових положень з означеного питання.

У світлі вищевикладеного слід констатувати, що хоча конфлікти, зміни клімату, економічна нестабільність та зростання геополітичної напруженості поставили під загрозу виконання ЦСР, ООН констатує, що з 2015 року спостерігається певний успіх у досягненні ЦСР, що покращує ключові аспекти, включаючи скорочення бідності, дитячу смертність, доступ до електроенергії та боротьбу з певними захворюваннями. Понад половина населення світу наразі охоплена певною формою соціального захисту – на 10% більше, ніж десять років тому. Дитячі шлюби, материнська та дитяча смертність знизилися. Жінки наразі займають 27% місць у парламентах у світі, порівняно з 22%. Доступ до електроенергії, чистого приготування їжі та підключення до Інтернету різко зріс. Кількість нових випадків ВІЛ-інфекції зменшилася на 39% з 2010 року. Заходи з профілактики малярії врятували 12,7 мільйона життів. Понад 110 мільйонів дітей навчаються в школі, а гендерний розрив в освіті продовжує скорочуватися, оскільки все більше дівчат закінчують школу. Доступ до електроенергії досяг 92% населення світу, тоді як використання Інтернету зросло з 40% у 2015 році до 68% у 2024 році. Місцеві зусилля щодо збереження природи допомогли подвоїти захист життєво важливих екосистем [41].

Країни продовжують докладати зусиль для досягнення ЦСР, що підтверджується щорічним Політичним форумом високого рівня зі сталого розвитку (створений на Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо+20) у 2012 році відповідно до підсумкового документа «Майбутнє, якого ми хочемо») – центральною платформою для огляду прогресу в досягненні ЦСР, де держави демонструють сміливі дії, які вони вживають для досягнення ЦСР, але ще багато чого потрібно зробити [42]. Форум проводиться раз на чотири роки.

У вересні 2024 року Генеральний секретар ООН скликав Саміт майбутнього, який мав за мету формування нового міжнародного консенсусу щодо створення кращого сьогодення та захисту майбутнього. Світові лідери ухвалили Пакт в ім'я майбутнього [43], який включає Глобальний цифровий договір та Декларацію про майбутні покоління (A/RES/79/1). Пакт охоплює широкий спектр тем, включаючи мир і безпеку, сталий розвиток, зміну клімату, цифрову співпрацю, права людини, гендерну рівність, молодь і майбутні покоління, а також трансформацію глобального управління. Пакт підтверджує, що культурні права є правами людини, ним визнано роль культури у зміцненні соціальної згуртованості та забезпеченні сталого розвитку.

ООН оприлюднює щорічний звіт про ЦСР. Так, Доповідь про цілі сталого розвитку до 2025 року містить огляд зусиль, досягнутих у світі на означений період, висвітлюючи сфери, де досягнутий прогрес, та ті, де необхідно вжити додаткових заходів [44]. Звіт розкриває реальні та суттєві досягнення у сфері розвитку протягом останнього десятиліття. У ньому зазначено, що з 2015 року світ досяг помітних успіхів у розширенні доступу до освіти, покращенні здоров'я матері та дитини, а також подоланні цифрової нерівності. Ефективні профілактичні зусилля значно зменшили тягар інфекційних захворювань, таких як ВІЛ та малярія. Доступ до електроенергії продовжує зростати, а відновлювані джерела енергії наразі є найшвидше зростаючим джерелом енергії у світі.

Однак прогрес був крихким та нерівномірним. Мільйони людей досі стикаються з крайньою бідністю, голодом, неадекватним житлом та відсутністю базових послуг. Жінки, люди з інвалідністю та маргіналізовані громади продовжують стикатися із системними недоліками. Ескалація конфліктів, кліматичний хаос, зростання нерівності та стрімке зростання витрат на обслуговування боргу стримують подальший прогрес.

Попри ці невдачі, історії успіху на національному та місцевому рівнях, представлені у звіті, такі як універсальний доступ до електроенергії

у 45 країнах та ліквідація тропічних хвороб у 54 країнах, демонструють, що прискорений прогрес не тільки можливий, а й вже відбувається. Звіт закликає до дій у шести пріоритетних сферах: продовольчі системи, доступ до енергії, цифрова трансформація, освіта, робочі місця та соціальний захист, а також клімат і біорізноманіття. Він також закликає до посилення міжнародної співпраці та сталого інвестування, щоб втілити амбіції Порядку денного на період до 2030 року в реальність.

У межах Конференції з культурної політики – MONDIACULT у 2022 році держави ухвалили історичну Декларацію культури, якою підтвердили, що культура є «глобальним суспільним благом». Відповідно, держави закликають включити культуру «як окрему конкретну мету» до наступних Цілей сталого розвитку ООН. Текст містить перелік культурних прав, які необхідно враховувати в державній політиці, починаючи від соціальних та економічних прав митців і закінчуючи свободою творчості, правом корінних народів на охорону та передачу знань своїх предків, а також захистом і просуванням культурної та природної спадщини. Вона також закликає до суттєвого регулювання цифрового сектору, зокрема основних платформ, на благо онлайн-культурного різноманіття, прав інтелектуальної власності митців та справедливого доступу до контенту для всіх [45]. У 2025 році MONDIACULT визначила глобальний порядок денний у сфері культури на наступні роки. Вона стала вирішальним моментом для формування консенсусу та імпульсу для встановлення культури як «самостійної» мети в рамках наступної стратегії розвитку ООН [46].

1.2. Міжнародно-правова регіональна основа регламентації права на участь у культурному житті

Право на участь у культурному житті знаходиться в полі зору регіональних міжнародних організацій, зокрема Ради Європи (далі – РЄ). Однак, слід вказати, що акти організації містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, на відмінну від універсальних міжнародних

угод. Означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм РЄ. У цьому зв'язку заслуговує уваги рекомендація 1990 (2012) «Право кожного брати участь у культурному житті», в якій Парламентська Асамблея Ради Європи визначила, що право кожної людини на участь у культурному житті передбачає рівний та вільний доступ для всіх різноманітних культурних ресурсів. Ця участь може бути більш менш активною, залежно від того, чи є людина слухачем, чи займається вона діяльністю як аматор чи бере участь у художній чи творчій діяльності на професійному рівні. Асамблея вважає, що обов'язком держав і місцевих органів влади є забезпечення необхідних умов для «повного розвитку талантів, якими природа обдарувала людину, і тим самим встановлення серед усіх громадян справжньої рівності та втілення в життя політичної рівності, визнаної законом». Право на участь у культурному житті має основне значення для системи прав людини. Забувати про це означає ставити під загрозу всю цю систему, позбавляючи людей можливості відповідально здійснювати права через недостатнє усвідомлення повноти своєї ідентичності (статті 1-2,12) [47].

Прихильність до плюралістської та парламентської демократії, неподільності та універсальності прав людини, верховенства закону, спільної культурної спадщини, збагаченої своєю самобутністю висловлена і у Віденській декларації Ради Європи 1993 р. [48].

Натомість у Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. [49], що є основоположним договором Ради Європи в галузі прав людини, не виділено безпосередньо «право на культуру» або право брати участь у культурному житті, на відміну від інших актів організації. Тобто договір не забезпечує прямого захисту права на участь у культурному житті. Однак прецедентна практика Суду містить приклади того, як деякі права, що підпадають під поняття «культурні права» в широкому сенсі, можна захистити на підставі ключових цивільних прав,

таких як право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8), право на свободу вираження поглядів (стаття 10) та право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1).

Європейська культурна конвенція 1954 р. [50] поставила за мету розвиток взаєморозуміння між народами Європи та взаємне визнання їхнього культурного розмаїття, захист європейської культури, сприяння національному внеску в спільну культурну спадщину Європи, поважаючи ті самі фундаментальні цінності, та заохочення, зокрема, вивчення мов, історії та цивілізації сторін конвенції. Конвенція сприяє узгодженим діям, заохочуючи культурну діяльність, що становить європейський інтерес.

Конвенція заклала основи для роботи Ради Європи у захисті та просуванні європейської культури та культурної спадщини. Наразі, у світі, що швидко цифровізується, культурні скарби Європи стикаються з новими викликами, включаючи незаконну торгівлю, навмисне знищення та небажані наслідки технологічних змін або перешкоди для свободи художнього вираження, що дає новий імпульс організації працювати над захистом і просуванням європейської культурної спадщини на найвищому рівні, заохочувати транскордонне співробітництво та обмінюватися інноваційною культурною політикою [51].

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. гарантує особам похилого віку право на забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяють їм жити на задовільному рівні і брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті (ст. 23 (а)); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу ... сприяти викладанню національної мови приймаючої держави або, якщо їх декілька, однієї з цих мов трудящим-мігрантам і членам їхніх сімей; сприяти, у міру можливості, викладанню рідної мови трудящих-мігрантів їхнім дітям (ст. 19 (11), (12)); право осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства, покладаючи зобов'язання на держави-учасниці вжити необхідних заходів для забезпечення особам з інвалідністю орієнтування,

освіти та професійної підготовки, коли це можливо, в межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах; сприяти їхній всебічній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства, зокрема, шляхом вжиття заходів, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності та відпочинку (ст. 15 (1), (3)) [52].

У Рамковій Конвенції про значення культурної спадщини (Фарозька конвенція) 2005 р. Рада Європи постановила визнавати права, що стосуються культурної спадщини як невід'ємну частину права на участь у культурному житті, як це визначено у Загальній декларації прав людини (ст. 1 (a)) [53].

Рекомендація (CM/Rec(2022)15) Комітету міністрів Ради Європи [54] підкреслює важливу роль державних культурних установ у залученні широкого загалу, включаючи молодь, та у розширенні участі в культурі і культурній діяльності, незалежно від рівня доходу та освіти. Рекомендація також наголошує на необхідності визнання внеску культури в демократичне суспільство та важливості культури, культурної спадщини та ландшафту для трьох вимірів Цілей сталого розвитку з погляду економічного, соціального та екологічного розвитку суспільства, а також їх важливу роль у креативній економіці та привабливості територій.

Слід зазначити, що Рада Європи приділяє увагу просвітницькій діяльності у галузі культури, під її егідою запроваджено Програму «Культурні Маршрути» Ради Європи – це запрошення до подорожей і відкриття багатой та різноманітної спадщини Європи, об'єднуючи людей та місця в мережі спільної історії та спадщини. Вони втілюють у життя цінності Ради Європи: права людини, культурне різноманіття, міжкультурний діалог та взаємний обмін через кордони [55].

Установчі договори Європейського Союзу також містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, підтверджуючи важливість

культурного різноманіття та загальних цінностей і культурної спадщини. Договір про Європейський Союз 2007 р. (чинний з 2009 р.) зазначає, що Союз поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи (ст. 3 (3)) [56]. Договір про функціонування Європейського Союзу 2007 р. (чинний з 2009 р.) передбачає, що Союз сприяє розквіту культур держав-членів, поважаючи їхнє національне та регіональне розмаїття та водночас висуваючи на перший план спільну культурну спадщину. Дії Союзу спрямовані на заохочення співпраці між державами-членами та, за необхідності, на підтримку та доповнення їхньої діяльності в таких сферах: покращення знань і поширення культури та історії європейських народів, збереження та охорона культурної спадщини європейського значення, некомерційний культурний обмін, художня та літературна творчість, зокрема в аудіовізуальному секторі (ст. 167 (1), (2)) [57].

Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. закріплює загальне зобов'язання Союзу поважати культурну, релігійну та мовну різноманітність, підкреслює вирішальний внесок культури, мистецтва, спадщини та освіти у просування демократії. Вона досліджує важливість культури для життєздатності демократії, розрізняє демократизацію та культурну демократію, підкреслює центральну роль цифрових сфер і розглядає взаємозв'язок між культурою та освітою. Хартія, що містить 37 рекомендацій, пропонує способи спонукати європейську владу, культурні інституції та громадян до культурної демократії шляхом розподілу свого впливу та захисту культурних прав [58].

Декларація Касереса 2023 р. підтвердила думку про те, що культура повинна розглядатися як найважливіше та глобальне суспільне благо і займати найвищий політичний рівень. У Декларації зроблено висновок, що культура, свобода творців, їхні права, умови праці, участь та доступ завжди повинні бути серед цілей будь-якої державної влади, оскільки

культура визначає нас і є шляхом до вільніших, щасливіших та толерантніших, сталих і щедрих суспільств [59].

Союзом розроблено План роботи ЄС з культури на 2023-2026 роки, який містить керівні принципи; пріоритетні сфери, серед яких – зростаюче визнання важливості участі в культурі для особистого здоров'я, добробуту, територіальної та суспільної згуртованості, а також для зміцнення демократії; ним означено також методи роботи та конкретні дії [60].

Питання культури є обговорюваними на рівні Ради ЄС, рішення якої втілено у Висновках Ради щодо покращення та сприяння доступу до культури (C/2024/7446) [61], Висновках Ради щодо стратегічної ролі культури, культурної спадщини та аудіовізуальних творів у відстоюванні європейських цінностей і стійкості до демократії [62].

У межах ЄС запроваджено Програму «Креативна Європа» – це флагманська програма Європейської комісії з підтримки культури та аудіовізуального сектору. Програма інвестує у заходи, спрямовані на зміцнення культурного різноманіття та задоволення потреб і вирішення проблем культурного та творчого секторів. Основні цілі програми полягають у наступному: оберігати, розвивати та просувати європейську культурну та мовну різноманітність і спадщину; підвищити конкурентоспроможність та економічний потенціал культурного та творчого секторів, зокрема аудіовізуального сектору.

Новизна програми «Креативна Європа» на 2021-2027 роки сприятиме відновленню цих секторів, посилюючи їх зусилля щодо підвищення інклюзивності, впровадження цифрових технологій та забезпечення екологічної стійкості (бюджет програми на 2021-2027 рр. становить 2,44 мільярда євро).

Програма «Креативна Європа» розділена на 3 напрямки (розділ «Культура», «Медіа», «Міжгалузевий напрямок»). Культурний напрямок програми «Креативна Європа» підтримує широкий спектр культурних та творчих секторів, включаючи, крім іншого, такі: архітектура, культурна

спадщина, дизайн, література та видавнича справа музика, виконавські мистецтва [63].

Культурний напрямок сприяє співпраці та обміну досвідом між культурними організаціями і митцями в Європі та за її межами. Мета програми «Креативна Європа» полягає в наступному: сприяти художній творчості та інноваціям; підтримувати просування та розповсюдження європейського контенту по всій Європі та за її межами; допомагати художникам знаходити можливості для творчості та виступів за межами національних кордонів; стимулювати цифрову й екологічну трансформацію європейської культури та креативного сектору [64].

Питання доступу до культури є центром уваги міністрів культури ЄС. Так, зокрема на засіданні Ради з питань культури (6 листопада 2024 р.) міністри культури ЄС затвердили Висновки [65] про покращення та розширення доступу до культури. Документом вітається міжнародна кампанія #culture2030goal, яка має за мету інтегрувати конкретну культурну мету в Цілі сталого розвитку в рамках Порядку денного на період після 2030 року, – кампанія, яку активно просуває організація Culture Action Europe.

У висновках також міститься заклик до держав-членів та Європейської комісії розробити плани щодо захисту культурних прав (комплекс заходів, запланованих у галузі культурних прав) та включити участь у культурному житті та розвиток інфраструктури до майбутніх національних планів відновлення та підвищення стійкості. Йдеться про плани економічного відновлення держав-членів ЄС, реалізація яких фінансувалася з фонду ЄС боротьби з пандемією. Очікується, що наступний семирічний бюджет ЄС наслідуватиме аналогічний підхід і міститиме національні плани, які пов'язують реформи та інвестиції. Рада також закликає до покращення методів вимірювання участі в культурному житті, які використовуються Євростатом, та до проведення опитування «Євробарометр» щодо культурної діяльності та доступу до культури, що

відповідає зобов'язанням, взятим на себе комісаром з питань культури Гленном Мікаллефом під час слухань у листопаді 2024 року.

У висновках наголошується, що участь у культурному житті та доступ до культури має залишатися пріоритетом у рамках програми «Креативна Європа». Пропонується пільговий доступ до культурних установ та культурного контенту в ЄС, можливо, пов'язаний з Європейською студентською картою. Під час неформального обміну думками міністри культури ЄС підтримали ідею розширення дії національних культурних абонементів на європейському рівні.

Ще однією важливою подією на засіданні Ради з питань освіти, молоді, культури та спорту стала відкрита заява [66] про підтримку співробітництва та створення контенту в культурному та творчому секторах на рівні ЄС. В ній міститься заклик до захисту невід'ємної цінності культури та забезпечення майбутнього фінансування цього сектора з чітким відсиланням до майбутнього програми «Креативна Європа». Ініціатором заяви виступили Латвія та Естонія, і вона була підтримана багатьма державами-членами.

У низці висновків Ради з питань освіти, молоді, культури та спорту викладена всезагальна концепція захисту та просування європейських цінностей та демократичної стійкості через культуру та культурну спадщину, особливо в контексті геополітичних викликів. Зокрема, вони підкреслюють особливу та важливу роль культури та культурного різноманіття в укріпленні спільності, почуттів громади та громадянської активності в європейських суспільствах. Так, у Висновку Захист демократії в Європі: Рада проливає світло на життєво важливу роль культури, міністри наголошують на необхідності захисту та просування культури в усіх її формах та культурної спадщини Європи як вирішальних факторів у розбудові та підтримці демократичної стійкості [67]. Також було прийнято Проєкт висновків Ради щодо стратегічної ролі культури, культурної спадщини та аудіовізуальних творів у підтримці європейських цінностей та

демократичної стійкості [68] та Декларація про необхідність культури та засобів масової інформації як гарантії наших європейських демократій [69].

На рівні Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЕ) питання співпраці у галузі культури було піднято у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) 1975 р. [70]. Держави-учасниці, зазначили, що культурні обміни та співробітництво сприяють кращому розумінню між людьми та між народами, а отже, зміцнюють тривале взаєморозуміння між державами, підтверджуючи висновки, вже сформульовані в цій галузі на багатосторонньому рівні, зокрема на Міжурядовій конференції з питань культурної політики в Європі, організованій ЮНЕСКО в Гельсінкі у червні 1972 року, де було засвідчено зацікавленість в активній участі якнайширших соціальних груп у дедалі різноманітнішому культурному житті, бажаючи, у процесі розвитку взаємної довіри та подальшого поліпшення відносин між державами-учасницями, продовжувати свої зусилля на шляху поступу в цій галузі, налаштовані в такому дусі суттєво розширити свої культурні обміни як щодо осіб, так і щодо культурних творів, а також розвивати активне співробітництво як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні в усіх галузях культури, переконані, що такий розвиток їхніх взаємин сприятиме збагаченню відповідних культур з повагою до самобутності кожної з них, а також зміцненню усвідомлення спільних цінностей між ними, продовжуючи водночас розвивати культурне співробітництво з іншими країнами світу, заявляють, що вони спільно ставлять перед собою такі цілі: а) розвивати взаємний обмін інформацією з метою кращого ознайомлення з відповідними культурними досягненнями; б) поліпшувати умови для обміну та поширення культурних цінностей; в) сприяти доступу всіх до відповідних культурних надбань; г) розвивати контакти та співробітництво між особами, які працюють у сфері

культури; е) шукати нові сфери та форми культурного співробітництва (Розділ 3. Співробітництво й обміни в галузі культури).

Значимим є положення, що стосуються трудових мігрантів в аспекті надання їм базового мовного та професійного навчання; забезпечення дітям трудових мігрантів, які проживають у приймаючій країні, доступу до освіти цієї країни на тих самих умовах, що й для дітей громадян цієї країни, а також, крім цього, надати можливість отримання додаткової освіти рідної мови, національної культури, історії та географії (Економічні та соціальні аспекти трудової міграції).

З метою сприяння глибшому ознайомленню з життям, культурою та історією інших країн, зростанню взаєморозуміння між народами, поліпшенню контактів та ширшому використанню вільного часу держави-учасниці домовилися сприяти розвитку туризму (Розділ 6. Співробітництво в інших сферах).

У Документі Краківського симпозіуму з питань культурної спадщини держав – учасниць НБСЄ 1991 р. сторони підкреслили зобов'язання поважати незамінну самобутність усіх своїх культур і прагнути сприяти безперервному культурному діалогу між собою та іншими країнами світу. Вони знову підтвердили свою переконаність у тому, що повага до культурного різноманіття сприяє взаєморозумінню та прояву терпимості окремих людей та їх груп. Держави-члени вважають, що регіональні аспекти культури повинні самі собою служити фактором взаєморозуміння між людьми. Регіональне культурне різноманіття є відбитком багатства загальної культурної самобутності держав-учасниць. Її збереження та охорона сприяють створенню демократичної, мирної та об'єднаної Європи [71].

У Доповіді Спільного комітету з демократії, прав людини та гуманітарних питань ОБСЄ, присвяченій 50-тим роковинам прийняття Гельсінського заключного акту підкреслено, що демократія та права людини є необхідними передумовами для забезпечення міцного миру.

Констатовано, що ОБСЄ опинилася на роздоріжжі, зіткнувшись зі значними загрозами тим цінностям, які вона обстоює. У регіоні знову вирує війна, міжнародне гуманітарне право грубо порушується з вини держав – учасниць ОБСЄ та на їхній території, що знаменує собою значний регрес на спільному шляху до миру та забезпечення безпеки людини. Спостерігається все більше зазіхань на права людини та основні свободи, а тим часом демократичні інститути слабшають, громадянське суспільство стикається з жорстокими репресіями, незалежні засоби масової інформації (ЗМІ) позбавляють права голосу, політичні дисиденти опиняються за ґратами, а меншини та вразливі групи населення стають об'єктом переслідування у масштабах регіону. Більше того, серйозні виклики, пов'язані з міграцією та вимушеним переміщенням громадян, а також обумовлені появою штучного інтелекту (ШІ), питання захисту прав людини лише додатково посилюють проблеми, що стоять перед Організацією в галузі безпеки [72].

У межах міжамериканської системи захисту прав людини, продовжено курс на дотримання принципів, встановлених міжнародним правом для захисту основних прав людини на регіональному рівні. Американська декларація прав і обов'язків 1948 р. (далі – Американська декларація) стала першим міжнародним документом з прав людини сучасної епохи, прийнятим більш ніж за шість місяців до Загальної декларації прав людини (1948). Декларація заклала основу для розвитку Міжамериканської системи з прав людини (Міжамериканська комісія з прав людини [МКПЛ]; Міжамериканський суд з прав людини [МКПЛ]) [73]. Преамбула Американської декларації трансліює принцип рівності людей у гідності (людська гідність, міжнародний захист) та правах, стверджує, що права людини та обов'язки людини взаємопов'язані, та проголошує духовний і культурний розвиток кінцевою метою кожної людини. У розділі 1 визнаються громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права особистості (Індивіди у міжнародному праві).

У статтях 11–16 Американської декларації викладено гарантовані права, в тому числі і право на користування благами культури (ст. 13; Культурне життя, Право на участь, Міжнародний захист) [74].

Американська конвенція про права людини 1969 р. (чинна з 1978 р.) закріплює зобов'язання держав-учасниць поважати права і свободи, визнані у цьому документі, і забезпечувати всім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією, вільне і повне здійснення цих прав і свобод без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного статусу, народження або будь-якого іншого соціального стану та забезпечити заходи на законодавчому рівні щодо здійснення цих прав і свобод. Конвенція зобов'язує держави-учасниці вживати заходів як усередині країни, так і за допомогою міжнародного співробітництва, особливо заходів економічного та технічного характеру, з метою поступового досягнення, за допомогою законодавства або інших відповідних засобів, повної реалізації прав, закладених в економічних, соціальних, освітніх, наукових та культурних стандартах, закріплених Статутом Організації Американських Держав з поправками (ст. 26 Прогресивний розвиток, Глава III - Економічні, соціальні та культурні права). Конвенція передбачає створення органів, відповідальних за її дотримання – Міжамериканської комісії з прав людини і Міжамериканського суду з прав людини [75].

Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини 1988 р. закріплює зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів як всередині країни, так і за допомогою міжнародного співробітництва з тим, щоб поступово і відповідно до їх внутрішнього законодавства забезпечити повне дотримання низки прав людини, серед яких і право на блага культури, згідно якого держави-учасниці Протоколу визнають право кожного: брати участь у культурному та мистецькому житті громади; користуватися благами науково-технічного прогресу;

користуватися захистом моральних та матеріальних інтересів, що впливають з будь-якої наукової, літературної чи художньої продукції, автором якої він є. Протокол зобов'язує держави: здійснити заходи щодо забезпечення повного реалізації цього права, в тому числі і ті, що необхідні для збереження, розвитку та поширення науки, культури і мистецтва; поважати свободу, необхідну для наукових досліджень та творчої діяльності; визнавати переваги, які можна отримати від заохочення та розвитку міжнародного співробітництва і відносин у галузі науки, мистецтва та культури, і відповідно погоджуються сприяти поглибленню міжнародного співробітництва в цих галузях (ст. 14) [76].

Американська соціальна хартія 2012 р. приділяє увагу забезпеченню рівних можливостей; недопущенню дискримінації; культурному розвитку тощо [77]. Вона має подвійну мету: боротьбу з бідністю і дискримінацією всередині ОАД та зміцнення існуючих інструментів ОАД у галузі демократії та сталого розвитку, таких як Статут ОАД, Міжамериканська демократична хартія та відповідні декларації різних самітів Америк, а також документи, прийняті в рамках Організації Об'єднаних Націй [78].

На рівні Африканського Союзу (далі – АС) прийнято акти, що мають основоположне значення для збереження культури та визнання її значимості для прав людини, які базуються на положеннях Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. [79] та суттєво доповнюють і розвивають її. П'ята мета Порядку денного на період до 2063 року – плану і генерального плану Африки щодо перетворення континенту на глобальну державу майбутнього [80] передбачає створення Африки із сильною культурною ідентичністю, спільною спадщиною, загальними цінностями та етикою. Це закликає до африканського культурного відродження, яке матиме першорядне значення та втілюватиме дух панафриканізму; до використання багатой спадщини та культури Африки для забезпечення того, щоб творчі мистецтва здійснювали істотний внесок у зростання та

трансформацію Африки; а також до відновлення та збереження культурної спадщини Африки, включаючи її мови.

Хартія африканського культурного відродження 2006 р. визнає важливу роль культури у мобілізації та об'єднанні людей навколо спільних ідеалів і просуванні африканської культури для побудови ідеалів панафриканізму [81]. Значимою є пропозиція про проголошення 24 січня Всесвітнім днем культури Африки та осіб африканського походження, яка була подана Ліберією, Мозамбіком і Того та розглянута Виконавчою радою ЮНЕСКО на її 207-й сесії (документ 207 EX/40) [82]. Мета цієї пропозиції полягає у проведенні урочистих заходів на честь різних культур африканського континенту та африканської діаспори щорічно 24 січня в усьому світі – у день прийняття главами держав та урядів Африканського союзу Хартії африканського культурного відродження.

Флагманський проєкт Порядку денного 2063, присвячений Великому Африканському музею (пункт 14) [83], спрямований на підвищення поінформованості про багату, динамічну та різноманітну культурну спадщину Африки та про вплив, який Африка має на різні культури світу в таких галузях, як мистецтво, музика, мова, наука тощо. Африканський союз працює над заохоченням культурного співробітництва через використання африканських мов та сприяння міжкультурному діалогу. Африканська академія мов (ACALAN) [84] і Центр лінгвістичних та історичних досліджень усної традиції (CELHTO) [85] були створені для розширення можливостей африканських мов, сприяння використанню кількох мов на всіх рівнях, особливо в секторі освіти, та забезпечення розвитку і просування африканських мов як факторів африканської інтеграції та розвитку.

Африканський Союз визнає спорт елементом культури та важливим фактором розвитку людства, зміцнення національної єдності та зближення народів. АС здійснює діяльність через держави-члени з розвитку та просування спорту, а також забезпечує збалансований та демократичний

внесок Африки у світовий спорт. Держави-члени АС визнали необхідність посилення Африкою своєї кампанії проти всіх форм расової, релігійної та політичної дискримінації у спорті. Спортивну раду Африканського союзу (AUSC) було запропоновано як орган, який відповідатиме за координацію Африканського спортивного руху, та форум, який координуватиме зусилля держав-членів щодо просування та розвитку спорту на континенті. Її функції включають просування спорту як основного права людини, захист розвитку спорту, відстоювання фінансування розвитку спорту та забезпечення розробки країнами спортивної політики, програм, систем і структур. AUSC відповідає за проведення Африканських ігор [86].

Роботі АС у сфері культури та спорту сприяє Департамент соціальних справ. Відділ культури і спорту гармонізує та координує діяльність і політику на всьому континенті з метою подальшого розвитку структури та можливостей використання культури для інтеграції й африканського відродження, культурного розвитку, просування креативних та культурних індустрій. Відділ співпрацює з регіональними економічними співтовариствами, державами-членами з розвитку, щоб забезпечити впровадження культурної політики, яка створює робочі місця, сприяє розвитку величезних ресурсів і навичок континенту та змінює життя; сприяє та підтримує держави-члени і зацікавлені сторони у зміцненні внеску спорту в розвиток спорту та спорту для розвитку; сприяє участі та досконалості, нарощує потенціал і пропагує етику та цінності спорту в Африці. Відділ співпрацює з різними зацікавленими сторонами, щоб забезпечити динамічне спортивне середовище, яке дозволяє всім африканцям відчувати та насолоджуватися спортом у міру своїх здібностей та інтересів, а також послідовно та успішно виступати на найвищому конкурентному рівні [87].

1.3. Нормативний зміст права на участь у культурному житті

Культурні права є невід'ємною частиною прав людини та, як й інші права, є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Всебічне заохочення і повага до культурних прав має виключно важливе значення для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в умовах різноманітного та мультикультурного світу.

Право на участь у культурному житті гарантується в положеннях низки міжнародних актів з прав людини про що йшлося у підрозділі 1.1, 1.2 Розділу 1. Основоположне значення має стаття 27 Загальної декларації прав людини (Резолюція Генеральної Асамблеї 217 А), стаття 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (Резолюція Генеральної Асамблеї 2200А (XXI)). Серед актів, що визначають правовий статус окремих категорій осіб, слід згадати положення Конвенції про права дитини, якою гарантовано право дитини вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом, а також покладено зобов'язання на держави-учасниці поважати та заохочувати право дитини на всебічну участь у культурному та творчому житті і сприяти наданню відповідних та рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля та відпочинку (ст. 31) [12]. Рівний режим трудівників-мігрантів у користуванні з громадянами держави роботи з найму щодо доступу до культурного життя та участі в ньому закріплений Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (Резолюція Генеральної Асамблеї 45/158) (ст. 43) [15]. Схоже за змістом право гарантується й у положеннях Конвенції про права осіб з інвалідністю (Резолюція Генеральної Асамблеї 61/106). З акцентом на врахування особливих потреб цієї категорії осіб договір покладає на держави-учасниці зобов'язання визнавати право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті; розвивати й використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний

потенціал не тільки для власного блага, а й для збагачення всього суспільства; брати участь нарівні з іншими у проведенні дозвілля та відпочинку й у спортивних заходах; надати особам з інвалідністю можливість брати участь нарівні з іншими у проведенні дозвілля та відпочинку й у спортивних заходах; робити відповідно до міжнародного права всі належні кроки для забезпечення того, щоб закони про захист прав інтелектуальної власності не ставали невинуватим чи дискримінаційним бар'єром для доступу осіб з інвалідністю до творів культури. А також запроваджувати заходи, направлені на забезпечення реалізації означених прав (ст. 30) [88].

Важливі положення з цього питання містяться також у договорах про громадянські і політичні права; про права осіб, що належать до меншин, приватно чи спільно з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою та ефективним чином брати участь у культурному житті; про права корінних народів на їх культурні інститути, родові землі, природні ресурси та традиційні знання, про право на розвиток тощо [8].

Разом з тим незважаючи на широке закріплення культурних прав, як зазначає Афанасіос Юпсаніс (Athanasios Yupsanis), «однією з основних причин нехтування такими правами є складність їх визначення. Культура, яка є їхньою «матрицею», є надзвичайно плинним і мінливим поняттям, тому для багатьох є надто розпливчастим фундаментом у встановленні конкретних прав. Визначення культурних прав є таким чином одним із перших питань з якими стикаються вчені, які вивчають питання культурних прав у міжнародному праві, оскільки відповідні положення не роз'яснюють поняття, до яких вони відносяться». Це питання було піднято й на одній із перших міжнародних зустрічей експертів з культурних прав, що відбулася в штаб-квартирі ЮНЕСКО в 1968 році, коли Бутрос Бутрос Галі, пізніше Генеральний секретар ООН, зазначив, що неможливо дати

визначення культурним правам без попереднього розуміння й аналізу поняття «культура» [89, с. 3].

Так, у зв'язку з цим слід зазначити, що в статті 1 Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва, прийнятої під егідою ЮНЕСКО, вказано, що кожна культура має гідність і цінність, яку слід поважати і зберігати; розвиток своєї культури є правом та обов'язком кожного народу; в їхній багатій розмаїтості, різноманітності та взаємному впливі всі культури є частиною загального надбання людства [90].

У преамбулі Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне розмаїття констатовано, що культура перебуває у центрі нинішньої дискусії з питань самобутності, згуртованості суспільства та розвитку на основі знань, а у статті 1 зазначено, що форми культури змінюються у часі та просторі. Ця культурна різноманітність проявляється у неповторності та різноманітності особливостей, властивих групам і спільнотам, що становлять людство [91].

Відповідно до статті 2 Фрібурзької декларації про культурні права, термін «культура» охоплює ті цінності, вірування, переконання, мови, знання та мистецтво, традиції, інститути та способи життя, за допомогою яких особа чи група виражає свою людяність і значення, яке вони надають своєму існуванню та своєму розвитку [92].

На думку Комітету з економічних, соціальних і культурних прав у минулому за терміном «культура» закріпилося чимало різних визначень, до яких, можливо, у майбутньому додадуться нові. Проте всі вони стосуються того багатогранного змісту, який містить у собі концепція культури. Комітет дотримується позиції, що, культура є широкою, інклюзивною концепцією, яка охоплює всі прояви життя людини. Вираз «культурне життя» однозначним чином дозволяє розглядати культуру як історичний, динамічний процес життя з її минулим, сьогоденням і майбутнім. Отже, культура охоплює, серед іншого, уклади життя, мову, усну та письмову літературу, музичну та пісенну творчість, невербальне спілкування, систему релігій чи вірувань, ритуали і церемонії, спорт та

ігри, методи виробництва або технології, природне та штучне середовище, традиційну кухню, одяг і житло, а також мистецтво, звичаї та традиції, за допомогою яких окремі особи, групи осіб та громади виражають свої людські якості та той зміст, який вони надають своєму існуванню, і формують своє сприйняття світу, що відображає їхню реакцію на ті зовнішні сили, які зачіпають їхнє життя [8].

Нормативний зміст права на участь у культурному житті знайшло своє закріплення у Загальному зауваженні № 21 Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, згідно якого право брати участь у культурному житті можна охарактеризувати як свободу. Для забезпечення цього права держава-учасниця повинна як утримуватися (тобто неперешкоджати здійсненню культурних практик та доступу до культурних товарів і послуг), так і вживати позитивних заходів (забезпечувати передумови для участі, сприяння та просування культурного життя, а також доступ до культурних товарів та їх збереження).

Рішення особи про те, чи здійснювати право брати участь у культурному житті індивідуально або спільно з іншими, є культурним вибором і, як таке, має бути визнаним, повинно поважатися та захищатися на основі рівності. Це особливо важливо для всіх корінних народів, які мають право на повне користування, як колектив або як окремі особи, всіма правами людини та основними свободами, визнаними Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини та міжнародному праві прав людини, а також Декларації ООН про права корінних народів (II. Нормативний зміст статті 15, пункту 1 (а)) [8].

Право брати участь у культурному житті гарантоване кожній людині. У своєму Загальному коментарі № 17 щодо права користуватися захистом моральних та матеріальних інтересів, що виникають в результаті будь-якої наукової, літературної чи художньої праці, автором якої є особа, Комітет визнає, що термін «кожен» у першому частині статті 15 може позначати

окрему особу або колектив; іншими словами, культурні права можуть здійснюватися особою (а) як окремою особою, (б) разом з іншими або (в) у межах спільноти чи групи як таких (п.7-8) [11]. Цієї позиції дотримується і науковці, як зазначає Кшиштоф Ожешина (Krzysztof Orzeszyna), «Право людини на участь у культурному житті слід розглядати у двох вимірах: індивідуальному та колективному. Це підкреслює як автономію особистості, і важливість спільноти. Гарантування цього права Загальною декларацією прав людини (ст. 27), Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (ст. 15) покладає зобов'язання на держави сприяти розвитку культури серед усіх соціальних груп. Держави також зобов'язані визнавати різноманіття ідентичностей окремих осіб та угруповань, які проживають на їх території» [93].

У своїй першій доповіді Раді з прав людини, поданій у червні 2010 року (A/HRC/14/36) [3], Спеціальний доповідач наголосила на відсутності офіційного визначення культурних прав та зобов'язалася дослідити, у дослідницькому порядку, як найкраще розрізняти, які права людини можна вважати культурними, та далі визначити зміст цих прав.

Враховуючи різні документи та дослідження, вона підкреслила, що культурні права стосуються широкого кола питань, таких як: самовираження та творчість, зокрема в різноманітних матеріальних і нематеріальних формах мистецтва; інформація та комунікація; мова; ідентичність та приналежність до численних, різноманітних і мінливих спільнот зі спільними культурними цінностями; розвиток конкретних світоглядів та прагнення до певних способів життя; освіта та навчання; доступ, внесок та участь у культурному житті та проведення культурних практик, а також доступ до спадщини та насолода нею в її матеріальних, нематеріальних, природних та змішаних проявах.

Культурні права захищають права кожної людини, окремо та в спільноті з іншими, а також груп людей, розвивати та виражати свою людяність, свій світогляд та значення, які вони надають своєму існуванню

та розвитку, зокрема, через цінності, вірування, переконання, мови, знання та мистецтво, інституції та способи життя. Вони також розглядаються як захист доступу до культурної спадщини та ресурсів, що дозволяють здійснювати такі процеси ідентифікації та розвитку.

Спеціальний доповідач у галузі культурних прав у своїй доповіді 2012 року зазначила, що «... культура проникає в усі сфери діяльності людини та в усі інститути, у тому числі правові системи, в усіх суспільствах у світі. Культура народжується, заперечується та відтворюється в рамках соціального життя різних груп, що взаємодіють в економічній, соціальній та політичній сферах. Вона проявляється в індивідуальному чи колективному самовираженні, сприйнятті та звичаях» [94].

У свою чергу, Каріма Беннун, яка виконувала функції Спеціального доповідача в галузі культурних прав у 2015-2021 рр. зазначила також, що: «культура є в усіх людей і народів, а не лише в осіб певних категорій чи осіб, які живуть на певних територіях; різні види культури являють собою створені людиною моделі, що підлягають постійній реінтерпретації; незважаючи на те, що прийнято використовувати поняття культури в однині, це пов'язано з негативними методологічними та епістемологічними наслідками. Необхідно розуміти, що культура завжди передбачає множину. «Культура» – це сукупність культур» [95].

Щодо права на «участь» та «прийняття участі» в культурному житті, слід зазначити, воно характеризується трьома взаємопов'язаними основними компонентами, як-от: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя.

Так, участь охоплює, зокрема, право кожної людини – в індивідуальному порядку або спільно з іншими чи в рамках громади – діяти вільно, ідентифікувати або не ідентифікувати себе з однією чи кількома громадами або змінювати цей вибір, займатися власною культурною практикою та розмовляти мовою на свій вибір. Доступ

охоплює, зокрема, право кожного знати і розуміти свою культуру та культуру інших людей за допомогою освіти й інформації та отримувати якісну освіту і підготовку з належним урахуванням культурного ототожнення. Внесок у культурне життя стосується права кожної людини на участь у створенні форм духовного, матеріального, інтелектуального та емоційного самовираження громади [8].

Крім того, право на участь у культурному житті включає п'ять взаємопов'язаних істотних ознак, а саме: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність. Так елемент наявності передбачає, що культурні товари та послуги мають бути доступними для всіх, щоб вони могли насолоджуватися та отримувати від них користь, включаючи установи і заходи (такі як бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри та спортивні стадіони), спільні відкриті простори і нематеріальні культурні блага (такі як мови, звичаї, вірування та історія). У свою чергу доступність включає чотири ключові елементи: недискримінацію, фізичну доступність, економічну доступність та доступність інформації. Держави повинні забезпечити кожному конкретні, ефективні і доступні можливості користуватися культурою без дискримінації. Прийнятність означає, що держави повинні проводити консультації із залученими окремими особами та громадами, щоб переконатися, що дії щодо захисту культурного різноманіття є прийнятними для них. Адаптивність передбачає, що держави повинні прийняти гнучкий підхід до культурних прав і поважати культурне різноманіття окремих осіб і громад, а відповідність – реалізацію конкретного права доречним і прийнятним чином відповідно до певного контексту [96].

Варто також зауважити, що для забезпечення права на участь у культурному житті державам-учасницям необхідно як утримуватися від будь-яких дій (наприклад, не втручатися у здійснення культурної практики і доступу до культурних благ та послуг), так і вживати стимулюючих заходів (забезпечувати попередні умови для участі в культурному житті,

для сприяння їй та для її заохочення, а також доступу до культурних благ та їх збереження). При цьому, рішення людини щодо здійснення або нездійснення права на участь у культурному житті на індивідуальній основі або спільно з іншими є культурним вибором і в цій якості має визнаватися, поважатися та захищатися на основі рівності. Особливе значення це має для всіх корінних народів, які мають право повною мірою користуватися – на колективній чи індивідуальній основі – всіма правами людини та основними свободами, визнаними у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини та міжнародному праві прав людини [8].

Висновки до Розділу 1

1. Під терміном «культура» слід розуміти, насамперед, широку концепцію, яка охоплює всі прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Культурні права є важливим засобом розвитку, підтримки миру, викорінення крайньої бідності і зміцнення соціальної згуртованості, а також взаємної поваги та розуміння між окремими особами і групами людей при всій їх різноманітності. Культурні права можуть здійснюватися як окремо взятою особою, спільно з іншими або в рамках громади чи групи як такої. Слід зауважити, що право на «участь» та «прийняття участі» характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Крім того, необхідними умовами для повної реалізації права на участь у культурному житті на основі рівності та недискримінації є низка характеристики, серед яких: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність.

2. Культурні права є невід'ємною частиною прав людини та, як й інші права, є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Всебічне заохочення і повага до культурних прав має виключно важливе значення для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в умовах різноманітного та мультикультурного світу.

3. Культурні права є життєво важливим компонентом універсальності, а універсальність є важливою для захисту основ культурних прав: процвітання культурного різноманіття, культурного змішування та відкритості, а також права кожного брати участь у динамічному культурному житті без дискримінації. Універсальність слід розуміти як тісний зв'язок з іншими основними принципами прав людини: взаємозалежністю, неподільністю, рівністю та гідністю.

4. Комплекс культурних прав включає право окремих осіб, спільнот та груп на розвиток і на вираження своїх людських якостей, свого світогляду, сенсу, який вони надають своєму існуванню, і своїх ідей щодо свого подальшого розвитку, зокрема за допомогою цінностей, вірувань, переконань, мов, знань та мистецтв, інститутів і способу життя. Культурні права також захищають культурну спадщину окремих осіб і груп та ресурси, які уможливають процеси їх ідентифікації та розвитку

5. Право на участь у культурному житті є невід'ємною складовою загальноновизнаних прав людини, що знайшло своє закріплення в низці міжнародних угод, зокрема: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація про освіту для всіх тощо.

6. Існує тісний зв'язок між правом на участь у культурному житті та іншими гарантованими правами серед яких: право користуватися результатами наукового прогресу та його застосування; право на захист моральних та матеріальних інтересів, що виникають у результаті будь-якого наукового, літературного чи художнього твору автором якого є особа; право на освіту; право кожної людини на відпочинок та дозвілля; свобода наукових досліджень та творчої діяльності та ін.

7. В основі права на участь у культурному житті лежить дотримання принципу недискримінації, згідно з яким особа наділяється правами, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. Також повне сприяння та повага до культурних прав є важливими для підтримки

людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в різноманітному та мультикультурному світі.

8. Культурні права необхідні для розвитку кожної людини та спільноти. Розширення прав і можливостей усіх категорій осіб та формування їхньої ідентичності у стійкій культурній екосистемі – є завданням на майбутнє. Вони покладені в основу визначення сталого розвитку. Мета «нікого не залишити осторонь» не може бути досягнута у відриві від повного дотримання культурних прав всіх людей без будь-якої дискримінації. Однак, слід зазначити, що культурний розвиток не став окремим основним компонентом Порядку денного на період до 2030 року при його формуванні на тій підставі, що це право виходить за межі окремих цілей і охоплює їх у комплексі. Існує нагальна необхідність щодо включення культурних прав в якості окремої складової ЦСР або Плану, в рамках наступної стратегії розвитку ООН.

9. Культурні права знайшли своє закріплення в низці регіональних міжнародних актів, серед яких слід вказати правовий доробок Ради Європи. Означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм організації. Між тим варто констатувати, що акти організації містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, на відмінну від універсальних міжнародних угод. Означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм організації. Серед таких актів слід вказати такі: Рекомендація 1990 (2012) «Право кожного брати участь у культурному житті», Європейська культурна конвенція, Європейська соціальна хартія (переглянута), Рамкова конвенція про значення культурної спадщини (Фарозька конвенція). Разом із тим слід зазначити, що в Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, яка є значимим договором Ради Європи у галузі прав людини, не виділено безпосередньо «право на культуру» або право брати участь у культурному житті, на відміну від інших актів організації. Тобто

договір не забезпечує прямого захисту права на участь у культурному житті. Однак прецедентна практика Суду містить приклади того, як деякі права, що підпадають під поняття «культурні права» в широкому сенсі, можна захистити на підставі ключових цивільних прав, таких як право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8), право на свободу вираження поглядів (стаття 10) та право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1).

10. Установчі договори Європейського Союзу, на кшталт актам Ради Європи, містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, підтверджуючи важливість культурного різноманіття та загальних цінностей і культурної спадщини (ст. 393 Договору про Європейський Союз, ст. 167 (1), (2) Договору про функціонування Європейського Союзу); закріплюють загальне зобов'язання Союзу поважати культурну, релігійну та мовну різноманітність (ст. 22 Хартії основних прав Європейського Союзу). На рівні ЄС не зроблено самостійних суттєвих кроків, які свідчили б про його спроможність на сучасному етапі функціонування інтеграційного утворення визнати, захистити та реалізовувати право на участь у культурному житті, оскільки майже всі інструменти культурної політики знаходяться в руках держав-членів. Відповідно сам Союз в обмеженому обсязі володіє компетенцією в питаннях культури, яка поки що не є одним із стовпів політики ЄС, разом із тим серед країн-членів існує великий консенсус щодо того, що Союз повинен рухатися в означеному напрямку.

11. Заслуговує на увагу активне обговорення питання щодо доступу до культури на рівні Ради з питань освіти, молоді, культури та спорту ЄС у межах якої міністри культури неодноразово піднімали питання про звернення до держав-членів та Європейської комісії розробити плани по захисту культурних прав та включити участь у культурному житті та розвиток інфраструктури до майбутніх національних планів відновлення та підвищення стійкості. Слід зазначити також і

практичні кроки ЄС щодо реалізації права на участь у культурному житті. Таким прикладом слугує флагманська програма Європейської комісії з підтримки культури та аудіовізуального сектору «Креативна Європа».

12. У межах ОБСЄ питання культури розглядаються в аспекті політичних орієнтирів держав-членів, що знайшло своє закріплення в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) (1975 р.), Документі Краківського симпозіуму з питань культурної спадщини держав – учасниць НБСЄ (1991 р.) в яких держави-учасниці організації підкреслили зобов'язання поважати незамінну самобутність усіх своїх культур і прагнути сприяти безперервному культурному діалогу між собою та іншими країнами світу.

13. Нормативно-правові акти Організації Американських Держав містять положення щодо забезпечення права на культуру. Так, в аспекті Американської конвенції про права людини це право є складовою такого напрямку як прогресивний розвиток (ст. 26); Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини закріплює зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів як всередині країни, так і за допомогою міжнародного співробітництва з тим, щоб поступово і відповідно до їх внутрішнього законодавства забезпечити повне дотримання низки прав людини, серед яких і право на блага культури (ст.14); Американська соціальна хартія приділяє увагу забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації, культурному розвитку тощо.

14. Африканським Союзом докладено низку зусиль задля створення Африки із сильною культурною ідентичністю, спільною спадщиною, загальними цінностями та етикою, що підтверджується положеннями таких актів як: Порядок денний на період до 2063 року, який містить заклик до африканського культурного відродження, що матиме першорядне значення та втілюватиме дух панафриканізму; до використання багатой спадщини та культури Африки для забезпечення

того, щоб творчі мистецтва робили істотний внесок у зростання та трансформацію Африки; а також до відновлення та збереження культурної спадщини Африки, включаючи її мови (Ціль 5); Хартія відродження африканської культури АС (2006 р.), яка визнає важливу роль культури у мобілізації та об'єднанні людей навколо спільних ідеалів і просуванні африканської культури для побудови ідеалів панафриканізму. Крім того, у межах організації запроваджуються проекти задля підвищення поінформованості про багату, динамічну та різноманітну культурну спадщину Африки та її вплив на різні культури світу (Великий Африканський музей); створюються інституції які мають за мету розширення можливостей африканських мов, сприяння використанню кількох мов на всіх рівнях, особливо в секторі освіти, та забезпечення розвитку і просування африканських мов як факторів африканської інтеграції та розвитку (Африканська академія мов (ACALAN), Центр лінгвістичних та історичних досліджень усної традиції (CELHTO) тощо. Слід зазначити, Африканським Союзом спорт визнається елементом культури та важливим фактором розвитку людства, зміцнення національної єдності і зближення народів, організація здійснює діяльність через держави-члени з розвитку та просування спорту, а також забезпечує збалансований і демократичний внесок Африки у світовий спорт.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

2.1. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав корінних народів і меншин

Як зазначив Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у своєму Загальному коментарі № 21 рішення людини щодо здійснення або нездійснення права на участь у культурному житті на індивідуальній основі або спільно з іншими є культурним вибором і в цій якості має визнаватися, поважатися та захищатися на основі рівності. Особливе значення це має для всіх корінних народів, які мають право повною мірою користуватися – на колективній або індивідуальній основі – усіма правами людини й основоположними свободами, визнаними у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини та міжнародному праві в галузі прав людини [8].

Культура проявляється у багатьох формах і є невід’ємною частиною повсякденного життя та знань меншин і корінних народів. Вона включає обов’язки та зобов’язання, необхідні для продовження соціального життя, і є фундаментальною для колективної ідентичності та самобутності групи. Завдяки цьому зв’язку між культурою та колективною й індивідуальною ідентичністю, соціальною згуртованістю та повсякденним життям, культурні права є особливо важливими гарантіями для корінних народів і меншин. Вони сукупно захищають виживання та подальший розвиток корінних народів і меншин [97, с. 83].

На думку Катерини Хацікіді (Katerina Hatzikidi), Корін Леннокс (Corinne Lennox) і Олександри Ксантакі (Alexandra Xanthaki) «право на культурне життя є основою ідентичності всіх людей, але корінні народи та меншини мають особливі права на захист своєї колективної ідентичності,

яка легше піддається впливу з боку домінуючої культури (культур) або через шкідливі практики, такі як примусова асиміляція» [98, с. 743-744].

Спеціальний доповідач ООН з питань прав корінних народів зазначив, що культурні права мають центральне значення для корінних народів і, практично за самим своїм визначенням, втілюють у собі супутні права на недискримінацію та, особливо, на самовизначення. Щобільше, культурні права є невід'ємною частиною цілого кола інших прав, що є основоположними для корінних народів. Право на культурне життя в контексті корінних народів підтримується правом на самовизначення як неодмінною умовою для подальшого існування їхнього культурного життя [99].

У зв'язку з цим, збереження культур корінних народів (включаючи матеріальні та нематеріальні компоненти, мистецтво й артефакти, традиції, системи знань, права інтелектуальної власності, управління використанням екосистем, духовність тощо) є одним із найважливіших компонентів усього спектра прав людини корінних народів. Крім того, культури корінних народів тісно пов'язані з концепцією земельних прав та проживанням на споконвічних землях і територіях, а також володінням цими землями [100].

Як зазначає Ана Врдоляк (Ana Vrdoljak), перше положення про захист меншин універсального застосування було остаточно реалізовано у статті 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, якою закріплено, що «в тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою». Незважаючи на свої очевидні обмеження, це положення відіграло життєво важливу роль у різних зусиллях щодо розробки культурних прав та захисту нематеріальної

культурної спадщини в рамках різних багатосторонніх ініціатив у наступні десятиліття [101, с. 4].

Між тим варто зазначити, що пропозиції, подані Генеральним директором ЮНЕСКО в 1951 році щодо проєкту Міжнародного пакту про права людини та заходи щодо його виконання передбачали зобов'язання держав заохочувати збереження, розвиток та поширення науки і культури всіма відповідними засобами, зокрема гарантуючи вільний культурний розвиток расових і мовних меншин [102]. Також альтернативний варіант щодо змісту статті, поданий ЮНЕСКО, не містив згадок про меншини та передбачав визнання державами, що однією з їхніх головних цілей є забезпечення умов, які дозволять кожному брати участь у культурному житті.

Хоча деякі держави схвалили ширше тлумачення поняття «спільнота», що міститься у статті 15 МПЕСКП роз'яснень ЮНЕСКО, її рекомендація щодо включення слів: «брати участь у культурному житті спільнот, до яких він належить», зрештою була відхилена. Основна увага міжнародної спільноти явно залишалася на «національній» спільноті [101, с. 5-6].

У 1976 році Генеральна конференція ЮНЕСКО, на своїй дев'ятнадцятій сесії, прийняла Рекомендацію щодо участі широких верств населення в культурному житті та їхнього внеску в нього і рекомендувала державам-членам впровадити положення, вживаючи будь-яких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до конституційної практики кожної держави та характеру питання, що розглядається, для застосування принципів і норм, сформульованих у цій Рекомендації, на їхніх відповідних територіях.

Зокрема, державам було рекомендовано прийняти законодавство або нормативні акти відповідно до своїх національних конституційних процедур або іншим чином змінити існуючу практику з метою гарантувати визнання рівності культур, включаючи культури національних та

іноземних меншин, якщо вони існують, як частини спільної спадщини всього людства, і забезпечити їх просування на всіх рівнях без дискримінації; забезпечити, щоб національні та іноземні меншини мали повні можливості для доступу й участі в культурному житті країн, в яких вони перебувають, з метою збагачення його своїм специфічним внеском, одночасно захищаючи їх право на збереження своєї культурної ідентичності (п. 4 (f)).

27 червня 1989 року Генеральною конференцією МОП на її сімдесят шостій сесії було прийнято Конвенцію про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах (Конвенція 169). Конвенція передбачає, що уряди несуть відповідальність за проведення, за участю відповідних народів, узгодженої і систематичної діяльності щодо захисту прав цих народів та встановлення гарантій поваги до їхньої цілісності. Така діяльність включає заходи, зокрема спрямовані на: сприяння повному здійсненню соціальних, економічних і культурних прав цих народів за поваги до їхньої соціальної та культурної самобутності, їхніх звичаїв, традицій, інститутів (ст. 2). Крім того, відповідно до статті 4 Конвенції передбачено, що за необхідності, можуть застосовуватися спеціальні заходи для охорони осіб, які належать до відповідних народів, їхніх інститутів, власності, праці, культури та довкілля [103; 104, с. 414].

У 1992 році було прийнято Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (резолюція 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року).

Декларація проголосила право осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою в приватному житті і публічно, вільно та без втручання або дискримінації в будь-якій формі. Особи, що належать до меншин, мають право брати активну участь у культурному,

релігійному, громадському, економічному та державному житті (ст. 2) [105].

Також окрему увагу питанню забезпечення культурних прав корінних народів і меншин була приділено у Віденській декларації і Програмі дій, прийнятих на Всесвітній конференції з прав людини в 1993 році.

Зокрема, Всесвітня конференція з прав людини визнала властиву корінним народам гідність та їхній унікальний внесок у розвиток суспільства і забезпечення плюралізму та рішуче підтвердила прихильність міжнародного співтовариства їхньому економічному, соціальному і культурному добробуту та забезпеченню для них можливості користуватися плодами сталого розвитку. Було вказано на те, що держави повинні забезпечувати повну і безперешкодну участь корінних народів у всіх аспектах життя суспільства, зокрема в питаннях, що зачіпають їхні інтереси. З огляду на важливість заохочення і захисту прав корінних народів та внесок такого заохочення і захисту в політичну та соціальну стабільність держав, в яких такі народи проживають, державам було рекомендовано відповідно до міжнародного права вживати узгоджених позитивних заходів для забезпечення поваги всіх прав людини і основних свобод корінних народів на основі рівності і недискримінації та визнавати значення і різноманіття їх самобутності, культури та суспільної організації (п. 20) [106].

Такі заходи, у разі необхідності, повинні включати сприяння їхній повній участі в усіх аспектах політичного, економічного, соціального, релігійного та культурного життя суспільства, а також в економічному прогресі і розвитку їхніх країн (п. 27). Всесвітня конференція також закликала держави забезпечити повну і вільну участь корінних народів у всіх аспектах життя суспільства, зокрема у вирішенні питань, що їх стосуються (п. 31) і рекомендувала Генеральній Асамблеї ООН проголосити міжнародне десятиліття корінних народів світу в січні 1994

року, включаючи програми конкретних дій, які будуть затверджуватися за участю корінних народів [106]. (розділ II)

Надалі, в 1994 році резолюцією 48/163 Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародне десятиліття корінних народів світу (п. 1) [107].

У резолюції 49/214 [108] від 23 грудня 1994 року Асамблея прийняла попередній звіт Генерального секретаря від 28 вересня 1994 року про комплексну програму дій на період Міжнародного десятиліття корінних народів світу (A/49/444) [109] та додатки до цього звіту. Однак, комплексна програма заходів була прийнята Генеральною Асамблеєю в її резолюції 50/157 від 21 грудня 1995 року.

Згідно з Програмою заходів Міжнародного десятиліття корінних народів світу однією з цілей Десятиліття стало сприяння та захист прав корінних народів і розширення їхніх можливостей у прийнятті рішень, що дозволяють їм зберігати свою культурну самобутність, беручи участь у політичному, економічному та соціальному житті, з повною повагою до їхніх культурних цінностей, мов, традицій і форм соціальної організації (п. 4) [110].

Також у 1994 році Комітетом ООН з прав людини було прийнято Загальний коментар № 23(50), присвячений статті 27 МПГПП 1966 р. У цьому Коментарі Комітет зазначив, що хоча права, захищені статтею 27, є правами особистості, вони, у свою чергу, залежать від здатності групи меншини зберігати свою культуру, мову чи релігію. Відповідно, позитивні заходи з боку держав можуть бути необхідними для захисту ідентичності меншини і прав її членів користуватися та розвивати свою культуру і мову та сповідувати свою релігію спільно з іншими членами групи (п. 6.2). Комітет також зауважив, що культура проявляється в багатьох формах, включаючи особливий спосіб життя, пов'язаний з використанням земельних ресурсів, особливо у випадку корінних народів. Це право може включати такі традиційні види діяльності, як рибальство чи полювання, а також право жити в заповідниках, які охороняються законом (п. 7) [104].

Варто також зазначити, що окрема увага культурним правам корінних народів і меншин була приділена в положеннях Дурбанської декларації та Програми дій (далі – ДДПД), прийнятих на Всесвітній конференції проти расизму 2001 р. ДДПД є всеосяжним, орієнтованим на дії документом, який пропонує конкретні заходи для боротьби з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією та пов'язаною з ними нетерпимістю. Документ має цілісний підхід, охоплює широке коло питань і містить далекосяжні рекомендації та практичні заходи. Хоча ДДПД не є юридично обов'язковою, вона має сильну моральну цінність і слугує основою для інформаційно-пропагандистських зусиль у всьому світі [111].

У Дурбанській декларації було визнано цінність і різноманітність культур та спадщини корінних народів, чий унікальний внесок у розвиток і культурний плюралізм суспільств та всебічна участь у всіх аспектах життя суспільства, особливо в питаннях, що їх стосуються, мають основоположне значення для політичної і соціальної стабільності та розвитку держав, в яких вони проживають (п. 40). Також указано на те, що корінні народи для вільного вираження своєї самобутності та здійснення своїх прав повинні бути вільними від усіх форм дискримінації, що в обов'язковому порядку передбачає повагу до їхніх прав людини та основних свобод (п. 42) [112].

У свою чергу Програма дій наполегливо закликає держави прийняти або продовжувати здійснювати конституційні, адміністративні, законодавчі, судові та всі необхідні заходи для заохочення, захисту і забезпечення здійснення корінними народами своїх прав, а також гарантувати їм здійснення їхніх прав людини та основних свобод на основі рівності, недискримінації і повної та вільної участі в усіх сферах життя суспільства, особливо в питаннях, що зачіпають їхні інтереси або стосуються їхніх інтересів; сприяти поширенню знань про культуру і спадщину корінних народів та повазі до них (п. 15); визнати особливі проблеми корінних народів та окремих осіб, які живуть у міських умовах, і

впроваджувати ефективні стратегії боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості, з якими вони стикаються, приділяючи особливу увагу можливостям збереження їхнього традиційного, культурного, мовного і духовного способу життя (п. 23); гарантувати права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, на користування в індивідуальному порядку або спільно з іншими членами їхньої групи своєю власною культурою, сповідання своєї релігії та відправлення релігійних обрядів, на вільне і безперешкодне використання своєї рідної мови у приватному та суспільному житті й на ефективну участь у культурному, соціальному, економічному і політичному житті країни, де вони живуть, з метою їхнього захисту від будь-якої форми расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості, яких вони зазнають або можуть зазнати (п. 47) [112].

У квітні 2009 відбулася Оглядова конференція Дурбанського процесу, на якій було оцінено прогрес у досягненні цілей, поставлених на Всесвітній конференції проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості в Дурбані, у 2001 році. Оглядова конференція стала каталізатором виконання обіцянок ДДПД, узгоджених на Всесвітній конференції 2001 року, шляхом активізації дій, ініціатив та практичних рішень [113].

Підсумковий документ Оглядової конференції в Дурбані, зокрема підтвердив, що існування і національна або етнічна, культурна, релігійна та мовна самобутність меншин повинні бути захищені, і що до осіб, які належать до цих меншин, слід ставитися як до рівних, та вони мають користуватися правами людини й основоположними свободами без будь-якої дискримінації [114].

Крім того, варто зазначити, що культура є одним із головних аспектів діяльності ЮНЕСКО, під егідою якої було прийнято низку актів, що торкаються питання культурних прав корінних народів і меншин.

Зокрема, Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року охоплює як об'єкти культурної спадщини (наприклад, священні місця, пам'ятки або будівлі), так і об'єкти природної спадщини (такі, як природні біологічні утворення). Загальна декларація про культурне різноманіття 2001 року забезпечує захист обмінів культурною спадщиною, передбачаючи саме необхідність поваги до людської гідності та прихильності правам людини меншин і корінних народів як одного з ключових елементів культурної спадщини (ст. 4). У Преамбулі Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року визнається, що «спільноти, зокрема корінні спільноти, групи та в деяких випадках окремі особи відіграють важливу роль у створенні, охороні, збереженні та відтворенні нематеріальної культурної спадщини». В Оперативному посібнику з виконання Конвенції наголошується, що діяльність держави може здійснюватися лише за умови активної участі відповідних громад, груп та окремих осіб. Зокрема, їх вільна, попередня і усвідомлена згода необхідна для включення елементів нематеріальної культурної спадщини до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, або до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, а також для включення відповідних програм або проєктів. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року передбачає обов'язок держав приділяти «належну увагу» створенню такого середовища, яке допомагає корінним народам створювати, виробляти, розповсюджувати свої власні форми культурного самовираження та мати до них доступ [115].

2007 рік було ознаменовано прийняттям Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (резолюція 61/295) (далі – Декларація 2007 р.). Декларація стала результатом 25 років напружених переговорів. Права, викладені в документі, «становлять мінімальні стандарти для виживання, гідності та добробуту корінних народів світу». Декларація захищає колективні й індивідуальні права корінних народів у

сфері самоврядування, землі, освіти, зайнятості, охорони здоров'я та інших галузях [116].

Культура є однією з основних сфер, охоплених Декларацією 2007 р. Тісний взаємозв'язок між культурними правами корінних народів та їх правом на самовизначення відображено у низці статей [115].

Зокрема, статтею 3 закріплено, що корінні народи мають право на самовизначення та в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток. Крім того, в Декларації проголошено право корінних народів зберігати і зміцнювати свої особливі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути, зберігаючи при цьому своє право, якщо вони того бажають, на повну участь у політичному, економічному, соціальному і культурному житті держави (ст. 5); право не піддаватися примусовій асиміляції або впливу з метою знищення їхньої культури (ст. 8); право на дотримання та відродження своїх культурних традицій і звичаїв, що включає в себе право на збереження, захист та розвиток колишніх, нинішніх і майбутніх форм прояву їхньої культури, таких, як археологічні та історичні об'єкти, пам'ятники матеріальної культури, малюнки, обряди, технології, образотворче і виконавське мистецтво, література (ст. 11); право на збереження, контроль, охорону та розвиток своєї культурної спадщини, традиційних знань і форм культурного вираження, а також проявів їхніх наукових знань, технологій та культури, включаючи людські і генетичні ресурси, насіння, ліки, знання властивостей фауни та флори, традиції усної творчості, літературні твори, малюнки, спорт та традиційні ігри, а також образотворче та виконавське мистецтво; право на збереження, контроль, захист і розвиток своєї інтелектуальної власності на таку культурну спадщину, традиційні знання і традиційні форми вираження культури (ст. 31) тощо [38].

На Саміті майбутнього, що відбувся 22 вересня 2024 року, світові лідери ухвалили Пакт в ім'я майбутнього, який супроводжується

додатками «Глобальний цифровий договір» і «Декларація про майбутні покоління» [117].

Зокрема, в Декларації про майбутні покоління глави держав і урядів та високі представники взяли на себе зобов'язання шанувати культурне розмаїття і культурну спадщину, популяризувати та зберігати їх, так само як і мови, системи знань та традиції, і сприяти міжкультурному та міжрелігійному діалогу (п. 15) і визнавати, поважати, заохочувати та захищати права корінних народів, їхні території, землі та екосистеми, забезпечуючи при цьому збереження їхніх традицій, духовних вірувань і знань, успадкованих ними від предків, зміцнювати їхні особливі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути, зберігаючи при цьому їхнє право, якщо вони того бажають, на повну участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті держави; та забезпечувати їхнє право на участь у прийнятті рішень з питань, які стосувалися б їхніх прав (п. 16) [43].

У 2025 році Комітет ООН з економічних соціальних і культурних права прийняв Загальний коментар № 27 (2025) щодо економічних, соціальних і культурних прав та екологічного виміру сталого розвитку, окрема увага в якому була приділена праву на участь у культурному житті та користування результатами наукового прогресу (ст. 15). Комітет підкреслив, що культурні права вимагають від держав-учасниць поважати, захищати та заохочувати різні форми культурного самовираження, види практики і системи знань. Відірваність людей від природи та домінування одних груп людей над природою й іншими групами людей є одними з основних причин втрати біорізноманіття та пов'язаної з цим деградації довкілля. Тому культурні права мають вирішальне значення для сталого розвитку. Корінні народи, селяни та місцеві громади часто мають культурні традиції та системи знань, які підтримують добробут як людини, так і природи. Держави-учасниці повинні інтегрувати культурні права у стратегії в галузі розвитку та сприяти міжкультурному діалогу та обміну

знаннями для усунення докорінних причин та наслідків зміни клімату, втрати біорізноманіття і забруднення навколишнього середовища (п. 73) [118].

Разом з тим, варто зазначити, що незважаючи на триваючі зусилля міжнародного співтовариства і держав та значні зрушення у сфері захисту прав людини корінних народів, які відбулися за останні десятиліття, культурні права залишаються найменш зрозумілою категорією, яка є основою їхньої ідентичності. Права корінних громад продовжують перебувати під загрозою порушень, приклади яких можна знайти в нав'язуванні «культурної гегемонії», що сягає корінням у колоніальні часи, а асиміляційні практики залишаються руйнівними для їхнього існування [119]. У зв'язку з цим, питання щодо дотримання прав, гарантованих статтею 27 МПГПП 1966 р. досліджувалося Комітетом ООН з прав людини в низці справ. Перші скарги за статтею 27, які розглядав Комітет, були подані окремими корінними жителями, які стверджували, що внаслідок правил членства, створених або дозволених державою, їм було відмовлено в повному членстві в групі корінного населення, до якої вони належали. Першими справами, в яких Комітет застосував статтю 27 МПГПП 1966 р. були *Lovelace v. Canada* та *Kitok v. Sweden* [120]. Так, у 1977 році, Сандра Лавлейс, народжена індіанка Малісіт, подала скаргу проти Канади, оскільки після виходу заміж за неіндіанця вона втратила свій племінний статус відповідно до Акта Канади про індіанців. Значна частина її претензій була зосереджена на гендерній дискримінації та нерівному поводженні, оскільки індіанські чоловіки, які одружилися з неіндіанками, мали право зберегти свій племінний статус. Однак, вона також стверджувала, що Канада не змогла захистити її право на культуру, гарантоване статтею 27 МПГПП 1966 р. Комітет з прав людини розглянув цю справу в 1981 році та дійшов висновку, що факти справи, які встановлюють, що Сандрі Лавлейс було відмовлено в законному праві на проживання в заповіднику, свідчать про порушення Канадою статті 27

Пакту 1966 р. У рішенні йшла мова про те, що держави можуть обмежувати індивідуальне право на культуру, однак лише в тому випадку, коли такі обмеження мають «розумне та об'єктивне виправдання і відповідають іншим положенням Пакту» [120; 121].

В іншій справі, за повідомленням Анні Ереля та Юні Няккялярві (Anni Äärelä and Jouni Näkkäläjärvi) проти Фінляндії, заявники стверджували про порушення ст. 27 у зв'язку з тим, що апеляційний суд дозволив лісозаготівлю та будівництво доріг у районі Каріселкя (Kariselkä), що в поєднанні з одночасним скороченням допустимого поголів'я оленів є запереченням їхнього права користуватися своєю культурою у спільноті з іншими саамами [122]. Розглядаючи вказане повідомлення, Комітет наголосив на тому, що заявники є представниками культури меншин і оленярство є важливим елементом їх культури. Разом з тим, указавши на те, що з авторами та іншими ключовими групами зацікавлених сторін проводилися консультації щодо еволюції планів лісозаготівель, які були частково змінені у відповідь на критику з їх сторони, Комітет дійшов висновку про недостатність інформації для того, щоб мати можливість зробити незалежні висновки щодо фактичної важливості території для землеробства та довгострокового впливу на сталість землеробства, а також наслідків відповідно до статті 27 Пакту. Відповідно, вирішуючи питання щодо порушення статті 27 Пакту 1966 р., Комітет не зміг установити неспроможність держави-учасниці належним чином захистити право скаржників користуватися саамською культурою, що становило б порушення статті 27 Пакту [122; 104].

Також важливо зазначити щодо діяльності Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав у досліджуваній сфері, який неодноразово акцентував увагу на неналежному дотриманні культурних прав корінних народів і меншин та надавав у зв'язку з цим рекомендації державам, за підсумками дослідження періодичних доповідей. Так, у Заключних зауваженнях щодо другої періодичної доповіді Камбоджі

Комітет висловився щодо відсутності інформації про конкретні заходи, вжиті для забезпечення поваги до культурної різноманітності та участі в культурному житті корінних народів, а також про заходи щодо розвитку їх традицій, мов і культури та у зв'язку з цим рекомендував вжити необхідних заходів для посилення захисту культурних прав і поваги до культурної різноманітності; сприяти створенню умов для корінних народів, щоб вони могли зберігати, розвивати, виражати і передавати свою самобутність, історію, культуру, мови, традиції та звичаї, а також підтримувати свій духовний зв'язок зі своїми землями, територіями і ресурсами [123]. У Заключних зауваженнях щодо третьої періодичної доповіді Китаю Комітет акцентував увагу на повідомленнях про те, що етнічні меншини стикаються з серйозними обмеженнями в реалізації свого права на участь у культурному житті, включаючи право на використання і викладання мов меншин та навчання історії і культури. Комітет також висловив стурбованість повідомленнями про широкомасштабну кампанію з викорінення культури Тибету і мови, а також загалом про руйнування мовної самобутності етнічних меншин за допомогою проведеної державою-учасницею політики асиміляції, відомої як «китаїзація». У зв'язку з цим, Комітет висловив рекомендацію державі-учасниці вжити всіх необхідних заходів з метою забезпечення повного і необмеженого здійснення народами та меншинами їх права на повне володіння своєю культурною самобутністю і участь у культурному житті, забезпечити можливість використання та застосування на практиці своєї мови та культури [124].

Окремо слід наголосити на тому, що багато корінних народів стикаються й зі специфічними проблемами, пов'язаними з культурою, такими як загрози їхній культурній цілісності, особливому способу життя та мовам, що часто посилюються стратегіями розвитку, які не враховують або недостатньо враховують культуру [125]. Беззаперечно, культурні права є невід'ємним елементом сталого розвитку. Разом з тим, розвиток може

бути сталим лише в тому випадку, якщо він визначається цінностями людей, яких він зачіпає, і сенсами, які вони надають своєму існуванню, враховує їхні прагнення, захищає їхнє надбання та охоплює їхню спадщину в усіх її вимірах [30]. Як зазначила Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, в сучасних стратегіях сталого розвитку культурним правам відводиться лише другорядна роль. На відміну від соціального, економічного та екологічного компонентів, культурний розвиток не визнають як один із несучих стовпів сталого розвитку, а вплив розвитку на культурні права рідко стає предметом оцінки. Крім того, в планах соціального розвитку та викорінення бідності, зазвичай, ігнорується культурне розмаїття [29].

Так, наприклад, прагнення виконати завдання 8.9 Цілей у сфері сталого розвитку, що стосується сприяння сталому туризму, який створює робочі місця і сприяє розвитку місцевої культури та виробництву місцевої продукції, перетворило культуру батва на атракціон для туристів. У зв'язку з чим, вони здійснюють свої культурні практики лише з метою їхньої демонстрації іноземцям і туристам, в ім'я прибутку, хоча сама громада батва не отримує належної частки програмного фінансування [29].

У зв'язку з цим, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав заявив, що розвиток, який не суперечить праву на участь у культурному житті, вимагає проведення конструктивних консультацій з тими, чий спосіб життя і права можуть бути порушені, включаючи корінні народи, меншини, сільськогосподарських працівників, жінок і молодь, а також всебічного та ефективного залучення цих суб'єктів. Повага прав на консультування та участь допомагає гарантувати дотримання культурних прав усіх людей у процесі розвитку, а також створює простір для реалізації підходів до розвитку, що враховують культурні особливості [29].

Крім того, в Декларації корінних народів Африки щодо сталого розвитку та Ріо+20 представники корінних народів Африки, які зустрілися для підготовчої зустрічі щодо сталого розвитку та обговорення цілей й

основних питань для корінних народів до Ріо+20, заявили про існування нагальної потреби в посиленні «реформування та інтеграції трьох складових сталого розвитку», зокрема, шляхом додавання культури як четвертої складової сталого розвитку [126; 104].

Для корінних громад зміна клімату може призвести до позбавлення культурної ідентичності через втрату місця і способу життя. Для багатьох корінних громад культура і культурна ідентичність пов'язані з ландшафтом та ґрунтуються на взаємних відносинах з тваринами, рослинами, грибами й екосистемами. Втрата місцевості призводить до втрати як способу життя, так і права на колективне самовизначення. У свою чергу, втрата способу життя відбувається тоді, коли зміни навколишнього середовища ставлять під сумнів життєздатність культурних практик, а отже, і культурної ідентичності [127, с. 12].

Переміщення за межі рідної землі має своїм наслідком втрату людьми своєї матеріальної культурної спадщини (і найчастіше пошкодження або зникнення цієї спадщини), загрожує збереженню культурних практик, що можуть бути пов'язані з певними об'єктами чи природними ресурсами, такими як земля, та підриває можливості прояву турботи про спадщину [128].

У зв'язку з цим, критичне значення для захисту культурних прав має своєчасне реагування на ситуації, пов'язані зі зміною клімату.

Яскравим прикладом, що демонструє позицію міжнародної спільноти у визнанні взаємозв'язку між кліматичними змінами та культурними правами є рішення (міркування) Комітету ООН з прав людини у справі, за повідомленням корінної меншини островів Торресової протоки, які проживають на островах з низьким рівнем моря і належать до числа груп населення, найбільш уразливих до впливу зміни клімату.

Так, у 2019 році в Австралії корінні народи островів заявили, що їхні права на збереження своєї культури порушено через нездатність держави вживати заходів щодо боротьби зі зміною клімату [129]. Деніел Біллі та

інші заявники стверджували, що Австралія порушила їхні права, зокрема гарантовані статтею 27 МПГПП 1966 р., оскільки не змогла вжити заходів адаптації (забезпечити інфраструктуру для захисту життя заявників та їхнього життєвого укладу, культури від наслідків зміни клімату, особливо пов'язаних із підвищенням рівня моря) та пом'якшувальних заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів і припинення підтримки видобутку та використання викопних видів палива [130]. Автори також стверджували, що культурна меншість, до якої вони належать, залежить від існування та придатності для життя населених островів і від стану екології морів, що їх омивають. Зміна клімату підриває традиційний життєвий уклад і загрожує їм вимушеним переміщенням з островів, що завдасть їхній культурі непоправної шкоди.

Держава-відповідачка, заперечуючи порушення статті 27 Пакту 1966 р., стверджувала про те, що вказана стаття не поширюється на захист від наслідків зміни клімату, нею було ухвалено закони для забезпечення виживання і безперервного розвитку культурної самобутності жителів островів Торресової протоки, а заявники посилаються лише на гіпотетичне порушення цього права в майбутньому.

22 вересня 2022 року Комітет з прав людини ухвалив знакове рішення, констатувавши порушення державою прав корінних жителів у межах статті 27 Пакту 1966 р., зокрема її позитивного зобов'язання захищати право заявників як меншини на підтримання своєї культури.

Комітет указав на нездатність держави-учасниці вчасно вжити достатніх заходів адаптації для захисту спільної спроможності заявників підтримувати свій традиційний життєвий уклад і передавати своїм дітям та майбутнім поколінням свої культуру, традиції і досвід використання земельних та морських ресурсів і акцентував увагу на тому, що стаття 27 Пакту встановлює та визнає за особами, які належать до меншин, що складаються з корінних народів, право, яке надається на додаток до всіх інших прав, якими ці особи разом з усіма іншими членами суспільства вже

користуються відповідно до Пакту. Крім того, Комітет вказав, що стаття 27 Пакту 1966 р., яку тлумачать у світлі Декларації ООН про права корінних народів, закріплює невід'ємне право корінних народів користуватися територіями і природними ресурсами, за допомогою яких вони традиційно забезпечували своє проживання і культурну самобутність.

Вказане рішення стало новаторським, оскільки ознаменувало собою перший випадок, коли Комітет з прав людини встановив, що нездатність держави захистити людей від наслідків зміни клімату може бути рівнозначною порушенням міжнародного права в галузі прав людини відповідно до Пакту. Комітет створив для осіб шлях відстоювати права в тих випадках, коли національні системи не вжили належних заходів для захисту тих, хто найбільш уразливий перед негативним впливом зміни клімату на їхні права людини [131; 132].

Значимий внесок у захист і забезпечення культурних прав корінних народів і меншин було здійснено також і на міжнародному регіональному рівні, в межах таких організацій як: Рада Європи, Африканський Союз, Організація американських держав тощо.

Зокрема, під егідою Ради Європи в 1995 році була прийнята Рамкова конвенція про захист національних меншин [133] (далі – Рамкова конвенція 1995 р.), що є найбільш всеосяжним європейським договором, який захищає права осіб, що належать до національних меншин. У Преамбулі Рамкової конвенції 1995 р. держави вказали на те, що плюралістичне та справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, а й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності.

Низка статей Рамкової конвенції 1995 р. містять окремі положення, що прав меншин у сфері культури (ст. 5, ст. 6, ст. 12, ст. 15 тощо).

Зокрема, відповідно до статті 5 Рамкової конвенції 1995 р. сторони взяли на себе зобов'язання створити необхідні умови для того, щоб особи,

які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину. Стаття 15 передбачає створення необхідних умов для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному й економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються [133].

Варто зазначити, що Консультативний Комітет, який надає допомогу Комітету міністрів у визначенні адекватності заходів, вжитих Сторонами для здійснення принципів, проголошених у Рамковій конвенції, у своєму Коментарі з питань ефективної участі осіб, що належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та в громадських справах (2008) указав на те, що ефективність участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному житті в більшості держав-учасниць тісно пов'язана з рівнем їхньої участі в суспільному житті та в соціальному й економічному житті. Комітет також підкреслив, що Рамкова Конвенція захищає як право осіб, що належать до меншин, зберігати і розвивати свою власну культурну спадщину та ідентичність, так і їх право ефективно брати участь та взаємодіяти в культурному житті всього суспільства, в дусі терпимості і міжкультурного діалогу (п. 65) [134].

У зв'язку з цим, при розробці та проведенні політики у сфері культури, яка стосується осіб, що належать до національних меншин, важливо, щоб органи влади проводили з ними відповідні консультації, для того щоб ефективно враховувати їхні потреби. Національні меншини через своїх представників також повинні ефективно залучатися до процесу виділення державних коштів на їхні культурні ініціативи. Крім того, коли існують конкретні установи для надання такої підтримки, особи, які належать до національних меншин, повинні бути там належним чином

представлені і мати можливість брати участь у процесі прийняття відповідних рішень [134].

Також Консультативний комітет у своєму тематичному коментарі № 4 (2016) зазначив, що мета статті 5 Рамкової конвенції полягає в тому, щоб запобігти асиміляції осіб, які належать до національних меншин, та надати їм можливість підтримувати і розвивати свою самобутність та активно користуватися правами меншин [135, с. 26]. Комітет також акцентував увагу на важливості інклюзивного підходу до застосування статті 15, оскільки дієва участь часто є попередньою умовою для отримання прав, закріплених у Рамковій конвенції.

На підтвердження означеного свідчать рекомендації Консультативного Комітету, висловлені в його Думці щодо п'ятого звіту Норвегії. Зокрема, Консультативний комітет наголосив на тому, що стаття 5 закликає держави-учасниці сприяти створенню необхідних умов для осіб, які належать до національних меншин, для збереження та розвитку їхньої культури. Він підкреслив, що для того, щоб права, передбачені статтею 5 були ефективними, необхідно, щоб особи, які належать до національних меншин, могли ефективно брати участь у процесі прийняття рішень щодо збереження і розвитку своєї культури та мати на нього істотний вплив. Така участь вважається необхідною для збереження і розвитку культури національних меншин (п. 80) [136].

В африканському регіоні основним міжнародним актом у галузі захисту прав людини є Африканська хартія прав людини і народів, статтею 17 якої гарантовано право на участь у культурному житті. Крім того, статтею 22 передбачено, що всі народи мають право на економічний, соціальний і культурний розвиток з належним урахуванням їхньої свободи та ідентичності та на рівне користування спільним надбанням людства [79].

У Керівних принципах та засадах щодо економічних, соціальних і культурних прав в Африканській хартії прав людини і народів вказано на

те, що право брати участь у культурному житті належить кожній людині і має бути захищене державами-учасницями. Воно є невід'ємною частиною способу життя окремих осіб і спільнот, включаючи просування та збереження їхньої культури, спадщини й інститутів. Означене право включає свободу від втручання у користування культурним життям, свободу творити та робити внесок у культуру, свободу вибору культури (культур) та культурного життя, в яких брати участь, а також свободу виявляти власну культуру. Воно також охоплює свободу поширювати власну культуру і культурні цінності, свободу міжнародного співробітництва, право брати участь у визначенні, підготовці та реалізації політики у сфері культури і користуватися іншими правами, необхідними для реалізації права на участь у культурному житті.

Керівними принципами визначено, що право особи брати участь у культурному житті включає такі зобов'язання держави, зокрема: забезпечити захист та поширення мов меншин і корінних народів. Держави повинні визнати, що мова є невід'ємною частиною структури культури і що використання мови збагачує особистість та дає їй можливість брати активну участь у житті громади і її діяльності; поважати та сприяти реалізації права дитини на повну участь у культурному і мистецькому житті та заохочувати надання відповідних і рівних можливостей для культурної, мистецької, рекреаційної діяльності та дозвілля; ліквідувати шкідливі соціальні і культурні практики, що впливають на добробут, гідність, нормальне зростання та розвиток дитини, серед яких: звичаї і практики, що шкодять здоров'ю або життю дитини; та звичаї і практики, що дискримінують дитину за ознакою статі/гендеру або іншого статусу; заборонити дитячі шлюби та заручини дівчат і хлопців [137].

Важливе значення для тлумачення статті 17 Африканської хартії щодо захисту права на участь у культурному житті корінних народів має справа «African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya», що розглядалася Африканським судом з прав людини і народів.

Справа стосувалася порушення прав корінного народу огіек у зв'язку з обмеженням доступу до лісу Мау, де знаходяться їхні культурні об'єкти. За твердженням заявника, спроби отримати доступ до своїх історичних земель з культурною метою зустріли залякування та затримання, а кенійські власті наклали серйозні обмеження на спосіб життя мисливців-збирачів після того, як відповідач силоміць виселив їх з лісу Мау.

Розглядаючи заяву в цій частині, Суд зазначив, що право на культуру, закріплене в статті 17 (2) і (3) Хартії, слід розглядати у двоякому вимірі, як в індивідуальному, так і в колективному аспекті. Воно, з одного боку, забезпечує захист участі громадян у культурному житті їхньої громади, а з іншого – зобов'язує державу сприяти та захищати традиційні цінності громади.

Суд наголосив, що захист права на культуру виходить за межі обов'язку не знищувати або навмисно послаблювати меншини, і вимагає поваги та захисту їхньої культурної спадщини, яка є важливою для ідентичності групи. У цьому контексті культура повинна тлумачитися в найширшому сенсі, що охоплює весь спосіб життя певної групи, включаючи мови групи, символи, такі як правила одягу і спосіб будівництва житла; участь у певних видах економічної діяльності, виробництво предметів для виживання; ритуали, такі як особливий спосіб вирішення проблем і проведення духовних церемоній; ідентифікація та вшанування власних героїв або зразків для наслідування і спільні цінності членів групи, що відображають її особливий характер та індивідуальність.

У контексті корінних народів збереження їхньої культури має особливе значення. Корінні народи часто зазнавали впливу економічної діяльності інших домінуючих груп та масштабних програм розвитку. Через свою очевидну вразливість, яка часто зумовлена їхньою чисельністю або традиційним способом життя, корінні народи навіть іноді ставали об'єктом і легкою мішенню цілеспрямованої політики виключення, експлуатації,

примусової асиміляції, дискримінації та інших форм переслідування, а деякі з них зіткнулися із знищенням своєї культурної самобутності.

Таким чином, враховуючи означене, Суд виснував, що обмеження доступу до лісу Мау та виселення з нього значно вплинули на здатність корінного народу зберігати свої традиції, а тому вирішив, що відповідач втрутився у здійснення права на культуру населення огіек [138].

На міжамериканському рівні значимим документом для просування і забезпечення культурних прав корінних народів є Американська декларація про права корінних народів 2016 р. (далі – Декларація 2016 р.). У Преамбулі Декларації 2016 р. визнається величезний внесок корінних народів у розвиток, плюралізм і культурне розмаїття, а також важливість існування корінних культур і народів Америки для людства. Декларацією закріплено право корінних народів на їхні власні культури; на визнання та практикування своїх духовних вірувань (ст. VI); право корінних народів зберігати, виражати та вільно розвивати свою культурну ідентичність у всіх аспектах, без будь-яких зовнішніх спроб асиміляції (ст. X); право на культурну ідентичність та цілісність (ст. XIII) тощо.

Так, статтею XIII Декларації 2016 р. проголошено, що корінні народи мають право на свою культурну ідентичність і цілісність, на своє матеріальне та нематеріальне культурне надбання, включаючи історичну спадщину і спадщину предків, а також на захист, збереження, підтримку та розвиток цього культурного надбання для забезпечення їхньої колективної безперервності і безперервності їхніх членів, а також для передачі цього надбання майбутнім поколінням. У зв'язку з цим державам слід забезпечувати відшкодування за допомогою ефективних механізмів, які можуть включати реституцію, розроблених спільно з корінними народами, щодо їхньої культурної, інтелектуальної, релігійної та духовної власності, яка була вилучена без їхньої вільної, попередньої та інформованої згоди або з порушенням їхніх законів, традицій та звичаїв. Також передбачено, що корінні народи мають право на визнання та повагу до всіх своїх

способів життя, світогляду, духовності, звичаїв, норм, традицій, форм соціальної, економічної і політичної організації; форм передачі знань, інститутів, практик, вірувань, цінностей, одягу та мов, визнаючи їх взаємозв'язок, як це встановлено в Декларації 2016 р. [139].

Варто також зазначити щодо важливості справи «Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador», яка була розглянута Міжамериканським судом з прав людини, у захисті культурних прав корінних народів. Означена справа стосувалася, серед іншого, надання державою дозволу приватній нафтовій компанії на проведення розвідувальної та експлуатаційної діяльності на території корінного народу кічва Сараяку (далі – «Народ Сараяку» або «Народ» або «Сараяку») у 1990-х роках без попередніх консультацій з ними та отримання їхньої згоди. Компанія розпочала етап розвідки і навіть встановила потужні вибухівки в кількох місцях на території корінного народу, створивши тим самим ситуацію ризику для населення, оскільки на певний час це заважало їм шукати засоби для існування та обмежувало їхні права на свободу пересування та культурне самовираження.

Заявники стверджували, що, надаючи концесію на території народу Сараяку без консультацій з ними, держава порушила їхнє право на культуру, враховуючи їхні особливі відносини з їхньою територією. Вони також зазначили, що призупинення щоденної діяльності народу та присвята дорослих захисту території мали глибокий вплив на навчання культурним традиціям і ритуалам дітей та молоді, а також на передачу і збереження духовних знань старших.

У цій справі Суд визнав, що «нехтування правом предків корінних громад на їхні території може вплинути на інші основні права, такі як право на культурну ідентичність та саме виживання корінних громад і їхніх членів». Враховуючи, що ефективне користування та здійснення права на спільну власність на землю «гарантує, що корінні громади збережуть свою спадщину, держави повинні поважати ці особливі

відносини, щоб гарантувати їхнє соціальне, культурне та економічне виживання. Крім того, було визнано тісний зв'язок, що існує між корінними народами та їхньою землею, їхніми традиціями, звичаями, мовами, мистецтвом, ритуалами, знаннями й іншими аспектами їхньої ідентичності. Згідно з принципом недискримінації, встановленим у статті 1(1) Конвенції, визнання права на культурну ідентичність є складовою та наскрізним засобом тлумачення для розуміння, поваги і гарантування здійснення прав людини корінних народів та громад, що захищаються Конвенцією і, відповідно до статті 29(b) її, також національним законодавством».

Суд дійшов висноку, що право на культурну ідентичність є фундаментальним правом – і правом колективного характеру – корінних громад, яке слід поважати в мультикультурному, плюралістичному і демократичному суспільстві. Це означає, що держави зобов'язані забезпечити належне консультування з корінними народами з питань, які впливають або можуть вплинути на їхнє культурне та соціальне життя, відповідно до їхніх цінностей, традицій, звичаїв і форм організації

З огляду на важливість місць символічного значення для культурної ідентичності народу Сараяку та їхнього світогляду як колективного утворення, Суд указав на міцний зв'язок між елементами природи та культури, з одного боку, та відчуттям буття кожного члена народу, з іншого, що також підкреслює глибокий вплив на соціальні і духовні відносини, які члени громади можуть мати з різними елементами природного світу, що їх оточує. Відтак, Суд виснував, що відмова від консультацій з народом Сараяку вплинула на їхню культурну ідентичність, а втручання та знищення їхньої культурної спадщини призвели до значної неповаги до їхньої соціальної і культурної ідентичності, їхніх звичаїв, традицій, світогляду та способу життя [140].

2.2. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав мігрантів

За оцінками, 281 мільйон людей, або приблизно 3,6% населення світу, наразі живуть за межами своїх країн походження, і більшість з них мігрують з різним ступенем вимушеності. Все більше мігрантів вимушені залишати свої домівки через низку причин. Порушення прав людини мігрантів можуть включати в себе заперечення громадянських і політичних прав, а також економічних, соціальних і культурних прав, таких як право на охорону здоров'я, житло або освіту. Порушення прав мігрантів часто тісно пов'язане з дискримінаційними законами і глибоко вкоріненими упередженнями та ксенофобією [141].

Деякі люди залишають свою країну за власним вибором, щоб знайти кращі можливості в іншому місці; інші роблять це через деградуючу ситуацію вдома або тікаючи від конфліктів чи стихійних лих. Будь-яка міграція, короткострокова чи довгострокова, призводить до втрати безпеки, орієнтирів, мереж та відносин, що підвищує вразливість людей до порушень прав людини, включаючи порушення їхніх культурних прав [142].

Особлива вразливість мігрантів випливає з того факту, що вони не є громадянами країни, в якій вони проживають, вони перетнули міжнародний кордон і – на відміну від громадян – вони, як правило, можуть в'їхати та жити в іншій країні лише за чітко вираженої згоди її влади. Ця вразливість, яка походить від статусу іноземця, часто різко контрастує з рішучістю, винахідливістю та стійкістю, необхідними для самого процесу міграції. Будучи чужинцями для суспільства, мігранти можуть бути не знайомі з національною мовою, законами та практикою, а отже, менш здатні, ніж інші, знати і відстоювати свої права. Вони можуть стикатися з дискримінацією, нерівним ставленням і нерівними можливостями на роботі та в повсякденному житті [143, с. 1-2; 144].

Переміщені особи – з супутньою втратою безпеки, орієнтирів, майна, мереж та зв'язків з громадою – стикаються з підвищеною вразливістю до порушень прав людини, включаючи порушення їхніх культурних прав, а також з послабленням їхньої здатності брати участь у культурних заходах та отримувати доступ до ресурсів своєї культурної спадщини і взаємодіяти з ними. Хоча питання біженців часто розглядається з точки зору безпеки чи економіки, культурний вимір від'їзду з власного дому часто ігнорується [145].

Так, коли люди та спільноти перетинають географічні і культурні кордони, вони неминуче стикаються з критичним моментом: роздоріжжям між культурною асиміляцією та збереженням культури. Культурна асиміляція є складним процесом, у ході якого окремі особи або групи приймають культурні норми, цінності та моделі поведінки іншої спільноти. Це охоплює зміни в мові, одязі, манерах поведінки, а іноді й відмову від своєї первісної культурної ідентичності з метою інтеграції в приймаюче суспільство. Така інтеграція може простежуватися в різних прикладах культурної асиміляції, таких як прийняття домінуючої мови регіону або святкування місцевих свят [146].

Крім того, внаслідок міграції люди часто перетворюються на частину меншини, переміщаючись з основної частини суспільства в периферійні та часто маргіналізовані спільноти, що, в підсумку, підвищує вразливість їхніх культурних прав. Міграція означає, що значущі культурні цінності часто необхідно залишати в минулому. Крім того, нерідко міграція пов'язана з втратою важливих місць, спільнот і відносин, інструментів або пристосувань; підвищенням вартості товарів і послуг, що позначається на здатності продовжувати повноцінну практику збереження спадщини; втратою ширшої підтримуючої спільноти, що сприяє передаванню інформації від покоління до покоління; а іноді навіть зі спротивом або протидією продовженню певних видів практики збереження спадщини в новій країні проживання [147].

На думку, П'єтро Маттіолі (Pietro Mattioli) «мігранти, які перетинають міжнародні кордони, прагнуть підтримувати та утверджувати свою індивідуальну і колективну культуру та ідентичність через зв'язки з тими, хто залишився на батьківщині, і зі співвітчизниками, які проживають у тій самій або інших державах. Їхні культурні елементи часто не відображають більшість населення приймаючої держави, і з цієї причини їх можна вважати етнічною меншиною, релігійною чи мовною меншиною» [148, с. 40-41].

Разом з тим, участь у громадських мистецьких заходах може сприяти підвищенню якості життя та задоволення від життя, а також формуванню почуття спільності та приналежності у нових біженців та шукачів притулку. Завдяки культурним заходам молоді мігранти та біженці можуть звільнитися від ідентичностей, що обмежують їхні можливості, та переосмислити свої відносини.

Варто зазначити, що культурні права пов'язані з широким колом таких питань, як самовираження і творчість, включаючи різні матеріальні та нематеріальні види мистецтва; інформація та комунікація; мова, самобутність і приналежність до змішаних, різних і мінливих громад; формування особливих уявлень про міру та ведення певного способу життя; освіта та професійна підготовка; доступ, сприяння та участь у культурному житті; проведення культурних стратегій і доступ до матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Культурні права захищають право кожної людини, взятої окремо й у спільноті з іншими людьми, а також груп людей розвивати та виражати свої людські якості, своє бачення світу і зміст, який вони надають своєму існуванню та своєму розвитку за допомогою, зокрема, цінностей, поглядів, переконань, мов, знання та мистецтв, інститутів та способів життя (A/HRC/14/36, п. 9) [3].

Міжнародне право прав людини прямо визнає культурні права кожної людини, отже, будь-який мігрант будь-якого походження та

статусу незалежно від свого становища може вільно реалізувати свої культурні права.

Конвенція про статус біженців 1951 р. (далі – Конвенція 1951 р.) є знаковим документом з прав людини, який залишається актуальним і сьогодні. Вона мала на меті офіційно сформулювати мінімальний набір прав для осіб, які рятуються від переслідувань. Конвенція 1951 р. захищає права людей, які були змушені тікати зі своїх країн або не можуть повернутися до них через переслідування. Вона також спрямована на сприяння інтеграції біженців у їхній новій країні [149].

Разом з тим, незважаючи на те, що Конвенція передбачає надання біженцям низки прав, як слушно вказує Джеймс Мозер (James Moser) «в тому, що стосується захисту культур біженців у державі, яка надає притулок, Конвенція не містить жодних конкретних вказівок для держав» [150].

Досягнення фактичної рівноправності у здійсненні культурних прав мігрантів ґрунтується на Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., відповідно до ст. 5 якої держави-учасниці зобов'язуються заборонити і ліквідувати расову дискримінацію в усіх її формах і забезпечити рівноправність кожної людини перед законом, без розрізнення раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, особливо щодо здійснення права на рівну участь у культурному житті [18].

Комітет з ліквідації расової дискримінації наголошував на важливості культурних прав у захисті вразливих груп населення для відновлення балансу сил у суспільстві, стимулювання міжкультурного порозуміння і терпимості, сприяння у руйнуванні расових стереотипів, створення умов для вільного обміну думками та забезпечення альтернативних точок зору і плюралізму [147].

Крім того, положення щодо забезпечення культурних прав мігрантів знайшли своє закріплення у низці спеціальних актів у сфері міграції.

Зокрема, згідно з Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. держави-учасниці взяли на себе зобов'язання забезпечувати повагу до культурної самобутності трудящих-мігрантів та членів їх сімей і не перешкоджати їм підтримувати культурні зв'язки з державою їх походження (ст. 31). В силу ст. 43 (g) Конвенції передбачено, що трудящі-мігранти користуються рівним режимом з громадянами держави роботи за наймом щодо: доступу до культурного життя та участі в ньому [15].

Відповідно до п. 6 Нью-Йоркської декларації про біженців та мігрантів 2016 р. передбачено, що вони наділені тими самими універсальними правами людини і основними свободами, як і інші люди [151].

У грудні 2018 року глави держав і урядів прийняли Глобальний договір про безпечну, упорядковану та легальну міграцію. Підтверджуючи Нью-Йоркську декларацію про біженців і мігрантів, було сформовано на її основі представлений механізм співпраці, який передбачає 23 цілі, діяльність щодо їх реалізації, а також подальші заходи та огляд. Кожна мета супроводжується формулюванням зобов'язання і переліком дій, які є відповідними програмними заходами і прикладами передової практики.

Зокрема, в межах Цілі 16 (Створення для мігрантів і суспільств сприятливих умов, що забезпечують повну соціальну інтеграцію та згуртованість) передбачено здійснення низки дій, як-от: заохочення взаємної поваги до культур, традицій та звичаїв громад, що приймають, і мігрантів шляхом обміну передовими методами, пов'язаними з політикою, програмами та заходами в галузі інтеграції; ефективне використання знань і культурних та мовних навичок мігрантів і громад, які їх приймають; підтримка різноманітного культурного життя за допомогою проведення спортивних, музичних, мистецьких, кулінарних, добровольчих та інших громадських заходів, які сприятимуть підвищенню взаємного розуміння і збагаченню культур мігрантів та приймаючих громад тощо [152].

Комітет ООН із захисту прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей у своєму Загальному коментарі № 6 (2024) про зближення положень Конвенції та Глобального договору про безпечну, упорядковану та легальну міграцію, що стосуються захисту прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей підкреслив, що держави повинні розробити конкретні заходи для заохочення міжкультурного діалогу між спільнотами мігрантів та приймаючими спільнотами, а також для запобігання і припинення ксенофобії або будь-яких видів дискримінації чи нетерпимості щодо дітей-мігрантів (п. 23) [153].

Проте, незважаючи на існування правового підґрунтя щодо забезпечення культурних прав мігрантів, державні культурні послуги та установи часто не повною мірою задовольняють їх потреби. Запевнення держав у тому, що мігранти мають ті ж права, що й інші громадяни відповідної країни, насправді не вирішують проблем, що виникають, оскільки мігранти можуть стикатися з додатковими перешкодами у доступі до культурних послуг та установ [147].

Фактична рівноправність вимагає від держав постійно шукати шляхи захисту прав мігрантів на доступ до їх власних культурних традицій, а також до культурного життя держави, що приймає, без навмисної чи фактичної дискримінації в законі чи на практиці. Одним із основних принципів у цьому відношенні є принцип ефективної участі мігрантів у всіх рішеннях, що стосуються культурних прав, та активнішої участі на всіх етапах здійснення програм і заходів, що стосуються їх власних культурних прав [147].

Забезпечення поваги до культурних прав може бути потужним важелем для вирішення проблеми вразливості біженців та посилення соціальної інтеграції і згуртованості в приймаючих громадах, в контексті зростання кількості переміщень внаслідок глобальних викликів, таких як конфлікти та стихійні лиха.

Хоча переміщення часто тягне за собою порушення культурних практик та ідентичності, надання переміщеному населенню можливості підтримувати свої культурні практики є важливим для їхньої стійкості та почуття гідності. Розширення можливостей біженців, особливо молоді і жінок, через освіту, навчання та проекти, пов'язані з культурною спадщиною, підтримує засоби до існування та створення робочих місць. Так само, надання біженцям доступу до культурних послуг і участі в культурному житті, включаючи життя приймаючої країни та інших громад, є важливим для забезпечення міжкультурного діалогу та сприяння соціальній згуртованості, тим самим запобігаючи конфліктам і сприяючи побудові миру. Глобальний договір про безпечну, впорядковану та легальну міграцію є важливим, оскільки він повторює, що: «Біженці та мігранти мають право на ті самі універсальні права людини та основні свободи, які повинні поважатися, захищатися та здійснюватися завжди» [145].

У Спільній обіцянці ООН 2.0 щодо інтеграції біженців (2024) ЮНЕСКО взяла на себе зобов'язання посилити врахування потреб біженців у програмі ЮНЕСКО з питань культури в надзвичайних ситуаціях, тим самим сприяючи реалізації культурних, економічних і соціальних прав біженців, визнаючи, що культура може відігравати важливу роль у їхній соціальній інтеграції, економічному розвитку та розширенні прав і можливостей [154].

Окрема увагу забезпеченню культурних прав мігрантів також приділяється в межах регіональних міжнародних міжурядових організацій, що дозволяє врахувати особливості відповідного регіону, політичну ситуацію тощо.

Зокрема, Європейський Союз, у зв'язку з напливом біженців, здійснив кілька ініціатив, що досліджують, посилюють та просувають роль культури в інтеграції новоприбулих. У 2016 році програма «Креативна Європа» оголосила спеціальний заклик «до інтеграції біженців та сприяння

міжкультурному діалогу». У червні 2016 року Комісія організувала структурований діалог з представниками сектору, які працюють на місцевому рівні, щоб обговорити роль культури у сприянні інтеграції біженців та мігрантів. У 2017 році Фонд притулку, міграції та інтеграції виділив 9,5 мільйона євро на проекти з інтеграції громадян третіх країн, зокрема на їхню участь у культурному житті. Культурні проекти для інтеграції мігрантів підтримувалися іншими програмами, такими як програма «Права, рівність та громадянство», Erasmus+, «Європа для громадян» та Європейські структурні та інвестиційні фонди [155, с. 95].

У Регламенті про створення програми «Креативна Європа 2021-2027» [156] підкреслено, що культура є ключовим фактором зміцнення інклюзивних та згуртованих громад. У контексті міграційних питань і викликів інтеграції культура відіграє фундаментальну роль у створенні можливостей для міжкультурного діалогу та інтеграції мігрантів і біженців, допомагаючи їм відчувати себе частиною приймаючих суспільств, а також у розвитку добрих відносин між мігрантами та новими громадами.

Також роль культури та культурної участі в інтеграції новоприбулих та сприянні міжкультурному діалогу визнається у Плані дій ЄС щодо інтеграції та інклюзії на 2021-2027 роки, який передбачає, що процес інтеграції включає приймаюче суспільство, яке має створювати можливості для повноцінної економічної, соціальної, культурної та політичної участі іммігрантів. Він також включає адаптацію мігрантів, які мають права та обов'язки щодо своєї нової країни проживання.

План дій визначає заходи для активізації дій та об'єднання учасників на всіх рівнях у спільних зусиллях з метою досягнення інтеграції та інклюзії і, в кінцевому підсумку, побудови більш згуртованих та інклюзивних суспільств для всіх. Спираючись на досягнення плану дій 2016 року щодо інтеграції громадян третіх країн, цей план дій пропонує нові та ширші заходи, за допомогою яких ЄС і держави-члени можуть мати більший вплив.

Сюди входять публічні консультації, а також цільові консультації з державами-членами, місцевими та регіональними органами влади, соціальними й економічними партнерами, роботодавцями, організаціями громадянського суспільства, фондами, міжнародними організаціями та мігрантами, включаючи біженців.

Заходи, що сприяють ефективній інтеграції та інклюзії у всіх секторальних сферах включають, зокрема сприяння участі та контактам із приймаючою спільнотою. Означене передбачає, що надання місць і можливостей для зустрічей та взаємодії мігрантів і місцевих спільнот, будь то в школі, на роботі, у спортивному клубі чи в районі проживання, є потужним засобом інклюзії та більш згуртованого суспільства. Більш того, сприяння міжкультурному діалогу, включаючи міжрелігійний діалог між релігійними громадами, має важливе значення. Підтримка участі і взаємодії мігрантів з приймаючим суспільством також вимагає надання місцевим спільнотам можливостей дізнатися більше про людей, які прибувають до їхніх громад, та про їхнє походження. Участь населення в освіті, культурі і спорті зближує людей. Вона допомагає боротися з ксенофобією, ізоляцією, радикалізацією та наративами «ми проти них», одночасно зміцнюючи взаємну повагу і почуття приналежності мігрантів. Молодіжні програми, такі як Європейський корпус солідарності, дозволяють молодим волонтерам працювати над проєктами, присвяченими питанням ідентичності, культури та культурної різноманітності, боротьбі з забобонами і конфліктами, а також розвитку взаємної поваги та розуміння [157].

Слід також акцентувати, що питанню стосовно інтеграції були присвячені Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств, видані Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин у 2012 році. У Рекомендаціях вказано на те, що інтеграція є динамічним процесом залучення багатьох суб'єктів, який забезпечує ефективну участь усіх членів різноманітного суспільства в економічному,

політичному, соціальному та культурному житті, а також сприяє розвитку почуття приналежності на загальнодержавному і місцевому рівнях, яке поділяють усі члени суспільства і яке є інклюзивним за своїм характером.

Окрема увагу в Рекомендаціях приділена питанню участі в культурному та релігійному житті. Зокрема вказано, що в межах плюралістичного культурного контексту політика інтеграції повинна враховувати різноманітні культурні потреби різних груп, у тому числі мігрантів [158]. У Рекомендаціях наголошено, що культурна політика не повинна обмежуватися збереженням та підтримкою традиційних культур; вона має заохочувати і множинність культурних і художніх виражень, сприяти рівному доступу до сучасної культури в усіх її формах, а також підтримувати взаємодію та міжкультурний обмін.

Рекомендації просувають модель інтеграції без асиміляції. Головна ідея полягає в тому, що стабільне суспільство можливе лише тоді, коли меншини мають право бути «іншими», але водночас відчують себе повноправною частиною цілого через діалог і рівний доступ до ресурсів.

У межах африканського регіону варто акцентувати увагу на Африканських керівних принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців та шукачів притулку (далі – Керівні принципи), які було запропоновано для розгляду та прийняття Африканською комісією з прав людини під час її 75-ї чергової сесії у травні 2023 року.

Керівні принципи були розроблені та сформульовані після того, як інституції Африканського Союзу та його держави-члени ухвалили резолюції та запровадили різні механізми для визнання і просування прав усіх мігрантів.

Зі свого боку, Комісія прийняла низку резолюцій, що стосуються прав усіх мігрантів, зокрема Резолюцію 114 від 2007 року про міграцію та права людини, резолюцію 333 від 2016 року про ситуацію мігрантів в Африці та резолюцію 470 від 2020 року про захист біженців, шукачів притулку, внутрішньо переміщених осіб та мігрантів у боротьбі з

пандемією COVID-19 в Африці. Нарешті, у своїй резолюції 481 від 2021 року Комісія визначила необхідність вивчення африканських заходів реагування на міграцію та захист мігрантів з метою розробки керівних принципів щодо прав людини мігрантів, біженців і шукачів притулку.

Керівні принципи мають на меті підтримати держави-члени Африканського Союзу у виконанні їхніх юридичних зобов'язань щодо гарантування прав усіх мігрантів. Права, закріплені в цих Керівних принципах, застосовуються до зобов'язань держав-членів Африканського Союзу щодо захисту прав усіх мігрантів, незалежно від їхнього походження, включаючи мігрантів в африканській діаспорі. Це можуть бути громадяни або особи без громадянства, які зазвичай проживають у державах-членах Союзу і мігрують в межах Африки (члени африканської діаспори в широкому розумінні), а також громадяни або особи без громадянства, які зазвичай проживають в іншому регіоні і мігрують до Африки [159].

Окрема увага в Керівних принципах зосереджена на сфері культури (принцип 30). Зазначено, що кожен мігрант має право вільно брати участь у культурному житті своїх громад, включаючи право користуватися власною культурою (культурами) мігранта та використовувати власну мову (мови) мігранта, як індивідуально, так і в спільноті з іншими, публічно або приватно. Держави не повинні перешкоджати, а заохочувати та підтримувати зусилля мігрантів щодо збереження їхньої культури за допомогою освітніх і культурних заходів, включаючи збереження мов меншин та знань, пов'язаних з культурою мігрантів. Жодне положення цього Принципу не означає, що держави не можуть вживати заходів для сприяння вивченню та знанню мови або мов більшості, національної або офіційної мови держави. Держави повинні вживати відповідних заходів для сприяння поінформованості та прийняттю культури мігрантів за допомогою освітніх і культурних заходів, включаючи мови меншин та знання, пов'язані з власною культурою мігрантів [159].

На рівні ОАД питанню захисту культурних прав мігрантів було приділено увагу в Міжамериканських принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми (резолуція 04/19, затверджена Міжамериканської комісією з прав людини 7 грудня 2019 року). У документі визначено, що держави повинні прийняти спеціальну міграційну політику щодо корінних народів, чії території предків розташовані по обидва боки міжнародних кордонів, таким чином, щоб гарантувати вільне пересування в межах їхніх територій без міграційних санкцій. Та аналогічно, держави повинні забезпечити повагу до мови та культури мігрантів і осіб, які перебувають під міжнародним захистом та належать до корінних народів (принцип 17). Крім того, принцип 39 безпосередньо присвячений праву на культуру. Передбачається, що кожен мігрант має право користуватися власною культурою та використовувати власну мову як індивідуально, так і в спільноті з іншими, як у публічній, так і в приватній сфері. Кожен мігрант має право брати участь у культурному та мистецькому житті спільноти, користуватися перевагами наукового і технологічного прогресу, а також користуватися захистом моральних та матеріальних інтересів у будь-якій науковій, літературній чи мистецькій роботі, автором якої він є. Право на культурне життя також включає свободу батьків-мігрантів гарантувати релігійне, культурне, мовне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань, а також свободу вибору школи, відмінної від тих, що створені державними органами. Держави, у свою чергу, забезпечують інтеграцію мігрантів у суспільство за допомогою позитивних заходів. Ця ситуація не повинна бути обумовлена втратою національної та культурної ідентичності їхніх країн походження. Держави заохочують і підтримують зусилля мігрантів щодо збереження їхньої культури та етнічної ідентичності за допомогою освітніх та культурних заходів [160].

2.3. Міжнародно-правове забезпечення культурних прав осіб з інвалідністю

Згадка про інвалідність у Загальній декларації прав людини ще в 1948 році стала позитивним і прогресивним кроком у напрямку просування прав осіб з інвалідністю. З того часу глобальне визнання осіб з інвалідністю як рівноправних громадян значно просунулося вперед. І хоча протягом певного періоду було досягнуто значного прогресу в міжнародних нормах з прав людини, інвалідність в основному залишалася станом, який враховувався в контексті реабілітації, соціального захисту та питань соціального забезпечення.

У 1950 році ООН, включаючи Міжнародну організацію праці, Всесвітню організацію охорони здоров'я та Дитячий фонд ООН, встановили міжнародні стандарти освіти, лікування, навчання та працевлаштування осіб з інвалідністю. Це заклало основу для зміни підходу до концептуалізації інвалідності, відійшовши від визначення ролі осіб з інвалідністю як отримувачів соціальної допомоги та послуг до тих, хто має право реалізовувати свої основні права людини [161].

У Всесвітній програмі дій щодо осіб з інвалідністю 1982 р. (Резолюція 37/52 Генеральної Асамблеї ООН) зазначено, що держави-члени повинні забезпечити особам з інвалідністю можливість використовувати свій творчий, артистичний та інтелектуальний потенціал повною мірою не лише для свого блага, а й для збагачення всього суспільства. З цією метою необхідно забезпечити доступ до культурного життя; якщо це необхідно, повинні вживатися спеціальні заходи для задоволення потреб осіб із розумовими вадами та сенсорними розладами. Сюди входять слухові апарати для глухих, література, надрукована шрифтом Брайля, і касети для сліпих та матеріали для читання, що відповідають розумовим здібностям людини. До галузі культурного життя входять танці, музика, література, театр та пластичне мистецтво (п. 135) [162].

Резолюцією 2856 (XXVI) Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1971 року була прийнята Декларація про права розумово відсталих осіб, в якій було підкреслено, що розумово відстала особа має, у максимальній можливій мірі, ті ж права, що й інші люди [163].

У грудні 1975 року Генеральна Асамблея ООН резолюцією 3447 (XXX) прийняла Декларацію про права осіб з інвалідністю [164]. Декларація стосувалася, насамперед, спектру соціально-економічних і громадянських прав та при цьому не містила жодної окремою згадки про культурні права означеної категорії осіб.

У 1982 році одним з головних результатів Міжнародного року осіб з інвалідністю стало ухвалення Всесвітньої програми дій щодо осіб з інвалідністю (Резолюція 37/52 Генеральної Асамблеї ООН). Всесвітня програма дій стала глобальною стратегією, спрямованою на покращення профілактики інвалідності, реабілітації та вирівнювання можливостей, що стосується повної участі осіб з інвалідністю в суспільному житті та національному розвитку. Програма також наголошувала на необхідності підходу до інвалідності з точки зору прав людини [165].

Програма реструктуризувала політику щодо інвалідності на три окремі напрямки: профілактика, реабілітація та вирівнювання можливостей.

Окрема увага була приділена сфері культури, зокрема акцентовано, що державам-членам слід забезпечити, щоб особи з інвалідністю мали можливість повною мірою реалізувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для власної користі, але й для збагачення суспільства. З цією метою необхідно забезпечити доступ до культурних заходів. За необхідності слід вжити спеціальних заходів для задоволення потреб осіб з психічними або сенсорними порушеннями. Такі заходи можуть включати засоби комунікації для глухих, літературу шрифтом Брайля та/або касети для осіб з порушеннями зору, а також матеріали для читання, адаптовані до розумових здібностей особи. Сфера

культурних заходів включає танці, музику, літературу, театр та образотворче мистецтво (п. 135) [166].

Разом Програма та Міжнародний рік започаткували нову еру, в якій інвалідність визначалася як взаємовідносини між особами з інвалідністю та їхнім оточенням. Все більше визнавалася необхідність усунення соціальних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній участі осіб з інвалідністю у суспільному житті [167].

20 грудня 1993 року резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї було прийнято Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю розроблені на основі досвіду, набутого в ході десятиліття осіб з інвалідністю ООН (1983–1992 роки). Політичною і моральною основою цих Правил стали Міжнародний білль про права людини, Конвенція про права дитини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також Всесвітня програма дій щодо осіб з інвалідністю [168].

Незважаючи на те, що Правила не є обов'язковими, вони передбачали взяття державами серйозних моральних і політичних зобов'язань щодо забезпечення рівності можливостей для осіб з інвалідністю. У Правилах передбачаються принципи, що стосуються відповідальності, вжиття заходів та забезпечення співпраці.

Так, правило 10 присвячене питанню культури. Зокрема, акцентовано на тому, що держави забезпечують залучення осіб з інвалідністю у культурне життя та забезпечують їм можливість участі на рівній основі у культурному житті. З огляду на це передбачено, що держави повинні забезпечити, щоб особи з інвалідністю, які проживають як у міських, так і в сільських районах, мали можливість використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для свого блага, а й для збагачення всього суспільства. Прикладами такої діяльності є заняття хореографією, музикою, літературою, театром, пластичними видами мистецтв, живописом та скульптурами. Наголошувалося на необхідності звернути особливу увагу, перш за все, в країнах, що

розвиваються, на такі традиційні і сучасні види мистецтв, як лялькові постановки, декламування віршів і публічне читання прозових творів. Також державам було рекомендовано сприяти доступності таких культурно-освітніх закладів, як театри, музеї, кінотеатри та бібліотеки та можливості їх використання і розробляти та використовувати спеціальні технічні засоби з метою розширення доступу осіб з інвалідністю до літературних творів, фільмів і театральних постановок [168].

У 2006 році було прийнято Конвенцію про права осіб з інвалідністю (далі – Конвенція 2006 р.) [88]. Ця Конвенція є базовим документом, який забезпечує рівне користування правами людини та основними свободами особами з інвалідністю. Разом з іншими міжнародними інструментами у галузі прав людини вона забезпечує комплексну основу та ефективні інструменти для зміцнення законодавства, формування політики й інклюзивного планування щодо осіб з інвалідністю в суспільстві та розвитку [161].

Стаття 30 Конвенції 2006 р. стосується участі у культурному житті, проведення дозвілля й відпочинку та занять спортом. Зокрема, статтею 30 (1) закріплено зобов'язання держав-учасниць визнавати право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й вживати всіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю: а) мали доступ до творів культури в доступних форматах; б) мали доступ до телевізійних програм, фільмів, театру та інших культурних заходів у доступних форматах; с) мали доступ до таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, а також мали найможливішою мірою доступ до пам'ятників і об'єктів, що мають національну культурну значущість.

Варто зазначити, що вказані положення тісно взаємопов'язані з таким принципом Конвенції як доступність, що передбачає вжиття державами належних заходів з тим, щоб надати особам з інвалідністю

можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави (ст. 9).

Означеною думки також дотримуються Leahy A. та Ferri D, які зазначають, що стаття 30(1) захищає та сприяє праву осіб з інвалідністю на участь у культурному житті у його двох індивідуальних вимірах. Це положення вимагає від держав-учасниць вжити всіх належних заходів для забезпечення доступу людей з інвалідністю до культурних матеріалів, телевізійних програм, фільмів, театральних вистав та інших культурних заходів, а також до місць, де проводяться культурні вистави, та до пам'ятників та визначних місць. Також це положення, що повторює статтю 9 Конвенції про права осіб з інвалідністю, визнає, що доступність є передумовою для забезпечення участі в культурному житті [169, с. 4-5].

У свою чергу, стаття 30 (2) Конвенції передбачає, що держави-учасниці вживатимуть належних заходів для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість розвивати й використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для власного блага, а й для збагачення всього суспільства.

Відповідно до статей 30 (4) (5) особам з інвалідністю гарантується право нарівні з іншими на визнання й підтримку їхньої особливої культурної та мовної самобутності, зокрема жестових мов і культури глухих, а також можливість брати участь нарівні з іншими у проведенні дозвілля та відпочинку й у спортивних заходах.

Варто зазначити, що дотримання державою зобов'язань за статтею 30 Конвенції 2006 р. досліджувалося Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю у справі за повідомлення Лорен Генлі проти Австралії. Заявниця стверджувала про порушення її прав, зокрема за статтею 30 (1) (b) Конвенції, оскільки держава-учасниця не надала їй, як особі з інвалідністю, можливості жити самостійно та повноцінно брати участь у всіх аспектах життя, не забезпечивши аудіокоментарів на безкоштовному телебаченні.

Авторка повністю осліпла після травми, отриманої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди у 2006 році та вказувала, що не має доступу до безкоштовного ефірного телебачення в державі-учасниці на рівних умовах із зрячими користувачами через відсутність аудіоопису (оповіді про візуальні елементи в телебаченні, фільмах та живих виступах). Під час пауз у діалозі аудіоопис описує візуальні елементи, що з'являються на екрані, такі як сцени, обстановка, дії, костюми та текст на екрані. У країнах, де доступний аудіоопис, його можна отримати через окрему мовну доріжку на цифровому телебаченні або через окремо надане обладнання, таке як телеприставка. Вона стверджувала, що аудіоопис недоступний на безкоштовному телебаченні або на безкоштовних онлайн-сервісах.

У цій справі Комітет вирішив, що держава-учасниця не виконала своїх зобов'язань за статтями 9 (1) (b) та 30 (1) (b), що розглядалися разом зі статтею 4 (1) та (2) Конвенції.

Розглядаючи це повідомлення, Комітет зауважив, що у своїх заключних зауваженнях щодо другої та третьої періодичних доповідей держави-учасниці він висловлював стурбованість відсутністю комплексних та ефективних заходів для виконання повного спектру зобов'язань щодо доступності згідно з Конвенцією, включаючи брак інформаційно-комунікаційних технологій та систем. У зв'язку з цим, він рекомендував державі-учасниці вжити необхідних законодавчих і політичних заходів для виконання повного спектру зобов'язань щодо доступності згідно з Конвенцією та забезпечити ефективні санкції за невиконання.

Між тим, заходи, вжиті державою-учасницею для надання аудіоопису особам з порушеннями зору, зокрема шляхом досліджень, двох випробувань та надання фінансування основним телевізійним мовникам у 2020 році, на переконання, не свідчать про існування стратегії поступового та ефективного вжиття необхідних кроків для забезпечення аудіоопису на

сталому рівні особам з порушеннями зору. Комітет зазначив, зокрема, що держава-учасниця не прийняла спеціального законодавства, політичних рамок, сталого розподілу бюджетних коштів або будь-яких інших заходів, щоб продемонструвати своє зобов'язання щодо просування аудіокоментарів для осіб з вадами зору на сталому рівні [170].

Також, як зазначає Leahy A. та Ferri D., незважаючи на чіткі зобов'язання, викладені у статті 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю, та важливість участі в культурному житті для реалізації моделі прав людини щодо інвалідності, огляд доповідей держав-учасниць, поданих Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю демонструє, що країни часто не приймають систему. Низка доповідей свідчить про порівняно низький рівень участі людей з інвалідністю та проблеми доступності інфраструктури в різних культурних секторах і країнах [171].

Так, звіти подані Комітету ООН з прав осіб з інвалідності в межах періодичного звітування свідчать про те, що держави нерідко розглядають права, гарантовані статтею 30 Конвенції в окремих сферах, як-от: спорт, доступ до театрів, музеїв, бібліотек тощо.

Зокрема, початковий звіт Тринідад і Тобаго (CRPD/C/TTO/1) в частині щодо виконання зобов'язань за статтею 30 Конвенції здебільшого стосувався забезпечення участі осіб з інвалідністю у спортивних заходах. Держава зазначила щодо розробки Національної спортивної політики, яка заохочує всіх осіб, включаючи осіб з інвалідністю, вести здоровий спосіб життя; впровадження програм навчання тренерів та інструкторів басейнів для людей з інвалідністю; збільшення доступних спортивних і розважальних програм; модифікацію стадіонів, критих спортивних арен та громадських басейнів, щоб зробити їх доступнішими для осіб з інвалідністю тощо [172]. Аналогічним чином означені зобов'язання держав були висвітлені у звітах Нігерії (CRPD/C/NGA/1), Ефіопії (CRPD/C/ETH/2-3) та інших.

Натомість, Єгипет (CRPD/C/EGY/1), Фінляндія (CRPD/C/FIN/1) Латвія (CRPD/C/LVA/2-3) та інші висвітлили свою діяльність за статтею 30 Конвенції в ширшому контексті. Зокрема, Латвія прозвітувала про здійснення різноманітних заходів, спрямованих на забезпечення можливостей для осіб з інвалідністю брати участь у культурному житті, дозвіллі та спортивних заходах нарівні з іншими, зокрема вказала щодо будівництва або реконструкції спортивних будівель/інших спортивних споруд доступних для людей з інвалідністю; видавництва друкованих матеріалів для сліпих і розповсюдження їх серед бібліотек, місцевих органів влади; знижок і пільг на вхід до музеїв; створення контенту осіб з інвалідністю на радіо тощо [173].

Окремо варто зосередити увагу на забезпеченні культурних прав і межах європейського регіонального рівня, який активно просуває політику інтеграції та інклюзії.

Так зокрема, до 90-х років важливість участі людей з інвалідністю в культурному житті значною мірою ігнорувалася європейськими політиками, а політика в цій сфері зосереджувалася на таких сферах, як соціальне забезпечення і зайнятість. Дії як Європейського Союзу, так і його держав-членів були спрямовані насамперед на надання соціальних послуг людям з інвалідністю або на підтримку професійного навчання [174].

Так, доступ до культури є фундаментальним правом людини згідно із Загальною декларацією прав людини: культурні права є невід'ємною частиною гідності та вільного розвитку особистості, і «кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті громади [і] насолоджуватися мистецтвом». Незважаючи на це правове забезпечення, не всі в ЄС мають рівний доступ до культури. Люди з інвалідністю та люди, які проживають у сільській, віддаленій та неблагополучній місцевості, стикаються зі складним набором бар'єрів для участі в культурному житті: фінансовими, фізичними, цифровими, правовими та

психологічними. Культура відіграє життєво важливу роль у формуванні європейського почуття приналежності і соціальної згуртованості. Вона підвищує стійкість Європи до захисту демократії, особливо в сучасних дедалі більш поляризованих суспільствах. Тому бар'єри для участі в культурі мають бути усунуті. Різні дослідження виявили бар'єри для доступу до культури для людей з інвалідністю та тих, хто проживає в сільській, віддаленій і неблагополучній місцевості, та надали рекомендації щодо того, як їх можна усунути. У свою чергу ЄС вживає різних заходів для сприяння участі в культурі, а також фінансує програми для людей з інвалідністю. Амбітна структура, що ставить культуру в центр політики ЄС, новий «Культурний компас для Європи», має забезпечити більшу доступність культури. Також Європейський парламент відіграв вирішальну роль у просуванні дискусій щодо рівного і безперешкодного доступу до культурної участі для всіх громадян ЄС. Він зазначив, що будь-які перешкоди для повноцінної участі окремих осіб та громад у культурному житті перешкоджають розвитку справді демократичних й інклюзивних суспільств [175].

12 листопада 2025 року Європейською Комісією було опубліковано стратегічний документ для зміцнення політичних рамок ЄС у сфері культури – «Культурний компас для Європи» [176]. У ньому окреслено 20 ключових заходів, які мають бути реалізовані протягом наступних років, спрямовуючи політику ЄС у чотирьох конкретних напрямках: ЄС, який підтримує і зміцнює європейські цінності та культурні права; ЄС, який надає можливості митцям і фахівцям у сфері культури, а також підтримує людей; ЄС, який спирається на культуру та культурну спадщину, щоб стати більш конкурентоспроможним, стійким і згуртованим; ЄС, який підтримує міжнародні культурні зв'язки та партнерства [177].

До документа додається пропозиція щодо Спільної декларації під назвою «Європа для культури – Культура для Європи», яку мають спільно узгодити інституції ЄС. У ній окреслено «довгострокове стратегічне

бачення, спрямоване на те, щоб поставити культуру в основу європейської ідентичності, підкреслюючи важливість культури для окремих осіб, громад та ЄС, а також зміцнюючи культурні права та принципи» [178].

На рівні Африканського Союзу Африканська хартія прав людини і народів у статті 18 (4) гарантує людям похилого віку та особам з інвалідністю право на спеціальні заходи захисту відповідно до їх фізичних або моральних потреб [79].

На додаток, у 2018 році було прийнято Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права осіб з інвалідністю в Африці (чинний 2024 року). Цей важливий крок був досягнутий завдяки цілеспрямованій роботі організацій осіб з інвалідністю по всій Африці. Протокол усуває недоліки в африканській системі прав людини, вирішує глибоко вкорінені проблеми дискримінації за інвалідністю та сприяє життю в громаді й інклюзивному розвитку [180].

Африканський протокол є важливою правовою базою, яка допомагає державам-членам АС розробляти закони та політику щодо інвалідності. Натхненний Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю, Протокол відображає соціальний і правозахисний підхід до інвалідності. Він відповідає зобов'язанню «Не залишити нікого осторонь», сформульованому в Порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року.

Так, статтею 25 Протоколу 2018 р. закріплено право на участь у спорті, відпочинку та культурі. Означеною статтею гарантовано кожній людині з інвалідністю право брати участь у спортивних, рекреаційних та культурних заходах. На держави-учасниці покладається зобов'язання вживати ефективних і належних політичних, законодавчих, бюджетних, адміністративних та інших заходів для забезпечення цього права на основі рівності, зокрема шляхом: а) забезпечення доступу осіб з інвалідністю до спортивних, рекреаційних та культурних послуг і об'єктів, включаючи доступ до стадіонів та інших спортивних споруд, театрів, пам'ятників,

розважальних закладів, музеїв, бібліотек й інших історичних місць; b) заохочення та сприяння участі, у максимально можливому обсязі, осіб з інвалідністю в основних спортивних заходах на всіх рівнях; c) сприяння спортивним і рекреаційним заходам, орієнтованим на інвалідність, та забезпечення належної інфраструктури; d) сприяння фінансуванню, дослідженням та іншим заходам, спрямованим на сприяння участі осіб з інвалідністю у спортивних і рекреаційних заходах, орієнтованих на інвалідність; e) надання дітям з інвалідністю можливості брати участь в іграх у навчальному середовищі; f) сприяння доступу до аудіо-, відео-, друкованих та медіатехнологій і послуг, включаючи театр, телебачення, кіно та інші культурні вистави і заходи; g) запобігання негативним уявленням і стереотипам щодо осіб з інвалідністю як у традиційній, так і в сучасній культурній діяльності та через засоби масової інформації; h) заохочення та підтримки творчості і талантів серед осіб з інвалідністю для їхнього власного блага та блага суспільства; i) впровадження заходів для пом'якшення бар'єрів, що перешкоджають доступу до культурних матеріалів у доступних форматах; та j) визнання і підтримки культурної та мовної ідентичності осіб з інвалідністю, включаючи культуру глухосліпих та глухих, а також жестових мов [181].

На відміну від універсальної Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Африканський протокол про інвалідність має виразно африканський характер і враховує специфічні для контексту виклики, такі як шкідливі традиційні практики, стигматизація, пов'язана з культурними віруваннями, та роль сім'ї та громади у підтримці осіб з інвалідністю.

Документ забезпечує прогресивну правову базу, яка охоплює широкий спектр прав осіб з інвалідністю та не тільки висвітлює культурні і системні виклики, але й надає дорожню карту для їх подолання за допомогою законодавчих, політичних та адміністративних заходів. Його прийняття і впровадження допоможе змінити уявлення про інвалідність в

Африці, позиціонуючи права осіб з інвалідністю як центральні в програмах розвитку [182].

У свою чергу Міжамериканська конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації осіб з інвалідністю не містить окремої згадки щодо права на участь в культурному житті. Між тим, Конвенція підтверджує, що особи з інвалідністю мають ті самі права людини та основні свободи, що й інші особи; і що ці права, які включають свободу від дискримінації на підставі інвалідності, випливають з притаманної гідності та рівності кожної людини. Для досягнення поставлених цілей Конвенцією також визначено зобов'язання держав-учасниць прийняти законодавчі, соціальні, освітні, трудові або будь-які інші заходи, необхідні для усунення дискримінації щодо людей з обмеженими можливостями та сприяння їх повній інтеграції в суспільство (ст. III) [183].

Висновки до Розділу 2

1. Забезпечення культурних прав корінних народів і меншин має важливе значення у підтриманні їхньої самобутності та ідентичності, оскільки культура є невід'ємною частиною повсякденного життя та знань означеної категорії населення. Культурна самобутність корінних народів нерідко перебуває під загрозою через масштабні програми розвитку, економічне домінування інших груп та виключення з суспільних процесів. Унаслідок своєї малочисельності і специфічного способу життя вони часто стають жертвами дискримінаційної політики, примусової асиміляції та експлуатації, що може мати своїм наслідком повну втрату їхньої унікальної культурної ідентичності.

2. Культура корінних народів і меншин проявляється в багатьох формах, включаючи особливий спосіб життя, пов'язаний з використанням земельних ресурсів, особливо у випадку корінних народів. Це право може включати такі традиційні види діяльності, як рибальство чи полювання, а також право жити в заповідниках, які охороняються законом.

3. Положення, які стосуються окремих аспектів культурних прав корінних народів і меншин, зокрема права на участь у культурному житті, закріплені в низці міжнародних актів універсального рівня, серед яких: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рекомендація ЮНЕСКО щодо участі широких верств населення в культурному житті та їхнього внеску, Конвенція про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Віденська декларація і Програма дій, Дурбанська декларація і Програма дій, Декларація ООН про права корінних народів, Декларація про майбутні покоління тощо.

4. Значна кількість корінних народів стикається зі специфічними проблемами у реалізації їхніх культурних прав, як-от загрози їхній

культурній цілісності, особливому способу життя та мовам, що посилюються стратегіями розвитку, які взагалі або недостатньо враховують культуру. Означене зумовлено тим, культурний розвиток що відміну від соціального, економічного й екологічного компонентів, не визнається в якості одного із несучих стовпів сталого розвитку, а сам вплив розвитку на культурні права рідко стає предметом оцінки. Між тим, існуюча концепція сталого розвитку потребує посилення шляхом додавання культури як четвертої її складової. Сталий розвиток, який не суперечить праву на участь у культурному житті, вимагає проведення конструктивних консультацій з тими, чий спосіб життя і права можуть бути порушені, включаючи корінні народи, меншини.

5. Глобальні кліматичні зміни становлять суттєву загрозу для культурних прав корінних народів, оскільки можуть руйнувати їхній традиційний спосіб життя та звичне середовище існування. Зважаючи на те, що ідентичність цих громад нерозривно пов'язана з довкіллям і місцевими екосистемами, зникнення рідних ландшафтів фактично позбавляє їх не лише культури, а й фундаментального права на самовизначення. Означене вимагає своєчасного реагування на ситуації, пов'язані зі зміною клімату як з боку міжнародної спільноти, так і окремих держав. Яскравим прикладом, що демонструє позицію міжнародної спільноти у визнанні взаємозв'язку між кліматичними змінами та культурними правами є знакове рішення (міркування) Комітету ООН з прав людини у справі, за повідомленням корінної меншини островів Торресової протоки, в якому було констатовано порушення державою прав корінних жителів за статтею 27 МПГПП, зокрема її позитивного зобов'язання захищати право заявників як меншини на підтримання своєї культури.

6. На міжнародному європейському рівні важливе значення для захисту культурних прав меншин має Рамкова конвенція про захист національних меншин, що захищає як право осіб, що належать до меншин,

зберігати і розвивати свою власну культурну спадщину та ідентичність, так і їх право ефективно брати участь і взаємодіяти в культурному житті всього суспільства, в дусі терпимості та міжкультурного діалогу. Крім того, однією з цілей статті 5 Рамкової конвенції є запобігання асиміляції осіб, які належать до національних меншин, та надання їм можливості підтримувати і розвивати свою самобутність та активно користуватися правами меншин.

7. В африканському регіоні право на участь у культурному житті (ст. 17), право народів на економічний, соціальний і культурний розвиток з належним урахуванням їхньої свободи та ідентичності та на рівне користування спільним надбанням людства (ст. 22) гарантовані Африканською хартією прав людини і народів. Крім того, окрема увага щодо культурних прав приділена в Керівних принципах та засадах щодо економічних, соціальних і культурних прав в Африканській хартії прав людини і народів. Вказано, що право брати участь у культурному житті є невід'ємною частиною способу життя окремих осіб і спільнот, включаючи просування та збереження їхньої культури, спадщини й інститутів. Зобов'язання держав у цій сфері включають: забезпечення захисту і поширення мов меншин і корінних народів; повагу та сприяння реалізації права дитини на повну участь у культурному і мистецькому житті та заохочення надання відповідних і рівних можливостей для культурної і мистецької діяльності, а також дозвілля; ліквідацію шкідливих соціальних і культурних практик, що впливають на добробут, гідність, нормальний ріст і розвиток дитини тощо.

8. У межах ОАД істотну роль у просуванні і забезпеченні культурних прав корінних народів відіграє Американська декларація про права корінних народів, якою закріплено низку прав у цій сфері (ст. VI, ст. X, ст. XIII тощо). Крім того, важливе значення у розумінні змісту культурних прав корінних народів має практика Міжамериканського суду

з прав людини (напр., справа «Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador»).

9. Необхідність захисту права мігрантів на участь у культурному житті обумовлена тим, що в процесі транскордонного переміщення особи опиняються перед вибором між культурною асиміляцією та збереженням і підтриманням своєї культури.

10. Міжнародне право у галузі прав людини прямо визнає культурні права кожної людини, отже, будь-який мігрант будь-якого походження та статусу незалежно від свого становища може вільно реалізувати свої культурні права. Крім того, окремі аспекти культурних прав мігрантів містяться в положеннях Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Нью-Йоркської декларації про біженців та мігрантів, Глобальному договорі про безпечну, упорядковану та легальну міграцію, Африканських керівних принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців та шукачів притулку, Міжамериканських принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми тощо. Разом з тим, Конвенція про статус біженців не містить окремої норми, присвяченої праву на участь у культурному житті.

11. Аналіз міжнародних актів у галузі захисту прав осіб з інвалідністю, свідчить про зміну концепції та відхід від визначення ролі осіб з інвалідністю як отримувачів соціальної допомоги та послуг до тих, хто має право реалізовувати свої основні права людини, зокрема культурні.

12. Право на участь у культурному житті осіб з інвалідністю закріплено у низці універсальних та регіональних актів з прав людини, серед яких: Всесвітня програма дій щодо осіб з інвалідністю, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, Конвенція про права осіб з інвалідністю, Спільна декларація «Європа для культури – Культура для Європи», Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права осіб з інвалідністю в Африці тощо. Зокрема,

стаття 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю стосується участі у культурному житті, проведення дозвілля й відпочинку та занять спортом та тісно взаємопов'язана з таким принципом як доступність, що передбачає вжиття державами належних заходів з тим, щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя держави.

13. Незважаючи на чіткі зобов'язання, викладені у статті 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю, аналіз звітів держав, поданих Комітету ООН з прав осіб з інвалідності в межах періодичного звітування свідчить про те, що держави нерідко розглядають права, гарантовані статтею 30 Конвенції в окремих сферах, як-от: спорт, доступ до театрів, музеїв, бібліотек тощо (на прикладі Тринідад і Тобаго (CRPD/C/TTO/1), Нігерії (CRPD/C/NGA/1), Ефіопії (CRPD/C/ETH/2-3) тощо), що вимагає посилення національних заходів у створенні умов для реалізації всіх складових означеного права.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

3.1. Інституційний захист права на участь у культурному житті на міжнародному універсальному рівні

Захист культурних прав, зокрема й права на участь у культурному житті, перебуває в полі зору низки міжнародних організацій універсального характеру, як-от: ООН, ЮНЕСКО, Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей, Асоціація архітекторів, Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття, Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади тощо.

У системі ООН захист культурних прав реалізується через розгалужену мережу статутних і договірних органів, що гарантує всебічний підхід: від збереження культурних об'єктів до правового захисту прав окремих осіб.

Так, Генеральна Асамблея ООН займає центральне становище як головний дорадчий, політичний і представницький орган ООН. Асамблея складається з усіх 193 членів Організації та створює унікальний майданчик для багатостороннього обговорення повного спектру міжнародних питань, охоплених Статутом ООН [184].

У сфері захисту культурних прав діяльність ГА ООН базується, зокрема, на статті 13 Статуту ООН, яка уповноважує Асамблею організовувати дослідження та надавати рекомендації з метою сприяння міжнародному співробітництву в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях, галузі охорони здоров'я, а також сприяння реалізації прав людини й основоположних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії (ст. 13 (1 (b)) [22].

Основна діяльність над правами людини, зокрема й культурними, відбувається в Третньому комітеті ГА ООН (з соціальних, гуманітарних і культурних питань).

Важлива частина роботи Комітету зосереджена на розгляді питань прав людини, включаючи звіти спеціальних процедур Ради з прав людини, яка була створена в 2006 році. Комітет взаємодіє зі спеціальними доповідачами, незалежними експертами та головами договірних органів і робочих груп відповідно до мандату Ради з прав людини та Генеральної Асамблеї.

Комітет також обговорює питання, пов'язані з просуванням прав жінок, захистом дітей, корінних народів, поводженням з біженцями, просуванням основних свобод шляхом ліквідації расизму та расової дискримінації, а також правом на самовизначення тощо [185].

У свою чергу Рада Безпеки ООН розглядає захист культурних прав крізь призму міжнародного миру і безпеки. У своїх резолюціях (напр., S/RES/2347 (2017)) Рада засуджує незаконне знищення культурної спадщини, а також пограбування і незаконне вивезення культурних цінностей з місць археологічних розкопок, музеїв, бібліотек, архівів та інших об'єктів у контексті збройних конфліктів; закликає держави-члени налагоджувати широкомасштабну співпрацю щодо запобігання і припинення незаконного обігу культурних цінностей тощо [186].

Іншим органом ООН, що відіграє важливу роль у галузі захисту культурних прав є Рада ООН з прав людини. Зокрема, Радою було ухвалено низку резолюцій, що стосуються культурних прав і захисту культурної спадщини (напр., 33/20, 49/7, 37/17 тощо). Крім того, за її сприяння було організовано міжсесійні семінари з питань культурних прав та захисту культурної спадщини.

Так, у резолюції 33/20 (п. 13 (а)) [187] Рада доручила УВКПЛ скликати одноденний семінар, на виконання якої, в липні 2017 року, було проведено «Міжсесійний семінар з питань культурних прав та захисту

культурної спадщини». Семінару передувала зустріч експертів, яка сприяла підготовці дискусій до семінару.

На семінарі було розглянуто питання щодо шляхів запобігання, стримування та пом'якшення негативного впливу пошкодження або руйнування культурної спадщини на здійснення прав людини, включаючи культурні права всіма, а також передовий досвід у цій сфері. Він був розроблений на основі існуючих рекомендацій, що містяться у відповідних звітах Спеціального доповідача у сфері культурних прав, (A/HRC/17/38, A/HRC/31/59 та A/71/317) та Експертного механізму з прав корінних народів (A/HRC/30/53), а також резолюції Ради з прав людини 33/20 від 27 вересня 2016 року та резолюцій Ради Безпеки 2347 від 24 березня 2017 року та 2199 від 12 лютого 2015 року. Учасники, до числа яких увійшли делегації держав та представників відповідних установ ООН, міжнародних організацій, організацій громадянського суспільства, національних правозахисних установ, захисників культурних прав, наукових кіл та зацікавлених сторін з усього світу, що займаються захистом культурної спадщини, обговорили практичні і конкретні дії, які слід вжити для повного та своєчасного виконання цих рекомендацій [188].

Дискусії, що відбулися на семінарі стосувалися впровадження правозахисного підходу в галузі охорони культурної спадщини. Були надані численні рекомендації щодо ефективного розроблення правозахисного підходу до збереження спадщини та її застосування, а також наголошено на тому, що відсутність всеосяжного підходу до пошуку відповіді на питання про те, що вважати культурною спадщиною, може призвести до різних тлумачень і виникнення перешкод для загального здійснення культурних прав [189; 190].

У 2018 році Рада з прав людини у своїй резолюції 37/17 [191] повторно звернулася з проханням до Верховного комісара провести у співпраці зі Спеціальним доповідачем у сфері культурних прав, відповідними установами та іншими зацікавленими сторонами дводенний

семінар за участю експертів із усіх регіонів світу для розробки належних механізмів поширення підходу до питань захисту, відновлення та збереження культурної спадщини (п. 14 (а)).

Міжсесійний семінар був зосереджений на таких темах: інструменти для впровадження підходу до культурної спадщини, що ґрунтується на правах людини; культурна спадщина в кризовій ситуації; та підтримка захисників культурних прав, які працюють над захистом культурної спадщини [192].

Третій міжсесійний семінар було проведено в 2023 році, на підставі резолюції Рада з прав людини 49/7 під назвою «Культурні права та захист культурної спадщини» [193], з метою розгляду і просування інструментів поширення та можливих методів впровадження підходу до захисту, відновлення і збереження культурної спадщини, що сприяє загальній повазі до культурних прав усіма [194].

Означені семінари дозволили об'єднати як представників держав так і громадянського суспільства з метою обговорення нагальних проблем та вироблення рекомендацій щодо виявлення й обміну інформацією, яка стосується передового досвіду та відповідних механізмів у сфері захисту, відновлення і збереження культурних прав та культурної спадщини.

Також, на підставі резолюцій Ради з прав людини було засновано низку спеціальних процедур, як-от: Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з питань меншин, Спеціальний доповідач з прав корінних народів та ін.

Зокрема, резолюцією 10/23 2009 р. Рада заснувала нову спеціальну процедуру – Незалежного експерта в галузі культурних прав [2]. Надалі, в резолюції 19/6 від 22 березня 2012 року Рада вирішила продовжити цей мандат вже як Спеціального доповідача у сфері культурних прав [195] (повноваження було продовжено відповідно до резолюцій Ради 28/9 від 10 квітня 2015 р., 37/12 від 22 березня 2018 р., 46/9 від 26 березня 2021 р. та 55/5 від 3 квітня 2024 р.).

На виконання свого мандату Спецдоповідач уповноважений: виявляти види передової практики заохочення і захисту культурних прав на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях; виявляти можливі перешкоди на шляху до заохочення і захисту культурних прав та подавати пропозиції і/або виносити рекомендації Раді про можливі заходи щодо цього; проводити роботу у співпраці з державами задля активізації заходів на місцевому, національному, регіональному і міжнародному рівнях, спрямованих на заохочення та захист культурних прав через внесення конкретних пропозицій щодо нарощування субрегіонального, регіонального і міжнародного співробітництва в цій галузі; вивчати взаємозв'язок між культурними правами та культурною різноманітністю у тісній взаємодії з державами й іншими відповідними суб'єктами, в тому числі, з ЮНЕСКО задля подальшого заохочення культурних прав; враховувати у своїй роботі гендерну проблематику та питання інвалідності; проводити роботу у тісній координації з міжурядовими і неурядовими організаціями, іншими спеціальними процедурами Ради з прав людини, Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав а також з іншими суб'єктами, що представляють найширше коло інтересів та сфер практичної діяльності, зокрема через участь у відповідних міжнародних конференціях і заходах [196].

Спеціальний доповідач також здійснює щорічно офіційні візити до країн на запрошення відповідного уряду, основна мета яких полягає в тому, щоб активно співпрацювати з державами та іншими зацікавленими сторонами задля посилення просування і захисту культурних прав на місцях. Про свої висновки та рекомендації Спеціальний доповідач звітує Раді з прав людини. Спецдоповідач також представляє щорічні тематичні доповіді Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї з питань, що стосуються його мандату [197]. Зокрема, доповідь 2024 р. (A/79/299) була присвячена праву на участь у спорті. У цій доповіді Спецдоповідач

розглядає право на участь у спорті як важливий елемент права на участь у культурному житті, акцентує увагу на перешкодах у реалізації цього права, роз'яснює зобов'язання держав і відповідальність спортивних асоціацій щодо права, а також висвітлює позитивні приклади інклюзивного доступу до спорту та участі в ньому [198]. У доповіді 2022 р. (A/77/290) Спеціальним доповідачем було приділено увагу ролі культури в сталому розвитку, включаючи культуру розвитку, з метою оцінки того, як культурне різноманіття і культурні права були враховані в Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року [29].

Також Спеціальний доповідач отримує інформацію від усіх зацікавлених сторін, яка використовується в подальших заходах. За необхідності він може обмінюватися повідомленнями з відповідними урядами, брати участь у конференціях, семінарах та інших заходах, що стосуються його мандату [197].

Варто зазначити й щодо використання процедури повідомлень, яка є одним із важливих інструментів сприяння реалізації культурних прав. Відповідно до цієї процедури Спецдоповідач може порушувати питання про конкретні випадки ймовірних порушень, що розглядаються в межах його мандата [4]. Повідомлення представляють собою листи, які надсилаються спеціальними процедурами урядам та іншим суб'єктам, таким як міжурядові організації, комерційні, військові чи охоронні компанії. У цих листах доповідачі повідомляють про отриману ними інформацію щодо порушень прав людини та, як правило, описують такі випадки і просять надати відповідні пояснення. За необхідності спецдоповідачі також можуть звертатися до відповідних органів влади з вимогою вжити заходів щодо запобігання або припинення насильства, розслідування таких випадків і притягнення до відповідальності винних осіб, а також забезпечення засобів правового захисту для постраждалих та їхніх сімей [199].

Так, наприклад, 18 березня 2024 р. Спецдоповідачем було направлено повідомлення Греції (GRC 1/2024), в якому він висловив свої зауваження щодо законопроекту про заходи збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини, захисту і зміцнення грекомовної пісні та оркестрової музики. Спецдоповідач висловив стурбованість тим, що в законопроекті не було прийнято підхід до культурних прав, який узгоджується з міжнародними зобов'язаннями в галузі прав людини, взятими Грецією відповідно до МПЕСКП. Також він зазначив про те, що законопроект у його нинішньому вигляді, який заохочує пісні грецькою мовою, матиме не виправдано дискримінаційний вплив на авторів та виконавців, які не говорять грецькою мовою.

На підставі вищевикладеного Доповідач рекомендував уряду переглянути законопроект щоб забезпечити його відповідність міжнародним зобов'язанням держави в галузі прав людини щодо поваги та захисту культурної різноманітності, забезпечення права кожного на художній вираз і творчість, на участь у культурному житті та участь у виявленні, інтерпретації і розвитку культурної спадщини [200].

Слід зауважити, що важливість таких повідомлень полягає в тому, що вони надають можливість продемонструвати вплив порушень культурних прав у конкретному контексті, підвищити поінформованість про культурні права у правозахисній системі ООН та зміцнити неподільність і взаємозалежність прав людини. Крім того, з огляду на те, що культурні права раніше практично не розглядалися механізмами подання скарг, більшість спрямованих повідомлень вимагали розробки відповідної основи та формулювань для оцінки ситуацій, пов'язаних з передбачуваними порушеннями [4].

Окремі аспекти щодо забезпечення культурних прав також відображені в роботі Спеціального доповідача з питань меншин, Спеціального доповідача з прав корінних народів, Експертного механізму з прав корінних народів тощо [190].

Варто також акцентувати увагу на ролі Постійного форуму ООН з питань корінних народів у сфері захисту культурних права. Форум є консультативним органом ЕКОСОП, завданням якого є обговорення питань корінних народів, пов'язаних з економічним і соціальним розвитком, культурою, навколишнім середовищем, освітою, охороною здоров'я та правами людини [201].

Постійний форум був заснований відповідно до резолюції 2000/22 ЕКОСОП від 28 липня 2000 року як допоміжний орган Ради [202] у відповідь на вимоги корінних народів щодо створення постійного органу високого рівня в ООН.

Культура є однією з шести обов'язкових сфер діяльності Постійного форуму і нерозривно пов'язана з ідентичністю корінних народів, їхніми традиційними знаннями, досвідом взаємодії з природним середовищем і, отже, їхніми територіальними та культурними правами. Культурні практики, традиції і цінності корінних народів – за умови, що вони відповідають принципам прав людини – можуть відігравати важливу та позитивну роль у просуванні і сприянні гендерній рівності та правам людини [203].

Окрім шести обов'язкових напрямків (економічний і соціальний розвиток, культура, навколишнє середовище, освіта, охорона здоров'я та права людини), кожна сесія також присвячена конкретній тематиці [204].

Так, дев'ята сесія Постійного форуму з питань корінних народів у 2010 році стосувалася спеціальної теми – «Корінні народи: розвиток з урахуванням культури та ідентичності; статті 3 та 32 Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів» [205].

У Доповіді про роботу дев'ятої сесії (19-30 квітня 2010 року) Постійний форум підсумував, що відмінною особливістю уявлень корінних народів про розвиток зі збереженням культури і самобутності є цілісний підхід, який передбачає реалізацію колективних прав, забезпечення безпеки та розширення контролю і самоврядування щодо

земель, територій та ресурсів. Ці уявлення спираються на традиції, на повагу до предків, але при цьому орієнтовані на майбутнє. В їх основу покладена філософія відновлення, що спирається на такі цінності, як взаємність, солідарність, рівновага, сталість, спільне користування та колективність. З огляду на це, Декларація ООН про права корінних народів забезпечує надійну основу, спираючись на яку корінні народи можуть у відносинах з державами, корпораціями, системою ООН, міжурядовими організаціями та іншими установами відстоювати свої права і заявляти про свої сподівання, пов'язані з розвитком, при одночасному збереженні культури і самобутності [206].

Окремо варто акцентувати увагу на внеску договірних органів ООН у захист культурних прав. Важлива роль у цій сфері відведена Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, до складу якого входить 18 незалежних експертів, що здійснюють моніторинг виконання державами-учасницями МПЕСКП. Комітет було створено на підставі резолюції ЕКОСОП 1985/17 від 28 травня 1985 року з метою виконання функцій моніторингу, приписаних ЕКОСОП у частині IV Пакту [207].

Держави-учасниці регулярно подають Комітету доповіді щодо здійснення відповідних прав, за підсумками вивчення яких Комітет висловлює свої міркування та рекомендації у формі «заключних зауважень». Крім того, Комітет наділений повноваженнями приймати загальні коментарі, що представляють собою тлумачення положень Пакту [207]. Так, у 2009 році Комітет опублікував Загальний коментар № 21, який був присвячений питанню права кожної людини на участь у культурному житті (пункт 1 а) статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права) [8; 190].

Між тим, найбільш провідну роль у забезпеченні та просуванні культурних прав відіграє Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), мета діяльності якої полягає, зокрема, у сприянні зміцненню миру і безпеки шляхом розширення співробітництва

народів у галузі освіти, науки та культури в інтересах забезпечення загальної поваги справедливості, законності і прав людини [208].

У своїй діяльності ЮНЕСКО наголошує на необхідності збереження культури як для окремих осіб, так і для суспільств. Культурні ініціативи Організації включають охорону історичних місць, сприяння творчості, підтримку мистецьких інновацій, збереження різноманітності через живу та нематеріальну спадщину, а також звернення уваги на важливість підтримки робочих місць у сфері культури та засобів до існування в креативній економіці [209].

Діяльність ЮНЕСКО у сфері культури охоплює 4 виклики: захист культури в кризових ситуаціях; адаптація до сучасних викликів; збереження спадщини та розвиток сталого, інклюзивного і творчого суспільства [209].

Робота Організації щодо захисту культурної спадщини і сприяння культурному плюралізму в кризових ситуаціях зосереджена навколо трьох основних видів діяльності: адвокація та підвищення обізнаності; документація і моніторинг; розвиток потенціалу та технічна допомога.

Так, у ситуації збройного конфлікту або стихійного лиха культура особливо перебуває під загрозою через свою притаманну вразливість та величезну символічну цінність, будучи водночас і рушійною силою відновлення шляхом зміцнення стійкості громади [210]. Під час кризових ситуацій, окрім фізичного знищення культурної спадщини, існує також величезний вплив порушень прав людини, включаючи право користуватися, мати доступ до культурного життя й ідентичності, право на освіту тощо.

Унаслідок конфліктів або стихійних лих мільйони людей є насильно переміщеними, багато хто страждає від прямих нападів на свої культурні пам'ятки та від обмеженого доступу до культури, що позбавляє їх можливості користуватися своїми культурними правами. Біженці і переміщені особи, як правило, використовують свою нематеріальну

культурну спадщину як ресурс соціальної і психологічної стійкості перед обличчям серйозних труднощів. Однак переміщення також ставить під загрозу живу спадщину, не в останню чергу через руйнування громад та сімей. Їхня здатність отримувати доступ до культури і культурних прав та користуватися ними має бути гарантована за цих обставин, оскільки це допомагає впоратися з психологічним стресом, пов'язаним з вимушеним переміщенням, та забезпечує благополуччя під час адаптації і облаштування в новому контексті країни перебування [211, с. 6].

Завдяки впровадженню своїх взаємопідкріплюючих Конвенцій про культуру, ЮНЕСКО співпрацює з міжнародною спільнотою для захисту культури і сприяння культурному плюралізму в надзвичайних ситуаціях, здійснюючи заходи під час конфліктів та воєнних дій, а також після катастроф, спричинених природними або антропогенними небезпеками [210].

Крім того, в 2015 році Генеральна конференція ЮНЕСКО ухвалила Стратегію посилення дій щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму у разі збройного конфлікту [212]. У 2017 році було схвалено Доповнення до Стратегії щодо надзвичайних ситуацій, пов'язаних зі стихійними лихами, як природними, так і антропогенними [213]. Документи базуються на шести конвенціях ЮНЕСКО з питань культури, зміцнюючи їхню синергію та операційну спроможність для досягнення двох цілей: зміцнити здатність держав-членів запобігати, пом'якшувати та відновлювати втрати культурної спадщини і різноманітності в результаті конфліктів та катастроф, спричинених природними й антропогенними небезпеками; та включити захист культури до гуманітарної діяльності, стратегій безпеки і процесів розбудови миру, а також до сектору зменшення ризику стихійних лих [214, с. 4].

Стратегія також забезпечує основу для учасників з різних професійних сфер для зміцнення та об'єднання зусиль у сфері захисту культурної спадщини. Це передбачає посилення співпраці з традиційними

партнерами і встановлення нових форм співпраці з учасниками поза межами сфери культури, такими як гуманітарний сектор і сектор безпеки. Завдяки Стратегії та новим партнерствам, ЮНЕСКО працює над досягненням своєї основної місії, згідно зі своїм Статутом: «збудувати оборону миру в свідомості чоловіків і жінок» через культуру, і таким чином продемонструвати надзвичайний потенціал культури для сприяння миру та безпеці [214, с. 4].

Також, з 2003 року ЮНЕСКО працює над збереженням кількох компонентів об'єкта Всесвітньої спадщини – культурного ландшафту та археологічних пам'яток долини Баміан в Афганістані. Це місце є свідченням знищення талібами двох статуй Будди, які стояли поруч, що вразило світ у березні 2001 року. Заплановане ЮНЕСКО будівництво Баміанського культурного центру сприятиме міжкультурному взаєморозумінню і культурному різноманіттю. Завдяки відновленню історичних місць у Баміані громади знову зможуть користуватися своїми культурними правами, розвивати їх та спиратися на підтримку Культурного центру, а установа слугуватиме платформою для зв'язку громадськості з афганськими культурними традиціями і практиками [214, с. 7].

Також діяльність Організації щодо адаптації культури до сучасних викликів охоплює такі тематичні напрями, як-от: культура і сталий розвиток; культура та зміна клімату; культура і біорізноманіття; культура та цифрові технології; культура й освіта; культура та Африка.

Зокрема, у грудні 2021 року ЮНЕСКО об'єднала зусилля з Міжурядовою групою експертів зі зміни клімату (IPCC) та Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) для організації Міжнародної спільної зустрічі з питань культури, спадщини та зміни клімату. Мета зустрічі полягала у сприянні інтеграції культури в міжнародний порядок денний щодо клімату, включаючи майбутні оціночні звіти IPCC [215].

Крім того, декілька нормативних інструментів ЮНЕСКО в галузі культури стосуються біорізноманіття. Наприклад, культурні ландшафти, внесені до Списку всесвітньої спадщини відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, захищають важливі цінності біорізноманіття, підтримуючи взаємозв'язки між культурним та біологічним різноманіттям [216].

У 2010 році Секретаріат Конвенції про біологічне різноманіття та ЮНЕСКО, визнаючи важливість зв'язків між біологічним і культурним різноманіттям, створили Спільну програму щодо зв'язків між біологічним та культурним різноманіттям [216].

Спільна програма була започаткована з метою налагодити зв'язки між поточною роботою з питань біорізноманіття і культурного різноманіття; сприяти синергії та обміну інформацією між уже існуючими програмами, проектами і заходами; подальшого вивчення концептуальних та методологічних питань, пов'язаних зі зв'язками між біологічним і культурним різноманіттям та роллю корінних народів і місцевих громад у зміцненні цих зв'язків; підвищення обізнаності про важливість біологічного і культурного різноманіття в процесах управління ресурсами та прийняття рішень, а також для стійкості соціально-екологічних систем тощо [217].

Важливо також акцентувати, що ЮНЕСКО є установою, яка пов'язує право на культуру і розвиток. Організація наголошує на тому, що культура є центром більшості Цілей сталого розвитку (ЦСР). Якщо ЦСР згрупувати навколо економічних, соціальних та екологічних цілей як трьох стовпів сталого розвитку, то культура і креативність сприяють кожному з цих стовпів поперечно.

Організація висловлює переконання, що жоден розвиток не може бути сталим без сильного культурного компонента. Відповідно, захист та охорона світової культурної і природної спадщини, а також підтримка креативності та динамічних культурних секторів є основоположними для

вирішення проблем сучасності, від зміни клімату до бідності, нерівності, цифрового розриву і дедалі складніших надзвичайних ситуацій та конфліктів. А тому лише орієнтований на людину підхід до розвитку, заснований на взаємній повазі і відкритому діалозі між культурами, може призвести до тривалого миру [209].

У зв'язку з цим, слід зазначити, що ключовою віхою у цьому питанні стала Всесвітня конференція ЮНЕСКО з питань культурної політики і сталого розвитку 2022 року, на якій культурні права були визначені як основний пріоритет захисту культури в рамках сталого розвитку. Імпульс, досягнутий Конференцією, відображається в результатах високого рівня, таких як Глобальний цифровий договір, прийнятий на Саміті майбутнього 2024 року, що включає зобов'язання стосовно захисту культурного різноманіття в цифровому середовищі, та декларація міністрів «Великої сімки» 2024 року під назвою «Культура, спільне благо людства, спільна відповідальність» [218].

Всесвітня конференція ЮНЕСКО з питань культурної політики і сталого розвитку 2025 року уособила собою платформу для глобального міністерського діалогу з метою огляду прогресу, досягнутого з 2022 року, та вирішення актуальних проблем і нових викликів, зокрема тих, що виникають внаслідок цифрової трансформації та зміни клімату [218].

Конференція була зосереджена на шести взаємопов'язаних пріоритетних сферах MONDIACULT: культурні права; культура і цифрова трансформація; культура та освіта; економіка культури; культура і кліматичні дії; культура, спадщина та кризи. Крім того, MONDIACULT 2025 розглядає дві міжгалузеві сфери, що мають зростаючу глобальну актуальність: культура і штучний інтелект, а також культура та мир [219].

У 2023 році ЮНЕСКО також створила робочу групу з питань культурних прав у межах своєї Міжвідомчої платформи з питань культури для сталого розвитку. Група опублікувала інформаційний бюлетень з питань культури і прав людини та розробила навчальні модулі з питань

культурних прав для країнових груп ООН. Вона також сприяє посиленню моніторингу і підзвітності щодо культурних прав у рамках існуючих механізмів захисту прав людини [218].

Іншою міжурядовою організацією, яка працює з метою сприяння збереженню всіх форм культурної спадщини в кожному регіоні світу є Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (англ. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) (далі – ICCROM, Центр).

Центр співпрацює з державами-членами з тим, щоб підтримувати їх у збереженні спадщини в межах своїх кордонів і за їх межами. Працюючи на міжнародному та урядовому рівнях, а також з установами і фахівцями на місцях, організація залучає та інформує нові покоління фахівців і широку громадськість, які цікавляться спадщиною.

Єдина установа такого типу у світі, ICCROM є невеликою та гнучкою, що дозволяє їй швидко реагувати на потреби своїх держав-членів. Водночас, як міжурядова організація з широкою мережею експертів зі збереження, ICCROM спирається на офіційну інституційну співпрацю з ЮНЕСКО, неурядовими організаціями, такими як ICOMOS, ICOM, ICA та ІІС, а також науковими інститутами й університетами в державах-членах [220].

Місія ICCROM полягає в тому, щоб надати державам-членам найкращі інструменти, знання, навички та сприятливе середовище для збереження їхньої культурної спадщини в усіх її формах на благо всіх людей. Означене досягається шляхом: вивчення і сприяння збереженню культурної спадщини; мобілізації та координації експертних знань для вирішення критичних питань збереження; надання навчальних і дослідницьких інструментів для впровадження з метою зміцнення професійної спільноти.

Бачення ICCROM полягає у створенні світу, в якому культурна спадщина – її збереження, захист та вшанування – нерозривно пов'язана з поняттями прогресу, інклюзивності, добробуту і стабільності [221].

У своїй діяльності Центр розробляє інноваційні освітні програми, інструменти та матеріали для збереження і відновлення, а також організовує професійні навчальні заходи по всьому світу.

Крім того, ICCROM впливає на дослідницьку програму установ з охорони культурної спадщини, координує обмін знаннями, створює стимулююче і спільне середовище для дослідників, а також заохочує міжнародну, міжрегіональну і міждисциплінарну співпрацю, збираючи різноманітних експертів та установи з усього світу для надання технічних консультацій, освіти і навчання.

Організація прагне підвищити обізнаність та підтримувати збереження і відновлення на всіх рівнях, від глобальних організацій до урядів та громад. Центр також надає технічну допомогу своїм державам-членам, обмінюючись навчальними матеріалами, інформацією, проводячи семінари та навчальні заходи [220].

Стратегічні напрямки та цілі ICCROM на 2018-2025 роки передбачають: 1. Зосередження уваги на світових проблемах культурної спадщини: захист культурної спадщини в часи кризи: сприяння ефективним стратегіям управління ризиками стихійних лих у ситуаціях конфліктів, катастроф та складних надзвичайних ситуацій; підтримка культурної спадщини Африки: розвиток навчання, нарощування потенціалу та партнерства відповідно до зміцнення зусиль Африки щодо збереження; сприяння вирішенню нових питань культурної спадщини та збереження. 2. Створення різноманітної та інклюзивної глобальної мережі: керівництво та інновації у сфері нарощування потенціалу на місцевому, регіональному і міжнародному рівнях: сприяння ширшому доступу, використання нових способів надання контенту та розвитку партнерських відносин; посилення участі громади у захисті спадщини: сприяння

соціальної інклюзивності шляхом вирішення проблем громад, пов'язаних з культурною спадщиною, у всіх програмах ICCROM; підвищення обізнаності про культурну спадщину та її збереження: підвищення позиції щодо збереження культурної спадщини в національних та міжнародних політичних рамках. 3. Зміцнення і трансформування ICCROM на майбутнє [222].

У межах ICCROM також здійснюється реалізація низки програм. Зокрема, Програма для Латинської Америки та Карибського басейну (далі – LAC) спрямована на важливу спадщину регіону, включаючи 141 об'єкт Всесвітньої спадщини з різноманітними та значущими культурними проявами; багато стародавніх культур та субкультур; міцні зв'язки між природою та культурою, заповідники знань корінних народів; а також інноваційне сучасне мистецтво.

Ця спадщина стикається із загрозами, спричиненими соціальними, політичними, економічними та екологічними факторами, включаючи зміну клімату, стихійні лиха, такі як урагани, шторми і землетруси, масовий туризм, швидку урбанізацію, проблеми управління, а також брак обізнаності та можливостей для професійного розвитку.

LAC зосереджена на управлінні ризиками стихійних лих у відповідь на катастрофічні події і потенційні загрози в регіоні. Вона також розглядає загальне управління культурною спадщиною, включаючи методології та інструменти довгострокового планування, зосереджуючись на оцінці впливу, орієнтованих на людей підходах та поєднанні природи і культури.

Її мета полягає в тому, щоб сприяти стійкості установ спадщини та фахівців з охорони природи з тим, щоб вони могли скористатися існуючими можливостями, зрозуміти складні майбутні виклики і відстоювати сталий розвиток [223].

Інша програма – Перша допомога і стійкість для культурної спадщини під час кризи (FAR) – є флагманською програмою ICCROM, яка спрямована на навчання, створення знань і мереж, підвищення обізнаності

та інформування про політику з загальною метою зменшення ризику стихійних лих для матеріальної і нематеріальної спадщини та пов'язаних з нею громад.

Девіз програми – «Культура не може чекати» – ґрунтується на переконанні побудови мирних і стійких до стихійних лих громад, інтегруючи спадщину у зменшення ризику стихійних лих, гуманітарну допомогу, миротворчість та кліматичні дії.

З моменту свого створення в 2020 році програма залучила 122 країни, пропонуючи консультаційні послуги для захисту культурної спадщини до, під час та після катастрофи чи конфлікту за підтримки 132 партнерів.

FAR безпосередньо відповідає Стратегічним напрямкам ICCROM щодо: 1. Вирішення світових проблем культурної спадщини 2. Створення різноманітної та інклюзивної глобальної мережі [224].

Міжнародна асоціація архітекторів (англ. International Union of Architects) (далі – UIA, Асоціація) була заснована 28 червня 1948 року в Лозанні, Швейцарія, після злиття Постійного міжнародного комітету архітекторів (Comité permanent international des Architectes) та Міжнародного союзу архітекторів (Réunion International des Architectes). Організація визнана єдиною глобальною архітектурною організацією більшістю установ ООН, включаючи ЮНЕСКО, ООН-Хабітат, Всесвітню організацію охорони здоров'я, ЕКОСОП, ЮНІДО та СОТ.

Через свої секції UIA представлена у понад 100 країнах і територіях, географічно згрупованих у п'ять регіонів: регіон I: Західна Європа; регіон II: Центральна та Східна Європа та Близький Схід, регіон III: Америка, регіон IV: Азія та Океанія, регіон V: Африка [225].

Робоча програма UIA з питань корінних народів має на меті сприяти і просувати цінність дизайну та архітектури, заснованих на знаннях корінних народів. Програма надає світовій архітектурній спільноті знання, навички та ресурси для захисту і співпраці з корінними громадами заради

кращого світу для всіх; підвищує обізнаність про роль знань корінних народів та архітектури у підвищенні якості життя людей; підтримує довгострокову, сталу, взаємотрансформаційну та інноваційну мережу архітекторів, науковців і дослідників корінних народів у всьому світі для пошуку рішень проблем, з якими стикаються корінні народи в усьому світі; сприяє обмінам та організовує такі заходи, як Міжнародний симпозіум з архітектури і дизайну корінних народів, семінари, конкурси, вебінари, майстер-класи, конференції та інші спільні заходи, зосереджені на проблемах корінних народів і ролі архітектури у досягненні ЦСР ООН, що стосуються корінних народів; організовує програму нагородження корінних народів за досконалість у дизайні, спрямовану на визнання дизайнерських ініціатив, які чутливо та змістовно спрямовані на досягнення істини та примирення, характерних для забудованого середовища, з метою сприяння виконанню Декларації ООН про права корінних народів.

Робоча програма з питань корінних народів надає платформу, яка вітає різноманітність людей, місць і практик безпечним, прийнятним та підтримуючим чином. У контексті способів пізнання і буття корінних народів архітектура невіддільна від культури. З цією метою Робоча програма залучає всіх зацікавлених осіб у питаннях корінних народів, включаючи носіїв прав корінних народів, а також меценатів, політиків, науковців, студентів, архітекторів та, в ширшому сенсі, громадськість [226].

Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття (англ. International Federation of Coalitions for Cultural Diversity) (далі – IFCCD, Федерація), яка є голосом фахівців у сфері культури всього світу, об'єднує близько тридцяти організацій, що представляють творців, митців, незалежних продюсерів, розповсюджувачів та видавців у секторах книгознавства, кіно, телебачення, музики, живих виступів та образотворчого мистецтва.

IFCCD була створена в результаті масштабної мобілізації громадянського суспільства на користь прийняття і подальшої ратифікації Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження.

Федерація була заснована в Іспанії 19 вересня 2007 року, щоб замінити Міжнародний комітет зв'язку коаліцій за культурне різноманіття (ILC). Цей комітет був створений у 2003 році за ініціативою коаліцій за культурне різноманіття для сприяння співпраці і розробці спільних позицій та дій. Зокрема, ILC заохочував розробку Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження шляхом координації участі представників громадянського суспільства і фахівців з культурного сектору в міжнародних переговорних сесіях.

З моменту свого заснування IFCCD організувала кілька кампаній з ратифікації Конвенції в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Південній Америці, Європі та Африці, а також підтримала організацію численних заходів для просування різноманітності культурних самовиражень [227].

Федерація координує зусилля громадянського суспільства щодо впровадження Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Зважаючи на те, що ст. 11 Конвенції визнає фундаментальну роль громадянського суспільства в охороні та заохоченні розмаїття форм культурного самовираження, Федерація відіграє провідну роль у межах платформ, доступних громадянському суспільству для представлення його голосу в керівних органах ЮНЕСКО.

IFCCD також підтримує дії своїх членів за допомогою досліджень, інструментів або заходів, які дозволяють громадянському суспільству забезпечити пильність та участь у дебатах і роботі, що впливають на розмаїття культурного самовираження: перегляд законів про культуру, доступність місцевого контенту тощо.

Крім того, Федерація сприяє участі і консультаціям своїх членів та громадянського суспільства у засіданнях моніторингових органів Конвенції [227].

У жовтні 2019 року на Ломейському конгресі було визначено пріоритети IFCCD на найближчі роки, серед яких: 1. Торгівля: інформування громадянського суспільства щодо важливості положень про винятки з культурної сфери в міжнародних торговельних угодах; забезпечення, щоб усі держави утримувалися від лібералізаційних зобов'язань щодо культурних товарів та послуг під час двосторонніх, регіональних або міжнародних торговельних переговорів. 2. Розмаїття форм культурного самовираження в цифрову епоху: захист здатності урядів запроваджувати політику захисту та просування різноманітності форм культурного самовираження в Інтернеті; сприяння доступності і видимості місцевого культурного контенту; сприяння покращенню знань про різноманітність форм культурного самовираження в цифрову епоху в галузі даних. 3. Мобілізація громадянського суспільства: заохочення і підтримка формування національних коаліцій та національних груп, що займаються захистом і просуванням розмаїття форм культурного самовираження; підтримка співпраці між членами на регіональному рівні, щоб забезпечити впровадження дій, що реагують на регіональні виклики; мобілізація дослідницьких груп навколо викликів розмаїття форм культурного самовираження [227].

Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади (англ. United Cities and Local Governments) (далі – UCLG) є однією з найбільших організацій місцевих і регіональних органів влади у світі.

UCLG, як глобальна мережа міст, місцевих, регіональних і столичних органів влади та їхніх асоціацій, прагне представляти, захищати та посилювати голоси місцевих і регіональних органів влади, щоб нікого не залишити поза увагою.

У структурі UCLG функціонують комітети – організовані групи членів місцевих органів влади, представлених політиками, які збираються разом для роботи над певною політичною сферою. Комітети розробляють інформацію з конкретних політичних сфер, яка може слугувати основою для офіційних політичних позицій, що приймаються керівними органами Всесвітньої організації. Комітети також мають право скликати зустрічі між членами та сприяти реалізації програм, пов'язаних з їхньою політичною сферою.

Одним з таких комітетів є Комітет з питань культури – глобальна платформа міст, організацій та мереж для навчання, співпраці і впровадження політики та програм щодо ролі культури у сталому розвитку.

Комітет працює з різними основоположними документами: Порядком денним на 21 століття для культури, схваленим у 2004 році містами та місцевими органами влади з усього світу для закріплення їхньої відданості правам людини, культурному різноманіттю, сталому розвитку, партисипативній демократії та створенню умов для миру; політичною декларацією «Культура: четвертий стовп сталого розвитку», прийнятою в Мехіко у 2010 році; Діями «Культура 21», схваленими в Більбао у березні 2015 року з нагоди першого Культурного саміту UCLG, та Римською хартією, прийнятою у 2020 році.

Місія Комітету з питань культури UCLG полягає в тому, щоб «просувати культуру як четвертий стовп сталого розвитку шляхом міжнародного поширення та місцевого впровадження Порядку денного на 21 століття для культури».

Так, з 2004 року UCLG працює над повною інтеграцією культури в підходи до сталого розвитку та стала найвпливовішою глобальною платформою з цього питання. Це відображається в політиці, стратегіях і діях місцевих та регіональних органів влади, а також в ініціативах громадянського суспільства на місцевому і регіональному рівнях. Ці

програми повинні ставити культуру в центр уваги, розглядати доступ до культурного життя та участь у ньому як базову послугу, а також враховувати творчість, різноманітність, спадщину, знання і культурні права як пріоритети сьогодення та майбутнього [228].

Вперше це було проілюстровано в Порядку денному на XXI століття для культури 2004 р. – комплексі зобов'язань міст та місцевих органів влади щодо інтеграції культурної політики і сталого розвитку з підкресленням важливості культурних прав та паралелей, що існують між біологічним і культурним розмаїттям.

У 2010 році UCLG прийняла документ «Культура: четвертий стовп сталого розвитку», підкреслюючи, що нехтування культурними аспектами перешкоджає можливості досягнення сталого розвитку, миру та добробуту, і що культурі слід надавати таке ж значення, як економічному зростанню, соціальній інтеграції та екологічному балансу під час розробки і роботи над забезпеченням сталого розвитку.

Спираючись на свій понад 20-річний досвід консультування, моніторингу, адвокації, співпраці та навчання, Комітет з питань культури розробив новий рамковий документ «Культура 21 Плюс».

«Культура 21 Плюс» – це інструмент подвійного призначення, який дозволяє: проводити самооцінку поточного стану місцевої культурної політики з точки зору сталого розвитку та розробляти місцеві культурні стратегії, засновані на культурних правах і сталому розвитку [228].

За сприяння UCLG також проводяться культурні саміти. Зокрема, в 2023 році відбувся 5-й культурний саміт під назвою «Культура. Майбутнє. Мета. Ми діємо, щоб привернути місцеві голоси до глобальних столів». Саміт підкреслив, що культура є невід'ємною частиною сталих міст, і сприяв обміну досвідом та інноваціями з міст по всьому світу. Програма саміту забезпечила, щоб особлива увага була приділена взаємозв'язку між культурною політикою та кліматичною надзвичайною ситуацією, зв'язку між культурою і гендерною рівністю; а також ролі, яку культурні права

відіграють у вирішенні зростаючої нерівності в суспільствах. На саміті обговорили пропозицію «Культурна мета», яку відстоює глобальна кампанія #culture2030goal, і включена до остаточної декларації Конференції ЮНЕСКО MONDIACULT 2022 [229].

6-й Культурний саміт UCLG відбувся у вересні 2025 року в контексті 3-ї Глобальної конференції з культурної політики, скликаної ЮНЕСКО, MONDIACULT 2025. Засідання високого рівня було присвячено передачі ключових меседжів до ЮНЕСКО щодо MONDIACULT 2025. Також на Культурному саміті UCLG було представлено «Культура 21 плюс», новий рамковий документ, розроблений Комітетом з питань культури, який підкреслює роль культури у сталому розвитку та суспільстві, заснованому на турботі і добробуті [230].

3.2. Інституційний захист права на участь у культурному житті на міжнародному регіональному рівні

Культура є важливим компонентом і ключовим фактором для ефективного виконання основної місії Ради Європи щодо сприяння правам людини, практики демократії та верховенства права.

Просування культури як «душі демократії» означає підтримку сильної культурної політики та управління, спрямованих на прозорість; доступ; участь і творчість; повагу до ідентичності та різноманітності; міжкультурний діалог і культурні права – як основи для шанобливого та толерантного співжиття у дедалі складнішому світі [231].

Пріоритети Ради Європи щодо культурної спадщини охоплюють захист культурної спадщини від таких загроз, як торгівля, знищення, крадіжка, незаконні розкопки і пошкодження культурних цінностей; сприяння культурному розмаїттю та обмінам між різними культурами шляхом допомоги державам-членам у впровадженні політики, що відображає культурне багатство Європи; захист свободи художнього самовираження; забезпечення позитивного використання цифрових

технологій та штучного інтелекту для збереження культури і культурної спадщини, а також забезпечення її доступності для всіх тощо [232].

Між тим, як доречно зазначає Івонн Дондерс (Yvonne Donders), інтерес до захисту культурних прав та культурної ідентичності зріс, коли країни Центральної і Східної Європи приєдналися до Ради Європи наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років. Ці країни мали проблеми з меншинами, які могли б мати дестабілізуючий вплив на всю Європу. Відповідно, держави-члени Ради Європи вважали за необхідне встановити домовленості щодо меншин, де культурні права та захист їхньої культурної ідентичності відігравали б важливу роль [233, с. 123-124].

Означене мало своїм наслідком прийняття низки міжнародно-правових актів у цій сфері та заснування органів і посадових осіб, наділених мандатом у сфері культури і культурних прав.

Одним з таких органів Ради Європи є Керівний комітет з питань культури, спадщини і ландшафту (далі – CDCPP, Керівний комітет), відповідальний за діяльність, пов'язану з культурою, спадщиною та ландшафтом, а також за подальший контроль щодо їх впровадження, моніторингу й оцінки [231].

Під керівництвом Комітету міністрів та в межах Європейської культурної конвенції, спираючись, зокрема, на результати відповідних міністерських конференцій, Керівний комітет контролює міжурядову роботу Ради Європи в галузі культури, культурної спадщини і ландшафту. CDCPP консультує Комітет міністрів з усіх питань, що входять до його компетенції. Комітет також надає державам-учасникам Європейської культурної конвенції та інших відповідних конвенцій стандарти, політику і передові практики для сталого управління культурними ресурсами, ресурсами культурної спадщини та ландшафту як основу для демократичних й інклюзивних суспільств у цифровому середовищі, що зазнає впливу деградації навколишнього середовища [234].

Керівному комітету доручено зосередитися на таких завданнях, як: розробка і контроль інноваційних політик та стратегій, пов'язаних зі сталим управлінням культурою, культурною спадщиною і ландшафтами, та з урахуванням екологічних і кліматичних проблем; розробка стандартів та механізмів співпраці, якщо це доречно, і функціонування як форуму, де держави обмінюються інформацією та передовим досвідом щодо їх впровадження; розробка політичних заходів для сприяння культурному різноманіттю і міжкультурному діалогу; сприяння політичним заходам для подолання викликів і можливостей цифровізації та штучного інтелекту в секторах, що знаходяться під його наглядом; сприяння використанню і впровадженню державами-членами галузевих конвенцій, рекомендацій, інструментів та керівних принципів Комітету міністрів щодо політики ландшафтів, культури і культурної спадщини на національному, регіональному та місцевому рівнях; дослідження конкретного внеску культури, культурної спадщини і ландшафту в актуальні для Ради Європи питання, такі як свобода слова, навколишнє середовище, недискримінація та демократична участь; сприяння, на прохання держав-членів, проведенню експертних оцінок, політичних і юридичних консультацій, технічній допомозі, співробітництву та ініціативам з розбудови потенціалу; підтримка, розвиток та/або максимально ефективного використання європейських платформ і мереж, включаючи цифрові (зокрема HEREIN), для збору передового досвіду, обміну даними та досвідом між зацікавленими сторонами і державами-членами, а також розробки нових підходів до політики та стратегій щодо культури, культурної спадщини та ландшафтів; сприяння діалогу з представниками інших міжнародних організацій та організацій-спостерігачів для використання ноу-хау і досвіду один одного та визначення можливостей для співпраці і синергії у досягненні цілей Ради Європи у сферах культури, культурної спадщини та ландшафтів; без шкоди для мандатів міжурядових комітетів Ради Європи, які вже стежать за роботою механізмів

моніторингу, контроль за діяльністю відповідних органів моніторингу та інших органів або конвенційних механізмів; урахування належним чином таких головних перспектив під час виконання своїх завдань: гендерна рівність, молодь, права дітей, права осіб з інвалідністю, а також питання ромів; сприяння зміцненню змістовної взаємодії з організаціями громадянського суспільства та національними правозахисними установами у своїй роботі; сприяння досягненню та огляду прогресу в досягненні Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, зокрема, щодо Цілі 3: Міцне здоров'я і благополуччя; Цілі 5: Гендерна рівність, Цілі 11: Сталі міста та громади; Цілі 13: Дії щодо зміни клімату, Цілі 15: Збереження екосистем суші та Цілі 16: Мир, справедливість та сильні інституції [234].

Також у структурі Ради Європи Комітет експертів з питань міжкультурної інтеграції (далі – ADI-INT) допомагає Керівному комітету з питань боротьби з дискримінацією, різноманітності та інклюзії (далі – CDADI) у керівництві міжурядовою роботою Ради Європи «з метою сприяння рівності для всіх та побудови більш інклюзивних суспільств, які пропонують ефективний захист від дискримінації і ненависті, забезпечують рівну участь у політичному та громадському житті для всіх без дискримінації за будь-якою ознакою і де поважається різноманітність» [235].

У 2022 році ADI-INT взяв на себе роботу колишньої Робочої групи з питань міжкультурної інтеграції (GT-ADI-INT). Поточний мандат Комітету охоплює 2024-2027 роки та передбачає виконання таких завдань, як: керівництво щодо стратегій інклюзії у сферах, що знаходяться під відповідальністю CDADI; концепція і методологія нового інструменту взаємного навчання щодо стратегій інклюзії у сферах, що знаходяться під відповідальністю CDADI; ініціативи щодо поширення та впровадження на національному рівні CM/Rec(2022)10 щодо багаторівневої політики і

управління для міжкультурної інтеграції, включаючи інструменти для програми розбудови потенціалу щодо інтеграції мігрантів [236].

Багаторівневий склад ADI-INT, що включає представників десяти держав-членів Ради Європи, восьми представників місцевих органів влади, які є членами Програми міжкультурних міст, та двох представників регіональних органів влади, сприяє просуванню багаторівневого діалогу і співпраці між місцевими, регіональними та національними політиками [235].

Також слід наголосити на тому, що особливе значення у захисті прав людини в європейському регіоні має Європейський суд з прав людини.

Як доречно зазначає Джилл Маршалл (Jill Marshall), текст Європейської конвенції 1950 р. прямо не захищає культурні права, однак, завдяки динамічному тлумаченню різних статей Конвенції, були визнані матеріальні права, які можуть підпадати під поняття «культурних прав». Найчастіше використовуються положення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), статті 9 (свобода думки, совісті та релігії) та статті 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції, а також статті 2 Протоколу № 1 (право на освіту). Зростаюче значення культурних прав у практиці Суду може бути, принаймні частково, спричинене кількістю справ, порушених особами та організаціями, що належать до національних меншин у державах-членах ЄСПЛ, включаючи культурні, мовні або етнічні меншини. Це особливо актуально, коли ці справи стосуються права зберігати ідентичність меншини та вести своє особисте і сімейне життя відповідно до своїх традицій та культури [237].

Так зокрема, справа «Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany» [238] стосувалася будівництва дамби Ілісу в рамках проекту зі створення дамби та гідроелектростанції на річці Тигр. Заявники скаржилися на те, що проект створює пряму загрозу для археологічної і культурної спадщини Хасанкейф, якій понад шість тисяч років і яка класифікується турецькою владою як «охоронна пам'ятка I категорії». У

цій справі Суд не визнав універсального індивідуального права на захист конкретної культурної спадщини. Хоча ЄСПЛ був готовий визнати, що існує європейська та міжнародна узгодженість думок щодо необхідності захисту права доступу до культурної спадщини, він зазначив, що такий захист зазвичай спрямований на ситуації і нормативні акти, які стосуються права меншин вільно насолоджуватися власною культурою і права корінних народів на збереження, контроль та захист їхньої культурної спадщини [239].

В іншій справі, щодо права на доступ до культури через телебачення, Суд ухвалив рішення щодо права мігрантів підтримувати свої культурні зв'язки з країнами походження. Так, у справі «Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden» [240], яка стосувалася виселення орендарів через їхню відмову прибрати супутникову антену, що дозволяла їм приймати телевізійні програми арабською та фарсі мовами з країни їхнього походження (Іраку), Суд розвинув свою практику щодо свободи отримання інформації відповідно до статті 10 Конвенції. Він наголосив на важливості такої свободи для іммігрантської сім'ї з трьома дітьми, яка може бажати підтримувати контакт з культурою і мовою своєї країни походження. Суд також зазначив, що свобода отримання інформації поширюється не лише на повідомлення про події, що становлять суспільний інтерес, але й охоплює, загалом, культурні прояви [241, с. 12].

Крім того, право на культурну ідентичність було опосередковано захищено Судом відповідно до різних статей Конвенції, а саме: стаття 8 та право вести своє життя відповідно до культурної ідентичності та право вільно обирати культурну ідентичність; стаття 9 та право на релігійну ідентичність; стаття 11 та свобода об'єднань з культурною метою тощо [241].

Активну діяльність у підтримці міст і регіонів у перегляді та адаптації їхньої політики крізь міжкультурну призму, а також у розробці комплексних міжкультурних стратегій для управління різноманітністю як

перевагою для всього суспільства здійснює Програма міжкультурних міст (англ. Intercultural Cities Programme) (далі – ICC, Програма). Означена Програма також є платформою для об'єднання міст і лідерів у всьому світі в спільноту, де ініціативи та практика одного міста аналізуються і поширюються, щоб надихнути інші.

Коллективний внесок Програми сформував унікальну концепцію інтеграції мігрантів/меншин та позитивного управління різноманітністю, яка називається міжкультурна інтеграція. Концепція підкріплена численними дослідницькими даними і низкою міжнародно-правових документів. Виходячи з цього, програма пропонує набір аналітичних та практичних інструментів, щоб допомогти місцевим зацікавленим сторонам пройти різні етапи процесу [242].

Міжкультурні міста мають різноманітне населення, включаючи людей різної національності і походження, з різними мовами, релігіями/переконаннями та походженням. Тому, ті міста, що беруть участь у Програмі, переглядають своє управління, політику, дискурс і практику з міжкультурної точки зору.

У результаті міжкультурної політики більшість громадян розглядають різноманітність як ресурс, а не як проблему, і визнають, що всі культури змінюються, коли вони зустрічаються одна з одною на публічній арені [243].

Програма допомагає містам створити відчуття плюралістичної ідентичності, що охоплює культурний плюралізм; створити модель управління, яка надає всім членам громади, незалежно від їхнього походження чи статусу, можливість розвивати свій потенціал, реалізовувати свої таланти і робити внесок у місцеве процвітання; сприяти участі та розподілу влади, залучаючи людей різного походження до процесу прийняття рішень у міських інституціях, будь то політичні, освітні, соціальні, економічні чи культурні; відкривати простори і можливості для глибокої взаємодії та співтворчості між людьми різного

культурного походження, щоб побудувати довіру, згуртованість і солідарність, та реалізувати таким чином творчий потенціал різноманітності; сприяти міжкультурній компетентності та розширенню можливостей міжкультурних новаторів у державних, приватних і громадянських організаціях тощо [244].

Іншою регіональною інституцією у сфері культури є Amateo – європейська мережа активної участі в культурній діяльності. Amateo – єдина європейська мережа, яка пропагує і відстоює активну участь людей у волонтерському та аматорському мистецтві й культурі. Заснована у 2008 році, вона об'єднує 45 національних і регіональних організацій та асоціацій з 24 держав-членів ЄС. Amateo розглядає активну участь у мистецтві і культурі як ключову цінність вільного та відкритого суспільства, як це закріплено у статті 27 Загальної декларації прав людини. Активна участь у мистецькій і культурній діяльності дає людям можливість вільно висловлювати себе та сприяє культурній згуртованості, соціальній інтеграції й активній громадськості з додатковою цінністю для гуманістичних і демократичних цінностей [245].

Діяльність Мережі спрямована на досягнення таких некомерційних цілей міжнародного значення: стимулювання міжкультурного діалогу; обмін інформацією, особливо щодо соціально-культурної діяльності організацій-учасниць; стимулювання політичної свідомості щодо зацікавленості в активній участі у культурній діяльності; обмін інформацією та практикою між учасниками; сприяння міжнародним співпрацям, таким як фестивалі, виставки, програми обміну тощо; стимулювання транснаціональної мобільності митців; збір ініціатив для культурних проєктів, програм обміну та турів, а також підтримка в пошуку відповідних партнерів з країн-учасниць; сприяння спільним дослідженням у сфері активної культурної участі.

Організації-члени можуть бути приватними або державними організаціями чи мережами у сфері музики, хорів, театру, танців,

фольклору, образотворчого мистецтва, творчого письма, фотографії, кіно, нових медіа чи інших видів діяльності, за умови, що вони працюють у сфері активної участі в культурній діяльності. Вони можуть діяти на регіональному, державному або національному рівні, а також у штатах або регіонах, у країнах, які є федеральними або іншим чином децентралізованими у сфері культури. Організації, що працюють на наднаціональному рівні, також мають право стати членами [246].

Культурна дія Європи (англ. Culture Action Europe) (далі – CAE) – це головна європейська мережа культурних мереж, організацій, митців, активістів, науковців і політиків, яка, як єдина міжгалузєва мережа об'єднує членів і стратегічних партнерів з усіх сфер культури. CAE є політичним голосом культурного сектору в Європі, висловлення думки і дебатів про мистецтво та культурну політику [247].

З моменту свого заснування головна мета CAE, її причина існування «raison d'être», залишається актуальною як ніколи – підтримувати постійний діалог та обмін знаннями між культурним сектором у Європі та політиками. Однак змінилося сприйняття CAE: мережу широко визнають за її провідну роль у просуванні культури «у Брюсселі», Європі та за її межами. Як мережа культурних асоціацій, громадських і незалежних організацій та окремих осіб, CAE розглядає різноманітність культурного та креативного секторів як свою силу. Як мережа культурних асоціацій, громадських і незалежних організацій та окремих осіб, CAE прагне забезпечити цю центральну платформу для діалогу з політиками, залишаючись інклюзивною для всіх сфер культури [248].

Мережа керується вірою в культуру як фундаментальний будівельний блок спільного майбутнього Європи, відкритої для світу, для сталого розвитку планети та для плюралістичних, відкритих і турботливих суспільств. Стратегія CAE на 2025-2027 роки охоплює чотири напрями дій: адвокація і представництво, розвиток потенціалу (мережа, співпраця, дискусія), створення та обмін знаннями.

Для виконання своєї місії щодо підтримки постійного діалогу й адвокації трансформаційної культурної політики, САЕ визначила три тематичні напрямки на стратегічний період 2025-2027, які є керівними для всіх програм, заходів та адвокаційних зусиль, а саме: демократія і лідерство, сталий розвиток і культурна екосистема

У межах напряму «демократія і лідерство» САЕ бере участь в ініціативах, що підтримують соціальні інновації, зумовлені культурою, та сприяють більш інклюзивному суспільству; підтримує політичні рішення, що ґрунтуються на етичних міркуваннях, надаючи громадам можливість активно брати участь у формуванні культурних наративів та політики для сталого і демократичного майбутнього.

Внесок культури у сталий розвиток доповнює та охоплює соціальні, економічні й екологічні основи сталого розвитку. У цій сфері САЕ виступає за сильний культурний сектор, який сприяє сталому розвитку планети, та за роль культури як вектора, що пронизує всі інші сектори як рушійну силу. Цей посыл також відображено у флагманській кампанії САЕ «Культурна угода для Європи», що вимагає належним чином уповноваженого комісара ЄС з питань культури, який може підтримувати культурний сектор як потужну рушійну силу для необхідних досягнень в інших сферах політики. У кампанії «Культурна ціль» Мережа зосереджується на окремій Цілі сталого розвитку для культури, яка аналогічно діятиме як рушійна сила для інших ЦСР. Яскравими прикладами цієї сприятливої ролі є здоров'я та добробут (ЦСР 3), а також боротьба зі зміною клімату (ЦСР 13).

Третій тематичний напрям – культурна екосистема – уособлює складну мережу відносин між практиками, проектами, організаціями, спонсорами, зацікавленими сторонами та суспільством загалом. Умови праці в екосистемі є нестабільними, а економічний тиск на установи створює екзистенційні загрози, як і інші зовнішні фактори, такі як роль великих технологічних компаній і створення штучного інтелекту. САЕ

виступає за справедливі умови праці для практиків культури, а також за належну підтримку проєктів та організацій, які діють як трансформаційна сила для сталого майбутнього. Виховуючи турботу про засоби до існування митців і сприяючи добробуту за допомогою політики, що базується на прогнозуванні, культурний сектор може зробити свій внесок у стале і соціально активне майбутнє. Переосмислення культурної екосистеми поза межами нестабільності сьогодення вимагає спільного вироблення знань, обміну передовим досвідом та інноваційними ідеями, а також підтримки досліджень й інновацій, що виникають з культурних практик [248].

Крім того, Culture Action Europe об'єднала зусилля з іншими міжнародними культурними мережами (Arterial Network, ICOMOS, IFCCD, IFLA, IMC та UGLG) та запропонувала кампанію #Culture2030Goal.

Кампанія виступає за інтеграцію культури у сталий розвиток. Вона базується на фундаменті кампанії #culture2015goal, вперше запусненої у 2013 році, щоб забезпечити включення культури до Порядку денного сталого розвитку ООН на період до 2030 року та Цілей сталого розвитку, які були прийняті у вересні 2015 року. Кампанія «Цілі Культура 2030» зосереджена на взаємодії з системою ООН, орієнтуючись на ключові органи, такі як Генеральна Асамблея ООН та Економічна і Соціальна Рада, а також на відповідні установи: ЮНЕСКО, ПРООН та ООН-Хабітат.

Через заяви та адвокаційні публікації, а також через участь у діалозі з ООН, урядовими та іншими зацікавленими сторонами Мережа прагне поставити культуру в центр Порядку денного ООН на період до 2030 року, підкреслюючи важливість того, щоб культура стала окремою метою в ландшафті розвитку після 2030 року, і просувати необхідність комплексного глобального порядку денного для культури [249].

Європейський культурний фонд (англ. European Cultural Foundation) (далі – ECF, Фонд) було засновано в Женеві в 1954 році. Серед його засновників були швейцарський філософ Дені де Ружмон, архітектор

Європейського співтовариства Роберт Шуман та Його Королівська Високість принц Бернард Нідерландський, під керівництвом якого фонд переїхав до Амстердама в 1960 році. Усі вони палко вірили в культуру як життєво важливий інгредієнт післявоєнної відбудови та зцілення Європи.

Вони уявляли собі об'єднану Європу, де громадяни можуть жити, виражати себе, працювати та мріяти вільно, у різноманітності і гармонії. Вони створили Європейський культурний фонд «для стимулювання європейських почуттів, сприяння розвитку та збереженню почуття взаєморозуміння і демократичної солідарності між народами Європи шляхом заохочення культурної та освітньої діяльності, що становить спільний інтерес».

Фонд зосереджується на програмах і грантах, що сприяють мобільності та обміну ідеями, освіті через культуру і розбудові потенціалу. За 68 років свого існування фонд ініціював та розробив десятки програм, підтримав тисячі європейців грантами й обмінами, а також допоміг внести культуру та культурну політику до європейського порядку денного [250].

Європейський культурний фонд уособлює унікальний європейський фонд із вражаючою спадщиною та значним впливом та був створений як перший фонд із цілеспрямованою європейською місією. Фонд є співавтором програми Erasmus та багатьох інших європейських проєктів. Протягом останніх п'яти років Фонд також розробив такі програми, як «Європейський виклик» разом з бібліотеками та Фонд культурної солідарності [251].

Так, у 2020 році було запущено Фонд культури солідарності для підтримки культурних ініціатив, які посеред потрясінь і кризи зміцнюють європейську солідарність та ідею Європи як спільного публічного простору [250]. З 2020 року Фонд культури солідарності надає оперативну, засновану на цінностях, підтримку громадянському суспільству. У рамках дванадцяти різних тематичних і регіональних програм та за участю 24

партнерів Фонд підтримав понад 280 проєктів на загальну суму понад 6 мільйонів євро.

Після масштабного аналізу результатів у 2024 році Фонд «трансформувався в «Культуру солідарності»: довгострокову ініціативу, що покладена в основу стратегії Європейського культурного фонду на 2025–2029 роки [252].

Оновлена Культура Солідарності підтримує діячів громадянського суспільства, особливо тих, хто працює під тиском, сприяючи своєчасній, змістовній і транскордонній культурній співпраці. Вона протистоїть нагальним викликам поляризації та соціальної фрагментації, зосереджуючись на вразливих спільнотах. По суті, Культура Солідарності інвестує в інфраструктуру культурної демократії Європи: мережі, платформи та спільні простори, де різноманітні спільноти можуть об'єднуватися, брати участь і формувати більш стійке та інклюзивне європейське майбутнє [252].

Стратегія Європейського культурного фонду на 2025–2029 роки [253] визначає бачення на наступні п'ять років, спираючись на минулі досягнення та вирішуючи сучасні виклики. Ця Стратегія зосереджена на чотирьох взаємопов'язаних сферах для поглиблення європейських настроїв та солідарності через культуру: підключення бібліотек Європи до європейської соціальної мережі, розширення можливостей європейського цифрового громадянства, розвиток європейської культури солідарності та уявлення про філантропію для Європи.

Ці ключові напрямки відображають прагнення ЄСФ використовувати культуру як силу для зв'язків та інновацій, а також відзначати спільну спадщину і колективну ідентичність Європи. Разом вони прокладають шлях до майбутнього, де культура надихає на співпрацю, солідарність та приналежність через кордони [254].

Також з 2016 року Європейський культурний фонд є частиною консорціуму європейських культурних інститутів, культурних мереж та

університетів під керівництвом Інституту Гете в Брюсселі, який керує Платформою культурних зв'язків, що фінансується ЄС. У 2024 році останнє видання Глобальної програми культурних зв'язків стало потужною кульмінацією років глобальної співпраці та обміну, спираючись на попередню роль ЕСF у спільній розробці та впровадженні програми між 2016 і 2019 роками. У листопаді 2024 року 40 культурних ініціатив з усього світу зібралися разом у Марракеші на тиждень обміну, критичного діалогу та творчої спільної творчості. Деякі з ідей, що виникли в Марракеші, спрямовані на формування майбутніх зусиль ЕСF з адвокації оновленої та стійкої стратегії ЄС щодо міжнародної культурної співпраці [255].

Ще одним проектом, що об'єднує практиків культури з усього світу для діалогу, обміну та співпраці і який фінансується ЄС, є Платформа культурних зв'язків (англ. Cultural Relations Platform). Платформа надає експертну допомогу Союзу у сфері міжнародних культурних зв'язків. Проект реалізується Гете-Інститутом у Брюсселі в партнерстві з Європейським культурним фондом, Міжнародною мережею сучасних виконавських мистецтв та Сієнським університетом.

Діяльність Платформи культурних зв'язків спрямована на розвиток досліджень культурних і креативних секторів у країнах світу; сприяння співпраці та створення мереж між практиками культури в межах ЄС та за його межами, включаючи культурні організації, приватні фонди і сектор громадянського суспільства; надання консультацій та експертної допомоги установам ЄС і делегаціям ЄС по всьому світу; зміцнення потенціалу практиків культури в усьому світі для забезпечення міжнародних культурних зв'язків через місцеві конференції, семінари та навчання, а також свою Глобальну програму культурних зв'язків тощо.

Таким чином, Платформа підвищує обізнаність про важливість міжнародних культурних зв'язків як засобу обміну знаннями, поглиблення

розуміння між різними культурами та сприяння економічному, людському і соціальному розвитку, а також миру та пом'якшенню конфліктів [256].

Діяльність Платформи культурних зв'язків охоплює низку сфер, серед яких: підтримка і співпраця в культурному та креативному секторах, сприяння культурним обмінам, культурна співпраця в нестабільних контекстах, інформаційно-просвітницька діяльність, культурні зв'язки і дипломатичні стратегії, розвиток потенціалу [257].

У 2023 році Платформа культурних зв'язків у партнерстві з Представництвом ЄС у Монголії взяла участь у новій діяльності, яка досліджувала сучасний ландшафт традиційних мистецтв і ремесел у країні та підтримувала місцевих фахівців у цьому секторі шляхом нарощування потенціалу. Означене було зумовлено тим, що традиційні ремесла є значною частиною нематеріальної культурної спадщини Монголії, яка відображає інтелектуальні, естетичні та символічні вираження. Традиційні види мистецтва і ремесла в країні постійно відтворюються, передаються з покоління в покоління, втілюючи не лише самотній кочовий спосіб мислення, але й духовні переконання.

Експерти, найняті Платформою культурних зв'язків, провели картографування та аналіз, що окреслили екосистему монгольських мистецтв і ремесел, а також визначили місцеві та національні мережі, зрозумівши, як навички передаються наступному поколінню, та загалом оцінивши проблеми в можливості сектору. У рамках дослідження було визначено 15 монгольських фахівців з мистецтва і ремесел, які мали можливість взяти участь у семінарі з нарощування потенціалу, протягом якого експерти допомагали фахівцям поглибити своє розуміння галузі, надавали їм ефективні бізнес-стратегії та підтримували розвиток їхніх мереж [258].

Інша програма Платформи – Програма глобальних культурних зв'язків (далі – GCRP) є флагманською навчальною програмою, мета якої полягає в об'єднанні фахівців у сфері культури з усього світу.

Програма розроблена для практиків культури та творчості, які цікавляться міжнародною співпрацею та мають досвід у ній. Вона розвиває навички учасників та допомагає їм брати участь у міжнародних культурних зв'язках через індивідуальне навчання між колегами, міжкультурну співпрацю та глобальне мережеве спілкування. Ключовими цілями GCRP є обмін знаннями та розбудова спільноти.

З моменту свого запуску у 2016 році, Програма глобальних культурних зв'язків створила спільноту з 300 фахівців з шести континентів та різноманітних культурних і креативних секторів [259].

Крім того, у межах Африканського Союзу Африканська комісія з прав людини і народів резолюцією 73 на 36-й черговій сесії, що проходила в Дакарі, Сенегал (23 листопада по 7 грудня 2004 р.) створила Робочу групу з економічних, соціальних і культурних прав. Мандат Робочої групи уповноважив її розробити та запропонувати Африканській комісії проект принципів та керівних положень з економічних, соціальних і культурних прав; розробити проект переглянутих керівних засад для звітності держав; проводити дослідження з конкретних економічних, соціальних і культурних прав; та подавати звіт про хід роботи Африканській комісії на кожній черговій сесії [260].

На міжамериканському рівні культурні права були розроблені в межах роботи Міжамериканської комісії з прав людини (далі – МАКПЛ), зокрема, крізь призму прав корінних народів.

Крім того, в квітні 2014 року, визнаючи взаємозалежність і неподільність прав людини, МАКПЛ ініціювала процес створення Офісу спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав. Ця ініціатива завершилася у 2017 році запуском REDESCA та призначенням її першого керівника. Створення REDESCA стало частиною значних змін у міжамериканській системі прав людини. Ця подія відобразила низку юридичних та інституційних досягнень, які глибоко вплинули на розуміння та захист цих прав у регіоні [261].

У травні 2018 року також відбувся перший Культурний саміт Америк. Саміт зібрав понад 160 культурних лідерів і осіб, які приймають рішення, з 33 країн (25 в Америці), що охоплюють п'ять континентів, щоб обмінятися ідеями та найкращими практиками для сприяння громадській підтримці мистецтва та культури та побудови яскравих, процвітаючих та інклюзивних суспільств.

Саміт започаткував насичену дискусію на тему культурного громадянства – концепції, яка наголошує на вираженні різноманітних культурних практик та ідентичності поряд з повною участю в культурному житті [262].

Висновки Саміту були сформульовані у спільному заклику до дій, в якому учасники зобов'язалися підтримувати постійний діалог і співпрацю з метою: заохочувати та захищати право всіх людей на свободу художнього вираження, а також на доступ до культурного життя і участь у ньому; визнавати «нагальну потребу поважати і заохочувати невід'ємні права корінних народів, які впливають з їхніх політичних, економічних і соціальних структур, а також з їхніх культур, духовних традицій, історії та філософії»; культивувати різноманіття форм культурного самовираження в регіоні, забезпечувати цінування та підтримку внеску молоді, визнавати нерівність і виклики, зокрема в епоху цифрових технологій, прагнути до цифрового спільного надбання та усвідомлювати силу, притаманну нашій відмінності тощо [263, с. 6-7]

Надалі у 2019 році відбувся другий Саміт, присвячений питанню «Культурні зміни на різноманітних територіях» та у 2021 третій Саміт – на тему «Назустріч стійкому, справедливому та інклюзивному майбутньому».

Висновки до Розділу 3

1. На міжнародному універсальному рівні до питання щодо захисту і заохочення культурних прав, зокрема права на участь у культурному житті, дотичні такі організації та інституції як: ООН, ЮНЕСКО, Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей, Міжнародна асоціація архітекторів, Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття, Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади тощо.

2. У системі ООН тематикою культурних прав займаються: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з прав людини та її спеціальні процедури, конвенційні правозахисні органи – Комітет з прав людини, Комітет з економічних соціальних і культурних прав та інші. Означені органи захищають право на участь у культурному житті як індивідуальне право людини, а також як суспільне благо.

3. Активна роль у захисті культурних прав відведена Раді з прав людини. За її сприяння було проведено низку міжсесійних семінарів з питань культурних прав та захисту культурної спадщини, що дозволили об'єднати як представників держав так і громадянського суспільства з метою обговорити нагальні проблеми і виробити рекомендації щодо виявлення й обміну інформацією, яка стосується передового досвіду та відповідних механізмів у сфері захисту, відновлення і збереження культурних прав та культурної спадщини. Крім того, на підставі резолюцій Ради було засновано низку спеціальних процедур, серед яких: Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з питань меншин, Спеціальний доповідач з прав корінних народів та інші.

4. Спеціальний доповідач у сфері культурних прав є незалежним експертом, наділеним широким мандатом щодо забезпечення культурних прав. Зокрема, Спецдоповідач активно взаємодіє з органами системи ООН та іншими організаціями в межах своїх повноважень; здійснює офіційні візити до держав задля просування і захисту культурних прав на місцях;

застосовує процедуру повідомлень, за допомогою якої може порушувати питання про конкретні випадки ймовірних порушень культурних прав (напр., повідомлення Греції (GRC 1/2024)); готує щорічні тематичні доповіді, присвячені нагальним питанням щодо захисту культурних прав уразливих категорій осіб, у ситуаціях ризику, в контексті досягнення Цілей сталого розвитку тощо.

5. Значимим у сфері просування культурних прав є внесок ЮНЕСКО, культурні ініціативи якої охоплюють питання охорони історичних місць, сприяння творчості, підтримки мистецьких інновацій, збереження розмаїття форм спадщини тощо. Робота Організації у сфері культури зосереджена на чотирьох викликах: захист культури в кризових ситуаціях, адаптація до сучасних викликів, збереження спадщини та розвиток сталого, інклюзивного і творчого суспільства.

З метою захисту культури і сприяння культурному плюралізму в надзвичайних ситуаціях ЮНЕСКО співпрацює з міжнародною спільнотою, здійснюючи заходи під час конфліктів та воєнних дій, а також після катастроф, спричинених природними або антропогенними небезпеками. Стратегія посилення дій щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму у разі збройного конфлікту та доповнення до неї базуються на шести конвенціях ЮНЕСКО з питань культури, зміцнюючи їхню синергію й операційну спроможність для досягнення двох цілей: зміцнити здатність держав-членів запобігати, пом'якшувати і відновлювати втрати культурної спадщини та розмаїття в результаті конфліктів і катастроф; та включити захист культури до гуманітарної діяльності, стратегій безпеки і процесів розбудови миру.

Діяльність Організації щодо адаптації культури до сучасних викликів охоплює такі тематичні напрями, як-от: культура і сталий розвиток; культура та зміна клімату; культура і біорізноманіття; культура та цифрові технології; культура й освіта; культура та Африка. Також ЮНЕСКО є єдиною установою ООН, яка пов'язує право на культуру і

розвиток. Організація наголошує на тому, що культура є центром більшості Цілей сталого розвитку. За сприяння ЮНЕСКО було проведено Всесвітні конференції з питань культурної політики та сталого розвитку у 2022 та 2025 роках. У 2023 році була також створена Робоча група з питань культурних прав у межах Міжвідомчої платформи з питань культури для сталого розвитку.

6. Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ICCROM) – міжурядова організація, мета діяльності якої полягає у сприянні збереженню всіх форм культурної спадщини в кожному регіоні світу. Центр надає державам-членам інструменти, знання, навички та сприятливе середовище для збереження їхньої культурної спадщини в усіх її формах шляхом: вивчення і сприяння збереженню культурної спадщини; мобілізації та координації експертних знань для вирішення критичних питань збереження; надання навчальних і дослідницьких інструментів з метою зміцнення професійної спільноти. Організація також розробляє інноваційні освітні програми, інструменти та матеріали у межах сфери своєї діяльності й організовує професійні навчальні заходи по всьому світу. У межах ICCROM здійснюється реалізація низки програм, наприклад, Програма для Латинської Америки та Карибського басейну (LAC), що спрямована на важливу спадщину регіону та Перша допомога і стійкість для культурної спадщини під час кризи (FAR), мета якої направлена на навчання, створення знань і мереж, підвищення обізнаності та інформування про політику з загальною метою зменшення ризику стихійних лих для матеріальної і нематеріальної спадщини та пов'язаних з нею громад.

7. Міжнародна асоціація архітекторів є глобальною архітектурною організацією. У структурі Асоціації функціонує Робоча програма з питань корінних народів, яка має за мету сприяти і просувати цінність дизайну та архітектури, заснованих на знаннях корінних народів. Робоча програма залучає у свою роботу зацікавлених у питаннях корінних

народів, осіб включаючи носіїв прав корінних народів, а також меценатів, політиків, науковців, студентів, архітекторів та, в ширшому сенсі, громадськість.

8. Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття була створена в результаті масштабної мобілізації громадянського суспільства на користь прийняття і подальшої ратифікації Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Федерація підтримує дії своїх членів шляхом досліджень, інструментів та заходів, які дозволяють громадянському суспільству забезпечити участь у дебатах і роботі, що впливають на розмаїття культурного самовираження: перегляд законів про культуру, доступність місцевого контенту тощо.

9. Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади (UCLG) є однією з найбільших організацій місцевих і регіональних органів влади у світі. Одним із структурних підрозділів Організації є Комітет з питань культури – глобальна платформа міст, організацій і мереж для навчання, співпраці та впровадження політики і програм щодо ролі культури у сталому розвитку. UCLG працює над повною інтеграцією культури в підходи до сталого розвитку та є впливовою глобальною платформою у цьому питанні.

10. Створення та функціонування органів й інституцій у сфері культури на регіональному рівні дозволяє врахувати культурні особливості конкретного регіону, а також різноманітність груп населення, їх традиції та звичаї. Так, у межах Ради Європи було засновано Керівний комітет з питань культури, спадщини і ландшафту, який контролює міжурядову роботу Організації в цій сфері; Комітет експертів з питань міжкультурної інтеграції, що надає допомогу Керівному комітету з питань боротьби з дискримінацією, різноманітності та інклюзії в керівництві міжурядовою роботою Ради Європи задля сприяння рівності для всіх та побудови більш інклюзивних суспільств і де поважається різноманітність.

11. Важливе значення в європейському просторі для захисту всіх прав людини, гарантованих Європейською конвенцією, зокрема й культурних, має Європейський суд з прав людини. Хоча Конвенція 1950 р. не містить жодних положень, якими було б закріплено право на участь у культурному житті, разом з тим судовою практикою ЄСПЛ (напр., «Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany», «Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden» тощо) свідчить про те, що означене право може бути захищено крізь призму інших статей Конвенції (ст. 8, ст. 9, ст. 10 тощо).

12. Програма міжкультурних міст є платформою для об'єднання міст і лідерів у всьому світі. Колективний внесок Програми сформував унікальну концепцію інтеграції мігрантів і меншин та позитивного управління різноманітністю, яка називається міжкультурна інтеграція. Програма допомагає містам створити відчуття плюралістичної ідентичності, що охоплює культурний плюралізм; створити модель управління, яка надає всім членам громади, незалежно від їхнього походження чи статусу, можливість розвивати свій потенціал і робити внесок у місцеве процвітання; сприяти участі та розподілу влади, залучаючи людей різного походження до процесу прийняття рішень у міських інституціях, зокрема й культурних; відкривати простори для взаємодії та співтворчості між людьми різного культурного походження, щоб побудувати довіру, згуртованість і солідарність, та реалізувати таким чином творчий потенціал різноманітності тощо.

13. Amateo – європейська мережа активної участі в культурній діяльності, яка пропагує і відстоює активну участь людей у волонтерському та аматорському мистецтві й культурі. Мережа, до складу якої входять приватні та державні організації у сфері музики, хорів, театру, танців, фольклору, образотворчого мистецтва, творчого письма, фотографії, кіно, нових медіа, розглядає активну участь у мистецтві і культурі як ключову цінність вільного та відкритого суспільства, як це закріплено у статті 27 Загальної декларації прав людини. Її діяльність

спрямована на стимулювання міжкультурного діалогу; обмін інформацією, особливо щодо соціально-культурної діяльності організацій-учасниць; стимулювання політичної свідомості щодо зацікавленості в активній участі у культурній діяльності; обмін інформацією та практикою між учасниками; сприяння міжнародним співпрацям, таким як фестивалі, виставки, програми обміну тощо; стимулювання транснаціональної мобільності митців; збір ініціатив для культурних проєктів, програм обміну та турів тощо.

14. Culture Action Europe (CAE) – головна європейська мережа культурних організацій, митців, активістів, науковців і політиків, яка об'єднує членів і стратегічних партнерів з усіх сфер культури. CAE є політичним голосом культурного сектору в Європі, висловлення думки і дебатів про мистецтво та культурну політику. Стратегія Culture Action Europe на 2025-2027 роки охоплює чотири напрями дій: адвокація і представництво, розвиток потенціалу (мережа, співпраця, дискусія), створення та обмін знаннями. Мережа також об'єднала зусилля з іншими міжнародними культурними мережами (Arterial Network, ICOMOS, IFCCD, IFLA, IMC та UGLG) та запропонувала кампанію #Culture2030Goal, що виступає за інтеграцію культури у сталий розвиток.

15. Європейський культурний фонд зосереджується на програмах і грантах, що сприяють мобільності та обміну ідеями, освіті через культуру і розбудові потенціалу.

16. Платформа культурних зв'язків надає експертну допомогу ЄС у сфері міжнародних культурних зв'язків. Платформа підвищує обізнаність про важливість міжнародних культурних зв'язків як засобу обміну знаннями, поглиблення розуміння між різними культурами та сприяння економічному, людському і соціальному розвитку, а також миру та пом'якшенню конфліктів. Її діяльність спрямована на розвиток досліджень культурних і креативних секторів у країнах світу; сприяння співпраці та створенню мереж між практиками культури в межах ЄС та за його

межами, включаючи культурні організації, приватні фонди і сектор громадянського суспільства; надання консультацій та експертної допомоги установам ЄС і делегаціям ЄС по всьому світу; зміцнення потенціалу практиків культури в усьому світі для забезпечення міжнародних культурних зв'язків через місцеві конференції, семінари та навчання тощо.

17. На міжамериканському регіональному рівні культурні права були розроблені в межах Міжамериканської комісії з прав людини, зокрема, крізь призму прав корінних народів. У квітні 2014 Комісія ініціювала процес створення Офісу спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав. Ця ініціатива завершилася у 2017 році запуском REDESCA та призначенням її першого керівника. У травні 2018 року також відбувся перший Культурний саміт Америк який зібрав понад 160 культурних лідерів, щоб обмінятися ідеями та найкращими практиками для сприяння громадській підтримці мистецтва та культури та побудови яскравих, процвітаючих та інклюзивних суспільств. Надалі у 2019 році відбувся другий Саміт, присвячений питанню «Культурні зміни на різноманітних територіях» та у 2021 третій Саміт – на тему «Назустріч стійкому, справедливому

ВИСНОВКИ

1. Під терміном «культура» слід розуміти, насамперед, широку концепцію, яка охоплює всі прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Культурні права є важливим засобом розвитку, підтримки миру, викорінення крайньої бідності і зміцнення соціальної згуртованості, а також взаємної поваги та розуміння між окремими особами і групами людей при всій їх різноманітності. Культурні права можуть здійснюватися як окремо взятою особою, спільно з іншими або в рамках громади чи групи як такої. Слід зауважити, що право на «участь» та «прийняття участі» характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Крім того, необхідними умовами для повної реалізації права на участь у культурному житті на основі рівності та недискримінації є низка характеристики, серед яких: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність.

2. Культурні права є невід'ємною частиною прав людини та, як й інші права, є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Всебічне заохочення і повага до культурних прав має виключно важливе значення для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в умовах різноманітного та мультикультурного світу.

3. Культурні права є життєво важливим компонентом універсальності, а універсальність є важливою для захисту основ культурних прав: процвітання культурного різноманіття, культурного змішування та відкритості, а також права кожного брати участь у динамічному культурному житті без дискримінації. Універсальність слід розуміти як тісний зв'язок з іншими основними принципами прав людини: взаємозалежністю, неподільністю, рівністю та гідністю.

4. Комплекс культурних прав включає право окремих осіб, спільнот та груп на розвиток і на вираження своїх людських якостей, свого світогляду, сенсу, який вони надають своєму існуванню, і своїх ідей щодо свого подальшого розвитку, зокрема за допомогою цінностей, вірувань, переконань, мов, знань та мистецтв, інститутів і способу життя. Культурні права також захищають культурну спадщину окремих осіб і груп та ресурси, які уможливають процеси їх ідентифікації та розвитку

5. Право на участь у культурному житті є невід'ємною складовою загально визнаних прав людини, що знайшло своє закріплення в низці міжнародних угод, зокрема: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація про освіту для всіх тощо.

6. Існує тісний зв'язок між правом на участь у культурному житті та іншими гарантованими правами серед яких: право користуватися результатами наукового прогресу та його застосування; право на захист моральних та матеріальних інтересів, що виникають у результаті будь-якого наукового, літературного чи художнього твору автором якого є особа; право на освіту; право кожної людини на відпочинок та дозвілля; свобода наукових досліджень та творчої діяльності та ін.

7. В основі права на участь у культурному житті лежить дотримання принципу недискримінації, згідно з яким особа наділяється правами, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. Також повне сприяння та повага до культурних прав є важливими для підтримки

людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в різноманітному та мультикультурному світі.

8. Культурні права необхідні для розвитку кожної людини та спільноти. Розширення прав і можливостей усіх категорій осіб та формування їхньої ідентичності у стійкій культурній екосистемі – є завданням на майбутнє. Вони покладені в основу визначення сталого розвитку. Мета «нікого не залишити осторонь» не може бути досягнута у відриві від повного дотримання культурних прав всіх людей без будь-якої дискримінації. Однак, слід зазначити, що культурний розвиток не став окремим основним компонентом Порядку денного на період до 2030 року при його формуванні на тій підставі, що це право виходить за межі окремих цілей і охоплює їх у комплексі. Існує нагальна необхідність щодо включення культурних прав в якості окремої складової ЦСР або Плану, в рамках наступної стратегії розвитку ООН.

9. Культурні права знайшли своє закріплення в низці регіональних міжнародних актів, серед яких слід вказати правовий доробок Ради Європи. Означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм організації. Між тим варто констатувати, що акти організації містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, на відмінну від універсальних міжнародних угод. Означене право отримало свій нормативний розвиток як на рівні норм «м'якого права», так і договірних норм організації. Серед таких актів слід вказати такі: Рекомендація 1990 (2012) «Право кожного брати участь у культурному житті», Європейська культурна конвенція, Європейська соціальна хартія (переглянута), Рамкова конвенція про значення культурної спадщини (Фарозька конвенція). Разом із тим слід зазначити, що в Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, яка є значимим договором Ради Європи у галузі прав людини, не виділено безпосередньо «право на культуру» або право брати участь у культурному житті, на відміну від інших актів організації. Тобто

договір не забезпечує прямого захисту права на участь у культурному житті. Однак прецедентна практика Суду містить приклади того, як деякі права, що підпадають під поняття «культурні права» в широкому сенсі, можна захистити на підставі ключових цивільних прав, таких як право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8), право на свободу вираження поглядів (стаття 10) та право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1).

10. Установчі договори Європейського Союзу, на кшталт актам Ради Європи, містять непрямі гарантії права на участь у культурному житті, підтверджуючи важливість культурного різноманіття та загальних цінностей і культурної спадщини (ст. 393 Договору про Європейський Союз, ст. 167 (1), (2) Договору про функціонування Європейського Союзу); закріплюють загальне зобов'язання Союзу поважати культурну, релігійну та мовну різноманітність (ст. 22 Хартії основних прав Європейського Союзу). На рівні ЄС не зроблено самостійних суттєвих кроків, які свідчили б про його спроможність на сучасному етапі функціонування інтеграційного утворення визнати, захистити та реалізовувати право на участь у культурному житті, оскільки майже всі інструменти культурної політики знаходяться в руках держав-членів. Відповідно сам Союз в обмеженому обсязі володіє компетенцією в питаннях культури, яка поки що не є одним із стовпів політики ЄС, разом із тим серед країн-членів існує великий консенсус щодо того, що Союз повинен рухатися в означеному напрямку.

11. Заслуговує на увагу активне обговорення питання щодо доступу до культури на рівні Ради з питань освіти, молоді, культури та спорту ЄС у межах якої міністри культури неодноразово піднімали питання про звернення до держав-членів та Європейської комісії розробити плани по захисту культурних прав та включити участь у культурному житті та розвиток інфраструктури до майбутніх національних планів відновлення та підвищення стійкості. Слід зазначити також і

практичні кроки ЄС щодо реалізації права на участь у культурному житті. Таким прикладом слугує флагманська програма Європейської комісії з підтримки культури та аудіовізуального сектору «Креативна Європа».

12. У межах ОБСЄ питання культури розглядаються в аспекті політичних орієнтирів держав-членів, що знайшло своє закріплення в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) (1975 р.), Документі Краківського симпозіуму з питань культурної спадщини держав – учасниць НБСЄ (1991 р.) в яких держави-учасниці організації підкреслили зобов'язання поважати незамінну самобутність усіх своїх культур і прагнути сприяти безперервному культурному діалогу між собою та іншими країнами світу.

13. Нормативно-правові акти Організації Американських Держав містять положення щодо забезпечення права на культуру. Так, в аспекті Американської конвенції про права людини це право є складовою такого напрямку як прогресивний розвиток (ст. 26); Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини закріплює зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів як всередині країни, так і за допомогою міжнародного співробітництва з тим, щоб поступово і відповідно до їх внутрішнього законодавства забезпечити повне дотримання низки прав людини, серед яких і право на блага культури (ст.14); Американська соціальна хартія приділяє увагу забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації, культурному розвитку тощо.

14. Африканським Союзом докладено низку зусиль задля створення Африки із сильною культурною ідентичністю, спільною спадщиною, загальними цінностями та етикою, що підтверджується положеннями таких актів як: Порядок денний на період до 2063 року, який містить заклик до африканського культурного відродження, що матиме першорядне значення та втілюватиме дух панафриканізму; до використання багатой спадщини та культури Африки для забезпечення

того, щоб творчі мистецтва робили істотний внесок у зростання та трансформацію Африки; а також до відновлення та збереження культурної спадщини Африки, включаючи її мови (Ціль 5); Хартія відродження африканської культури АС (2006 р.), яка визнає важливу роль культури у мобілізації та об'єднанні людей навколо спільних ідеалів і просуванні африканської культури для побудови ідеалів панафриканізму. Крім того, у межах організації запроваджуються проєкти задля підвищення поінформованості про багату, динамічну та різноманітну культурну спадщину Африки та її вплив на різні культури світу (Великий Африканський музей); створюються інституції які мають за мету розширення можливостей африканських мов, сприяння використанню кількох мов на всіх рівнях, особливо в секторі освіти, та забезпечення розвитку і просування африканських мов як факторів африканської інтеграції та розвитку (Африканська академія мов (ACALAN), Центр лінгвістичних та історичних досліджень усної традиції (CELHTO) тощо. Слід зазначити, Африканським Союзом спорт визнається елементом культури та важливим фактором розвитку людства, зміцнення національної єдності і зближення народів, організація здійснює діяльність через держави-члени з розвитку та просування спорту, а також забезпечує збалансований і демократичний внесок Африки у світовий спорт.

15. Забезпечення культурних прав корінних народів і меншин має важливе значення у підтримці їхньої самобутності та ідентичності, оскільки культура є невід'ємною частиною повсякденного життя та знань означеної категорії населення. Культурна самобутність корінних народів нерідко перебуває під загрозою через масштабні програми розвитку, економічне домінування інших груп та виключення з суспільних процесів. Унаслідок своєї малочисельності і специфічного способу життя вони часто стають жертвами дискримінаційної політики, примусової асиміляції та експлуатації, що може мати своїм наслідком повну втрату їхньої унікальної культурної ідентичності.

16. Положення, які стосуються окремих аспектів культурних прав корінних народів і меншин, зокрема права на участь у культурному житті, закріплені в низці міжнародних актів універсального рівня, серед яких: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рекомендація ЮНЕСКО щодо участі широких верств населення в культурному житті та їхнього внеску, Конвенція про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Віденська декларація і Програма дій, Дурбанська декларація і Програма дій, Декларація ООН про права корінних народів, Декларація про майбутні покоління тощо.

17. Значна кількість корінних народів стикається зі специфічними проблемами у реалізації їхніх культурних прав, як-от загрози їхній культурній цілісності, особливому способу життя та мовам, що посилюються стратегіями розвитку, які взагалі або недостатньо враховують культуру. Означене зумовлено тим, культурний розвиток що відміну від соціального, економічного й екологічного компонентів, не визнається в якості одного із несучих стовпів сталого розвитку, а сам вплив розвитку на культурні права рідко стає предметом оцінки. Між тим, існуюча концепція сталого розвитку потребує посилення шляхом додавання культури як четвертої її складової. Сталий розвиток, який не суперечить праву на участь у культурному житті, вимагає проведення конструктивних консультацій з тими, чий спосіб життя і права можуть бути порушені, включаючи корінні народи, меншини.

18. Глобальні кліматичні зміни становлять суттєву загрозу для культурних прав корінних народів, оскільки можуть руйнувати їхній традиційний спосіб життя та звичне середовище існування. Зважаючи на те, що ідентичність цих громад нерозривно пов'язана з довкіллям і місцевими екосистемами, зникнення рідних ландшафтів фактично позбавляє їх не лише культури, а й фундаментального права на

самовизначення. Означене вимагає своєчасного реагування на ситуації, пов'язані зі зміною клімату як з боку міжнародної спільноти, так і окремих держав. Яскравим прикладом, що демонструє позицію міжнародної спільноти у визнанні взаємозв'язку між кліматичними змінами та культурними правами є знакове рішення (міркування) Комітету ООН з прав людини у справі, за повідомленням корінної меншини островів Торресової протоки, в якому було констатовано порушення державою прав корінних жителів за статтею 27 МПГПП, зокрема її позитивного зобов'язання захищати право заявників як меншини на підтримання своєї культури.

19. На міжнародному європейському рівні важливе значення для захисту культурних прав меншин має Рамкова конвенція про захист національних меншин, що захищає як право осіб, які належать до меншин, зберігати і розвивати свою власну культурну спадщину та ідентичність, так і їх право ефективно брати участь і взаємодіяти в культурному житті всього суспільства, в дусі терпимості та міжкультурного діалогу. Крім того, однією з цілей статті 5 Рамкової конвенції є запобігання асиміляції осіб, які належать до національних меншин, та надання їм можливості підтримувати і розвивати свою самобутність та активно користуватися правами меншин.

20. В африканському регіоні право на участь у культурному житті (ст. 17), право народів на економічний, соціальний і культурний розвиток з належним урахуванням їхньої свободи та ідентичності та на рівне користування спільним надбанням людства (ст. 22) гарантовані Африканською хартією прав людини і народів. Крім того, окрема увага щодо культурних прав приділена в Керівних принципах та засадах щодо економічних, соціальних і культурних прав в Африканській хартії прав людини і народів. Вказано, що право брати участь у культурному житті є невід'ємною частиною способу життя окремих осіб і спільнот, включаючи просування та збереження їхньої культури, спадщини й інститутів.

Зобов'язання держав у цій сфері включають: забезпечення захисту і поширення мов меншин і корінних народів; повага та сприяння реалізації права дитини на повну участь у культурному і мистецькому житті та заохочення надання відповідних і рівних можливостей для культурної і мистецької діяльності, а також дозвілля; ліквідація шкідливих соціальних і культурних практик, що впливають на добробут, гідність, нормальне зростання і розвиток дитини тощо.

21. У межах ОАД істотну роль у просуванні і забезпеченні культурних прав корінних народів відіграє Американська декларація про права корінних народів, якою закріплено низку прав у цій сфері (ст. VI, ст. X, ст. XIII тощо). Крім того, важливе значення у розумінні змісту культурних прав корінних народів має практика Міжамериканського суду з прав людини (напр., справа «Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador»).

22. Необхідність захисту права мігрантів на участь у культурному житті обумовлена тим, що в процесі транскордонного переміщення особи опиняються перед вибором між культурною асиміляцією та збереженням і підтриманням своєї культури. Міжнародне право у галузі прав людини прямо визнає культурні права кожної людини, отже, будь-який мігрант будь-якого походження та статусу незалежно від свого становища може вільно реалізувати свої культурні права. Крім того, окремі аспекти культурних прав мігрантів містяться в положеннях Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Нью-Йоркської декларації про біженців та мігрантів, Глобальному договорі про безпечну, упорядковану та легальну міграцію, Африканських керівних принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців та шукачів притулку, Міжамериканських принципах щодо прав людини всіх мігрантів, біженців, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми тощо. Разом з тим, Конвенція про статус біженців не містить окремої норми, присвяченої праву на участь у культурному житті.

23. Аналіз міжнародних актів у галузі захисту прав осіб з інвалідністю, свідчить про зміну концепції та відхід від визначення ролі осіб з інвалідністю як отримувачів соціальної допомоги та послуг до тих, хто має право реалізовувати свої основні права людини, зокрема культурні.

24. Право на участь у культурному житті осіб з інвалідністю закріплено у низці універсальних та регіональних актів з прав людини, серед яких: Всесвітня програма дій щодо осіб з інвалідністю, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, Конвенція про права осіб з інвалідністю, Спільна декларація «Європа для культури – Культура для Європи», Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права осіб з інвалідністю в Африці тощо. Зокрема, стаття 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю стосується участі у культурному житті, проведення дозвілля й відпочинку та занять спортом та тісно взаємопов'язана з таким принципом як доступність, що передбачає вжиття державами належних заходів з тим, щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя держави.

25. Незважаючи на чіткі зобов'язання, викладені у статті 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю, аналіз звітів держав, поданих Комітету ООН з прав осіб з інвалідності в межах періодичного звітування свідчить про те, що держави нерідко розглядають права, гарантовані статтею 30 Конвенції в окремих сферах, як-от: спорт, доступ до театрів, музеїв, бібліотек тощо (на прикладі Тринідад і Тобаго (CRPD/C/TTO/1), Нігерії (CRPD/C/NGA/1), Ефіопії (CRPD/C/ETH/2-3) тощо), що вимагає посилення національних заходів у створенні умов для реалізації всіх складових означеного права.

26. На міжнародному універсальному рівні до питання щодо захисту і заохочення культурних прав, зокрема права на участь у культурному житті, дотичні такі організації та інституції як: ООН, ЮНЕСКО, Міжнародний центр вивчення питань збереження та

відновлення культурних цінностей, Міжнародна асоціація архітекторів, Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття, Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади тощо.

27. У системі ООН тематикою культурних прав займаються: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з прав людини та її спеціальні процедури, конвенційні правозахисні органи – Комітет з прав людини, Комітет з економічних соціальних і культурних прав та інші. Означені органи захищають право на участь у культурному житті як індивідуальне право людини, а також як суспільне благо.

28. Активна роль у захисті культурних прав відведена Раді з прав людини. За її сприяння було проведено низку міжсесійних семінарів з питань культурних прав та захисту культурної спадщини, що дозволили об'єднати як представників держав так і громадянського суспільства з метою обговорити нагальні проблеми і виробити рекомендації щодо виявлення й обміну інформацією, яка стосується передового досвіду та відповідних механізмів у сфері захисту, відновлення і збереження культурних прав та культурної спадщини. Крім того, на підставі резолюцій Ради було засновано низку спеціальних процедур, серед яких: Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з питань меншин, Спеціальний доповідач з прав корінних народів та інші.

29. Спеціальний доповідач у сфері культурних прав є незалежним експертом, наділеним широким мандатом щодо забезпечення культурних прав. Зокрема, Спецдоповідач активно взаємодіє з органами системи ООН та іншими організаціями в межах своїх повноважень; здійснює офіційні візити до держав задля просування і захисту культурних прав на місцях; застосовує процедуру повідомлень, за допомогою якої може порушувати питання про конкретні випадки ймовірних порушень культурних прав (напр., повідомлення Греції (GRC 1/2024)); готує щорічні тематичні доповіді, присвячені нагальним питанням щодо захисту культурних прав

уразливих категорій осіб, у ситуаціях ризику, в контексті досягнення Цілей сталого розвитку тощо.

30. Значимим у сфері просування культурних прав є внесок ЮНЕСКО, культурні ініціативи якої охоплюють питання охорони історичних місць, сприяння творчості, підтримки мистецьких інновацій, збереження розмаїття форм спадщини тощо. Робота Організації у сфері культури зосереджена на чотирьох викликах: захист культури в кризових ситуаціях, адаптація до сучасних викликів, збереження спадщини та розвиток сталого, інклюзивного і творчого суспільства.

З метою захисту культури і сприяння культурному плюралізму в надзвичайних ситуаціях ЮНЕСКО співпрацює з міжнародною спільнотою, здійснюючи заходи під час конфліктів та воєнних дій, а також після катастроф, спричинених природними або антропогенними небезпеками. Стратегія посилення дій щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму у разі збройного конфлікту та доповнення до неї базуються на шести конвенціях ЮНЕСКО з питань культури, зміцнюючи їхню синергію й операційну спроможність для досягнення двох цілей: зміцнити здатність держав-членів запобігати, пом'якшувати і відновлювати втрати культурної спадщини та розмаїття в результаті конфліктів і катастроф; та включити захист культури до гуманітарної діяльності, стратегій безпеки і процесів розбудови миру.

Діяльність Організації щодо адаптації культури до сучасних викликів охоплює такі тематичні напрями, як-от: культура і сталий розвиток; культура та зміна клімату; культура і біорізноманіття; культура та цифрові технології; культура й освіта; культура та Африка. Також ЮНЕСКО є єдиною установою ООН, яка пов'язує право на культуру і розвиток. Організація наголошує на тому, що культура є центром більшості Цілей сталого розвитку. За сприяння ЮНЕСКО було проведено Всесвітні конференції з питань культурної політики та сталого розвитку у 2022 та 2025 роках. У 2023 році була також створена Робоча група з питань

культурних прав у межах Міжвідомчої платформи з питань культури для сталого розвитку.

31. Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ICCROM) – міжурядова організація, мета діяльності якої полягає у сприянні збереженню всіх форм культурної спадщини в кожному регіоні світу. Центр надає державам-членам інструменти, знання, навички та сприятливе середовище для збереження їхньої культурної спадщини в усіх її формах шляхом: вивчення і сприяння збереженню культурної спадщини; мобілізації та координації експертних знань для вирішення критичних питань збереження; надання навчальних і дослідницьких інструментів з метою зміцнення професійної спільноти. Організація також розробляє інноваційні освітні програми, інструменти та матеріали у межах сфери своєї діяльності й організовує професійні навчальні заходи по всьому світу. У межах ICCROM здійснюється реалізація низки програм, наприклад, Програма для Латинської Америки та Карибського басейну (LAC) та Перша допомога і стійкість для культурної спадщини під час кризи (FAR).

32. Міжнародна асоціація архітекторів є глобальною архітектурною організацією. У структурі Асоціації функціонує Робоча програма з питань корінних народів, яка має за мету сприяти і просувати цінність дизайну та архітектури, заснованих на знаннях корінних народів. Робоча програма залучає у свою роботу зацікавлених у питаннях корінних народів, осіб включаючи носіїв прав корінних народів, а також меценатів, політиків, науковців, студентів, архітекторів та, в ширшому сенсі, громадськість.

33. Міжнародна федерація коаліцій за культурне різноманіття була створена в результаті масштабної мобілізації громадянського суспільства на користь прийняття і подальшої ратифікації Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Федерація підтримує дії своїх членів шляхом досліджень, інструментів та

заходів, які дозволяють громадянському суспільству забезпечити участь у дебатах і роботі, що впливають на розмаїття культурного самовираження: перегляд законів про культуру, доступність місцевого контенту тощо.

34. Всесвітня організація об'єднаних міст та місцевих органів влади (UCLG) є однією з найбільших організацій місцевих і регіональних органів влади у світі. Одним із структурних підрозділів Організації є Комітет з питань культури – глобальна платформа міст, організацій і мереж для навчання, співпраці та впровадження політики і програм щодо ролі культури у сталому розвитку. UCLG працює над повною інтеграцією культури в підходи до сталого розвитку та є впливовою глобальною платформою у цьому питанні.

35. Створення та функціонування органів й інституцій у сфері культури на регіональному рівні дозволяє врахувати культурні особливості конкретного регіону, а також різноманітність груп населення, їх традиції та звичаї. Так, у межах Ради Європи було засновано Керівний комітет з питань культури, спадщини і ландшафту, який контролює міжурядову роботу Організації у цій сфері; Комітет експертів з питань міжкультурної інтеграції, що надає допомогу Керівному комітету з питань боротьби з дискримінацією, різноманітності та інклюзії в керівництві міжурядовою роботою Ради Європи задля сприяння рівності для всіх та побудови більш інклюзивних суспільств і де поважається різноманітність.

36. Важливе значення в європейському просторі для захисту всіх прав людини, гарантованих Європейською конвенцією, зокрема й культурних, має Європейський суд з прав людини. Хоча Конвенція 1950 р. не містить жодних положень, якими було б закріплено право на участь у культурному житті, разом з тим судова практика ЄСПЛ (напр., «Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany», «Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden» тощо) свідчить про те, що означене право може бути захищено крізь призму інших статей Конвенції (ст. 8, ст. 9, ст. 10 тощо).

37. Програма міжкультурних міст є платформою для об'єднання міст і лідерів у всьому світі. Колективний внесок Програми сформував унікальну концепцію інтеграції мігрантів і меншин та позитивного управління різноманітністю, яка називається міжкультурна інтеграція. Програма допомагає містам створити відчуття плюралістичної ідентичності, що охоплює культурний плюралізм; створити модель управління, яка надає всім членам громади, незалежно від їхнього походження чи статусу, можливість розвивати свій потенціал і робити внесок у місцеве процвітання; сприяти участі та розподілу влади, залучаючи людей різного походження до процесу прийняття рішень у міських інституціях, зокрема й культурних; відкривати простори для взаємодії та співтворчості між людьми різного культурного походження, щоб побудувати довіру, згуртованість і солідарність, та реалізувати таким чином творчий потенціал різноманітності тощо.

38. Amateo – європейська мережа активної участі в культурній діяльності, яка пропагує і відстоює активну участь людей у волонтерському та аматорському мистецтві й культурі. Мережа, до складу якої входять приватні та державні організації у сфері музики, хорів, театру, танців, фольклору, образотворчого мистецтва, творчого письма, фотографії, кіно, нових медіа, розглядає активну участь у мистецтві і культурі як ключову цінність вільного та відкритого суспільства, як це закріплено у статті 27 Загальної декларації прав людини. Її діяльність спрямована на стимулювання міжкультурного діалогу; обмін інформацією, особливо щодо соціально-культурної діяльності організацій-учасниць; стимулювання політичної свідомості щодо зацікавленості в активній участі у культурній діяльності; обмін інформацією та практикою між учасниками; сприяння міжнародним співпрацям, таким як фестивалі, виставки, програми обміну тощо; стимулювання транснаціональної мобільності митців; збір ініціатив для культурних проєктів, програм обміну та турів тощо.

39. Culture Action Europe (CAE) – головна європейська мережа культурних організацій, митців, активістів, науковців і політиків, яка об'єднує членів і стратегічних партнерів з усіх сфер культури. CAE є політичним голосом культурного сектору в Європі, висловлення думки і дебатів про мистецтво та культурну політику. Стратегія Culture Action Europe на 2025-2027 роки охоплює чотири напрями дій: адвокація і представництво, розвиток потенціалу (мережа, співпраця, дискусія), створення та обмін знаннями. Мережа також об'єднала зусилля з іншими міжнародними культурними мережами (Arterial Network, ICOMOS, IFCCD, IFLA, IMC та UGLG) та запропонувала кампанію #Culture2030Goal, що виступає за інтеграцію культури у сталий розвиток.

40. Платформа культурних зв'язків надає експертну допомогу ЄС у сфері міжнародних культурних зв'язків. Платформа підвищує обізнаність про важливість міжнародних культурних зв'язків як засобу обміну знаннями, поглиблення розуміння між різними культурами та сприяння економічному, людському і соціальному розвитку, а також миру та пом'якшенню конфліктів. Її діяльність спрямована на розвиток досліджень культурних і креативних секторів у країнах світу; сприяння співпраці та створенню мереж між практиками культури в межах ЄС та за його межами, включаючи культурні організації, приватні фонди і сектор громадянського суспільства; надання консультацій та експертної допомоги установам ЄС і делегаціям ЄС по всьому світу; зміцнення потенціалу практиків культури в усьому світі для забезпечення міжнародних культурних зв'язків через місцеві конференції, семінари та навчання тощо.

41. На міжамериканському регіональному рівні культурні права були розроблені в межах Міжамериканської комісії з прав людини, зокрема, крізь призму прав корінних народів. У квітні 2014 Комісія ініціювала процес створення Офісу спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав. Ця ініціатива завершилася у 2017 році запуском REDESCA та призначенням її першого

керівника. У травні 2018 року також відбувся перший Культурний саміт Америк який зібрав понад 160 культурних лідерів, щоб обмінятися ідеями та найкращими практиками для сприяння громадській підтримці мистецтва та культури та побудови яскравих, процвітаючих та інклюзивних суспільств. Надалі у 2019 році відбувся другий Саміт, присвячений питанню «Культурні зміни на різноманітних територіях» та у 2021 третій Саміт – на тему «Назустріч стійкому, справедливому».

42. Означені міжнародні організації не лише захищають культурні права як індивідуальні права людини, а й реалізують низку заходів, програм та ініціатив, які спрямовані на утвердження і посилення культури як суспільного блага. Означене створює підґрунтя для побудови демократичного та інклюзивного суспільства, побудованого на принципах взаємоповаги й інтеграції. Крім того, сучасні виклики, глобалізація вимагають від держав тонкого маневрування у сфері культурних прав, яке виходить за межі компетенції правозахисних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батвін'єв В. О. Нормативний зміст права на участь у культурному житті: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2024. Вип. 80, Ч. 2. С. 264-268. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/44-1.pdf>
2. Human Rights Council Resolution 10/23. Independent expert in the field of cultural rights. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_23.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
3. Report of the independent expert in the field of cultural rights, Ms. Farida Shaheed, submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council, A/HRC/14/36. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/124/40/PDF/G1012440.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (Cultural rights: tenth anniversary report), A/HRC/40/53. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/010/52/PDF/G1901052.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
5. High Commissioner Türk: Economic, social, and cultural rights are the building blocks of just, equal, and peaceful societies. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2025/09/high-commissioner-turk-economic-social-and-cultural-rights-are> (дата звернення: 12.12.2025).
6. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (дата звернення: 30.10.2025).
7. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення 10.08.2025).
8. General Comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and

Cultural Rights). URL: <https://docs.un.org/en/E/C.12/GC/21> (дата звернення: 12.04.2024).

9. CESCR General Comment No. 5: Persons with Disabilities. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1994/en/20796> (дата звернення: 12.12.2025).

10. General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1995/en/27839> (дата звернення: 12.12.2025).

11. General Comment No. 17: The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He or She is the Author (Art. 15, Para. 1 (c) of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2006/en/39826> (дата звернення: 17.12.2025).

12. Convention on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 21.12.2025).

13. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583> (дата звернення: 17.12.2025).

14. General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1999/en/37937> (дата звернення: 21.12.2025).

15. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers> (дата звернення: 21.12.2025)

16. CCPR General Comment No. 18: Non-discrimination. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1989/en/6268> (дата звернення: 12.12.2025).

17. General Comment No. 20 (2009) - Non-discrimination in Economic, Social and Cultural Rights - E/C.12/GC/20. URL: <https://docs.un.org/en/E/C.12/GC/20> (дата звернення: 14.12.2025).

18. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (дата звернення: 14.12.2025).

19. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (дата звернення: 14.12.2025).

20. Yogyakarta Principles - Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/icjurists/2007/en/58135> (дата звернення: 14.12.2025).

21. Батвіньєв В. О. До питання щодо забезпечення культурних прав крізь призму гендеру. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.)*. Дніпро: Університет митної справи та фінансів; 2023. С. 152.

22. United Nations Charter (full text). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 18.12.2025).

23. Гендерна рівність в освіті та через неї: навчальний посібник /за ред. К. Б. Левченко, О. С. Мурадян. Харків, 2024. 264 с. URL: <https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/tsili-staloho-rozvytku/gender/book.pdf>.

24. Report of the Independent Expert in the Field of Cultural Rights, Submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council. URL: <https://www.refworld.org/reference/themreport/unhrc/2010/en/73114> (дата звернення: 21.12.2025).

25. Universality and diversity. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/universality-and-diversity> (дата звернення: 30.09.2025).

26. Universality, cultural diversity and cultural rights. Note by the Secretary-General. URL: <https://docs.un.org/en/A/73/227> (дата звернення: 20.08.2025).

27. Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення: 18.12.2025).

28. Goal 10: Reduce inequality within and among countries. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/inequality/> (дата звернення: 22.12.2025).

29. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Alexandra Xanthaki Development and cultural rights: the principles, A/77/290. URL: <https://docs.un.org/en/A/77/290> (дата звернення: 18.12.2025).

30. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Alexandra Xanthaki Development and cultural rights: the international governance, A/78/213. URL: <https://docs.un.org/en/A/78/213> (дата звернення: 22.12.2025).

31. Leaving No One Behind: Equality and Non-Discrimination at the Heart of Sustainable Development. URL: https://unsceb.org/sites/default/files/imported_files/CEB%20equality%20framework-A4-web-rev3.pdf (дата звернення: 26.12.2025).

32. Сироїд Т. Л. Міжнародний універсальний механізм з підтримки інновацій у сфері даних з метою розвитку ЦСР // Проблеми реалізації Цілей сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: монографія / [О. С. Бакумов, Є. І.

Григоренко, В. В. Гутник та ін.]; за заг. ред. О. С. Бакумова й В. О. Серьогіна. Харків: Право, 2025. 344 с. ISBN 978-617-8602-27-7.

33. Declaration on the Right to Development. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/drd/drd_e.pdf (дата звернення 17.12.2025).

34. The Rio Declaration on Environment and Development (1992). URL: https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/rio_e.pdf (дата звернення: 17.12.2025).

35. Operationalizing the right to development in achieving the Sustainable Development Goals. Thematic study by the Expert Mechanism on the Right to Development. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/48/63> (дата звернення: 17.12.2025).

36. Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2020 75/182. The right to development. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/75/182> (дата звернення: 18.12.2025).

37. Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 October 2020 45/6. The right to development. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/45/6> (дата звернення: 18.12.2025).

38. Resolution adopted by the General Assembly on 13 September 2007 61/295. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. URL: https://www.un.org/development/desa/Indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf (дата звернення: 17.12.2025).

39. Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2021 76/214. Culture and sustainable development. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/76/214> (дата звернення: 18.12.2025)

40. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-and-promotion-diversity-cultural-expressions> (дата звернення: 18.12.2025).

41. The Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-goals/> (дата звернення: 19.12.2025).

42. High-Level Political Forum. URL: https://hlpf.un.org/?_gl=1*1thr6g0*_ga*MzU3NjM5Nzg0LjE2NDY5MzAwNTE.*_ga_TK9BQL5X7Z*cze3NjYxMzE4NTtkkbzIxOCRnMSR0MTc2NjEzMzQ0NSRqNSRsMCRoMA (дата звернення: 19.12.2025).

43. Pact for the Future, Global Digital Compact and Declaration on Future Generations. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sotf-pact_for_the_future_adopted.pdf (дата звернення: 19.12.2025).

44. The Sustainable Development Goals Report 2025. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2025/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2025.pdf> (дата звернення: 19.12.2025).

45. UNESCO World Conference on Cultural Policies and Sustainable Development – MONDIACULT 2022 (28-30 September 2022, Mexico City). URL: https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/10/6.MONDIACULT_EN_DRAFT%20FINAL%20DECLARATION_FINAL_1.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

46. MONDIACULT 2025. URL: <https://www.unesco.org/en/mondiacult?hub=171169> (дата звернення: 23.12.2025).

47. The right of everyone to take part in cultural life. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18058&lang=en> (дата звернення: 26.12.2025).

48. Declaration of the Council of Europe's First Summit (Vienna, 9 October 1993). URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/2/5/d7c530b5-a7c9-43f9-95af-c28b3c8b50d3/publishable_en.pdf (дата звернення: 28.12.2025).

49. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 28.12.2025).

50. European Cultural Convention. URL: <https://rm.coe.int/168006457e> (дата звернення: 28.12.2025).

51. Council of Europe: Culture and Cultural Heritage. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/culture> (дата звернення: 02.01.2026).

52. European Social Charter (Revised). URL: <https://rm.coe.int/168007cf93> (дата звернення: 27.12.2025).

53. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. URL: <https://rm.coe.int/1680083746> (дата звернення: 28.12.2025).

54. CM/Rec(2022)15 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the role of culture, cultural heritage and landscape in helping to address global challenges (Adopted by the Committee of Ministers on 20 May 2022 at the 132nd Session of the Committee of Ministers). URL: [https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67952%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67952%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення: 29.12.2025).

55. Cultural Routes of the Council of Europe programme. URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about> (дата звернення: 28.12.2025)

56. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 29.12.2025).

57. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng (дата звернення: 28.12.2025).

58. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

59. Cáceres Declaration 2023. URL: <https://creativesunite.eu/article/the-caceres-declaration-established-culture-as-an-essential-public-good> (дата звернення: 29.12.2025).

60. Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 2022/C 466/01. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022G1207\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022G1207(01)) (дата звернення: 29.12.2025).

61. Council conclusions on improving and fostering access to culture (C/2024/7446). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2024/7446/oj/eng> (дата звернення: 29.12.2025).

62. Council conclusions on the strategic role of culture, cultural heritage and audiovisual works in upholding European values and democratic resilience. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15814-2025-INIT/en/pdf> (дата звернення: 29.12.2025).

63. European Commission: Culture and Creativity. About the Creative Europe Programme. URL: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe/about-the-creative-europe-programme> (дата звернення: 02.01.2026).

64. European Commission: Culture and Creativity. Creative Europe CULTURE strand, Supporting and promoting Europe's culture sector. URL: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe/creative-europe-culture-strand> (дата звернення: 02.01.2026).

65. Council conclusions on improving and fostering access to culture. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16108-2024-INIT/en/pdf> (дата звернення: 31.12.2025).

66. Supporting cooperation and content creation in cultural and creative sectors at the EU level. URL: https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVIII/EU/3631/imfname_11431342.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

67. Safeguarding democracy in Europe: Council shines a light on culture's vital role. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press->

releases/2025/11/28/safeguarding-democracy-in-europe-council-shines-a-light-on-culture-s-vital-role/ (дата звернення: 03.01.2026).

68. Draft Council conclusions on the strategic role of culture, cultural heritage and audiovisual works in upholding European values and democratic resilience. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14747-2025-INIT/en/pdf> (дата звернення: 03.01.2026).

69. Declaration on the necessity of culture and media as a safeguard for our European democracies. URL: <https://danish-presidency.consilium.europa.eu/media/vxjfaazq/declaration-on-the-necessity-of-culture-and-media.pdf> (дата звернення 02.01.2026).

70. Conference on Security and cooperation in Europe Final Act. Helsinki 1975. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).

71. Document of the Cracow Symposium on the Cultural Heritage of the CSCE Participating States. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/a/24396.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

72. Report for the General Committee on Democracy, Human Rights and Humanitarian Questions “Commemorating 50 Years Of The Helsinki Final Act: Responding to a New Reality in the OSCE”. URL: <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2025-porto/reports-and-speeches-12/5233-report-for-the-third-committee-eng-2/file> (дата звернення: 29.12.2025).

73. Claudio M Grossman. American Declaration of the Rights and Duties of Man (1948). URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e749> (дата звернення: 02.01.2026).

74. American Declaration on the Rights and Duties of Man / adopted by the 9th International Conference of American States 1948. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/565094?v=pdf> (дата звернення 02.01.2026).

75. American Convention on Human Rights "Pact of San José, Costa Rica". URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf> (дата звернення: 02.01.2026).

76. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights (Protocol of San Salvador). URL: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (дата звернення: 02.01.2025).

77. Social Charter of the Americas. URL: https://www.oas.org/OASpage/Events/default_ENG.asp?eve_code=3 (дата звернення 02.01.2026).

78. Francesco Seatzu, Amaya Úbeda de Torres. Social Charter of the Americas. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2179?p=emailAknufCfCDMBfc&d=/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2179&print> (дата звернення: 02.01.2026).

79. African Charter on Human and Peoples' Rights. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

80. Our Aspirations for the Africa We Want. URL: <https://au.int/agenda2063/aspirations> (дата звернення: 29.12.2025).

81. Charter for African Cultural Renaissance. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37305-treaty-Charter_for_African_Renissance_ENGLISH_digital_0.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

82. World Day for African and Afrodescendant Culture. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370513_eng (дата звернення: 29.12.2025).

83. Flagship Projects of Agenda 2063. URL: <https://au.int/en/agenda2063/flagship-projects> (дата звернення: 29.12.2025).

84. The African Academy of Languages (ACALAN). URL: <https://au.int/en/sa/acalan> (дата звернення: 29.12.2025).

85. Specialised Agencies & Institutions. Social Affairs Bodies. URL: <https://au.int/en/specialised-agencies-institutions> (дата звернення: 29.12.2025).

86. Promoting Sports & Culture. URL: <https://au.int/en/promoting-sports-culture> (дата звернення: 29.12.2025).

87. Culture and Sport Division. URL: <https://au.int/en/directorates/culture-and-sport-division> (дата звернення: 29.12.2025).

88. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (дата звернення: 20.12.2025).

89. Yupsanis Athanasios. (2010). The Concept and Categories of Cultural Rights in International Law. 37 Syracuse J. Int'l L. & Com. 207. Pp. 1-57. URL: https://www.researchgate.net/publication/328409887_The_Concept_and_Categories_of_Cultural_Rights_in_International_Law (дата звернення: 10.11.2023).

90. Declaration of Principles of International Cultural Co-operation 1966. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-principles-international-cultural-co-operation?TSPD_101_R0=080713870fab2000109fb90b1db404abfcc96f725f100a78ec9eb2dce2a21b062a6768ecd1c1ce0708caec3198143000585dd603d72596bb04fc7e98882d75771ec207a72c4c38ed96850c7699885bc6fcacc01cd2fa04121c03d65590a42687 (дата звернення: 10.11.2023).

91. Universal Declaration on Cultural Diversity, adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization on 2 November 2001. URL: <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Universal%20Declaration%20on%20Cultural%20Diversity.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

92. Cultural Rights, Fribourg Declaration. URL: <https://www.unifr.ch/ethique/en/assets/public/Files/declaration-eng4.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

93. Orzeszyna K. The Human Right to Take Part in Cultural Life. *Review of European and Comparative Law*. 2025. 60(1). P. 135–149. URL: <https://doi.org/10.31743/recl.18163> (дата звернення: 26.12.2025).

94. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights A/67/287. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/459/30/PDF/N1245930.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).

95. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights A/HRC/31/59. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/016/97/PDF/G1601697.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).

96. ESCR-NET: Cultural Rights. URL: <https://www.escr-net.org/rights/cultural> (дата звернення: 10.11.2023).

97. Economic, Social and Cultural Rights: A Guide for Minorities and Indigenous Peoples / Edited by Margot E. Salomon. Minority Rights Group International, 2005. 124 p. URL: https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/MRG_Economic_Social_and_Cultural_Rights_a_Guide_for_Minorities_and_Indigenous_Peoples_2005_en.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

98. Hatzikidi K., Lennox C., Xanthaki A. Cultural and language rights of minorities and indigenous peoples. *The International Journal of Human Rights*. 2021. 25(5). Pp. 743–751. URL: <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1859487> (дата звернення: 12.12.2025).

99. Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on the rights of indigenous peoples (Rights of indigenous peoples, including their economic, social and cultural rights in the post-2015 development framework) A/69/267. URL: <https://docs.un.org/en/A/69/267> (дата звернення: 12.12.2025).

100. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, Mr. Rodolfo Stavenhagen, submitted pursuant to Commission resolution 2001/57 – Human rights and indigenous issues, E/CN.4/2002/97. URL: <https://docs.un.org/en/E/CN.4/2002/97> (дата звернення: 12.12.2025).

101. Vrdoljak Ana. Minorities, Cultural Rights and the Protection of Intangible Cultural Heritage. 2005. Pp. 1-25. URL: https://www.researchgate.net/publication/266405740_Minorities_Cultural_Rights_and_the_Protection_of_Intangible_Cultural_Heritage (дата звернення: 17.12.2025).

102. Draft International Covenant on Human Rights and Measures for Implementation. Suggestions submitted by the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization E/CN.V541.Rev.1. URL: https://digitallibrary.un.org/record/578568/files/E_CN.4_541_Rev.1-EN.pdf?ved=2ahUKEwIU1NWiqvCRAxVEJRAIHetKDbgQFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw0kUphqojydea5ci4LMXpWI (дата звернення: 17.12.2025).

103. Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (1989). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/162030> (дата звернення: 10.04.2025).

104. Батвіньєв В.О. Забезпечення культурних прав корінних народів на міжнародному універсальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 413-416. URL: http://lsej.org.ua/4_2025/100.pdf (дата звернення: 17.12.2025).

105. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities adopted 18 December 1992 by General Assembly resolution 47/135. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic> (дата звернення: 10.04.2025).

106. Vienna Declaration and Programme of Action adopted 25 June 1993 by the World Conference on Human Rights in Vienna. URL:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action> (дата звернення: 17.12.2025).

107. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/48/632/Add.2)] 48/163. International Decade of the World's Indigenous People. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/48/163> (дата звернення: 17.12.2025).

108. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/49/613/Add.1)] 49/214. International Decade of the World's Indigenous People. URL: <https://docs.un.org/en/A/res/49/214> (дата звернення: 17.12.2025).

109. Programme of Activities of the International Decade of the World's Indigenous People. Preliminary report on a comprehensive programme of action for the International Decade of the World's Indigenous People A/49/444. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n94/377/80/pdf/n9437780.pdf> (дата звернення: 17.12.2025).

110. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/50/634)] 50/157. Programme of activities for the International Decade of the World's Indigenous People. URL: <http://www.un-documents.net/a50r157.htm> (дата звернення: 18.12.2025).

111. Durban Review Conference (Geneva, 20-24 April 2009): The Durban Declaration and Programme of Action. URL: <https://www.un.org/en/durbanreview2009/ddpa.shtml> (дата звернення: 18.12.2025).

112. World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance Declaration and Programme of Action. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Durban_text_en.pdf (дата звернення: 18.12.2025).

113. Durban Review Conference 2009. URL: <https://www.un.org/en/durbanreview2009/> (дата звернення: 18.12.2025)

114. Outcome document of the Durban Review Conference. URL: https://www.un.org/en/durbanreview2009/pdf/Durban_Review_outcome_document_En.pdf (дата звернення: 18.12.2025).

115. Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage. Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples A/HRC/30/53. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/30/53> (дата звернення: 18.12.2025).

116. Cultural Survival: 18 Years of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. URL: <https://www.culturalsurvival.org/news/18-years-un-declaration-rights-indigenous-peoples> (дата звернення: 18.12.2025).

117. UN: Pact for the Future A once-in-a-generation opportunity to shape our common future). URL: <https://www.un.org/pact-for-the-future/en> (дата звернення: 18.12.2025).

118. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights General comment No. 27 (2025) on economic, social and cultural rights and the environmental dimension of sustainable development E/C.12/GC/27. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=t7anCr607Wb6QGpbecW%2BmaoUTWXSswvz8DIzngzQQ7kjjl5FCI9EFM47aAuGlScfKlyAX4y0kNmmTT7mjnqv4%2Fw%3D%3D> (дата звернення: 18.12.2025).

119. Singh Gill Kulwinder. Right to Cultural Identity of Indigenous Peoples Under International Human Rights Law. *NUSRL Journal of Human Rights*. 2020. Vol. I. URL: https://papers-ssrn-com.translate.google.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4636848&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 10.04.2025).

120. Engle K. *The Elusive Promise of Indigenous Development: Rights, Culture, Strategy*. Duke University Press, 2010. 418 p. URL: <https://dokumen.pub/the-elusive-promise-of-indigenous-development-rights-culture-strategy-0822347504-9780822347507.html> (дата звернення: 10.04.2025).

121. Sandra Lovelace v. Canada (Communication No. 24/1977): Human Rights Committee Views CCPR/C/13/D/24/1977. URL: <https://juris.ohchr.org/casedetails/286/en-US> (дата звернення: 10.04.2025).

122. Anni Äärelä and Jouni Näkkäläjärvi v. Finland (Communication No. 779/1997): Human Rights Committee Views CCPR/C/73/D/779/1997. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=mWeKIWkMT0RIu4X648zs6H48mSOseZ%2F5fAkDHFrlIX1xU3AAiZfkADJXXP96sYu2bcS2k4qTc2P%2BnbJR8Lhp1X65dLscvi635CVIWPiXC%2BU%3D> (дата звернення: 20.12.2025).

123. Concluding observations on the second periodic report of Cambodia E/C.12/KHM/CO/2. URL: <https://docs.un.org/en/E/C.12/KHM/CO/2> (дата звернення: 10.04.2025).

124. Concluding observations on the third periodic report of China, including Hong Kong, China, and Macao, China E/C.12/CHN/CO/3. URL: <https://docs.un.org/en/E/C.12/CHN/CO/3> (дата звернення: 10.04.2025).

125. UNESCO policy on engaging with indigenous peoples. URL: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarc_def_0000262748&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachm ent/attach_import_836565dc-3b02-4953-854f-f4358f32bc3f%3F_%3D262748eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000262748/PDF/262748eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A55%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C0%2C624%2Cnull%5D (дата звернення: 10.04.2025).

126. Declaration of Indigenous Peoples of Africa on Sustainable Development and Rio+20. URL: <https://rightsandresources.org/blog/declaration-of-indigenous-peoples-of-africa-on-sustainable-development-and-rio20/> (дата звернення: 10.04.2025).

127. Norton-Smith Kathryn; Lynn Kathy; Chief Karletta; Cozzetto Karen; Donatuto Jamie; Hiza Redsteer Margaret; Kruger Linda E.; Maldonado Julie; Viles Carson; Whyte Kyle P. Climate change and indigenous peoples: a

synthesis of current impacts and experiences. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station. 2016, 136 p. URL: https://www.fs.usda.gov/pnw/pubs/pnw_gtr944.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

128. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Karima Bennouna A/75/298. URL: <https://docs.un.org/en/A/75/298> (дата звернення: 11.04.2025).

129. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights A/74/255. URL: <https://docs.un.org/en/A/74/255> (дата звернення: 11.04.2025).

130. Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No.3624/2019, CCPR/C/135/D/3624/2019. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=xUuL8sjfystIFyT%2FU8KMHQaXjD9kMmYdUxzDI4vf3D6CXDaDL9sRwxKTEtF73lo5w8Jd9XrKWwn3zV%2BcIb%2BtwRaJP8%2B7ptqni%2FhsJdYg5WY%3D> (дата звернення: 11.04.2025).

131. The Global Network for Human Rights and the Environment: The UNHRC's Torres Strait Islands decision: A Major Advance, and a Roadmap for the Future by Professor Erin Daly, Delaware Law School. URL: <https://gnhre.org/?p=15738> (дата звернення: 11.04.2025).

132. Батвіньєв В. О. Вплив кліматичних змін на дотримання культурних прав корінних народів: міжнародно-правовий аспект. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 160-162.

133. Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 20.12.2025).

134. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Commentary on the Effective Participation of

Persons Belonging to National Minorities in Cultural, Social and Economic Life and in Public Affairs adopted on 27 February 2008, ACFC/31DOC(2008)001. URL: <https://rm.coe.int/16800bc7e8> (дата звернення: 20.12.2025).

135. The Framework Convention: a key tool to managing diversity through minority. Thematic Commentary No. 4 The scope of application of the Framework Convention for the protection of National Minorities Adopted on 27 May 2016, ACFC/56DOC(2016)001. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a4811> (дата звернення: 20.12.2025).

136. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Fifth Opinion on Norway. URL: <https://rm.coe.int/5th-op-norway-en/1680a685c5> (дата звернення: 20.12.2025).

137. Guidelines and Principles on Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples' Rights Of 2011. URL: <https://achpr.au.int/index.php/en/node/871> (дата звернення: 20.12.2025).

138. Case of African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya (Application No. 06/2012): Judgment of African Court on Human and Peoples' Rights, 26 May 2017. URL: https://www.worldcourts.com/acthpr/eng/decisions/2017.05.26_ACmHPR_v_Kenya.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

139. American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples : AG/RES.2888 (XLVI-O/16): (Adopted at the thirds plenary session, held on June 15, 2016). URL: <https://www.oas.org/en/sare/documents/decamind.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

140. Case of the Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador: Judgment of Inter-American Court of Human Rights, June 27, 2012 (Merits and reparations). URL: https://corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_245_ing.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

141. UN: OHCHR and migration. URL: <https://www.ohchr.org/en/migration> (дата звернення: 20.12.2025).

142. Cultural rights of migrants. Special Rapporteur in the field of cultural rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/cultural-rights-migrants> (дата звернення: 23.12.2025).

143. International migration and human rights: a paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration by Stefanie Grant. Global Commission on International Migration, 2005. P. 35. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP7.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

144. Батвіньєв В. О. Деякі аспекти забезпечення культурних прав мігрантів на міжнародному універсальному рівні. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях*: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2024 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 120-123.

145. "Culture Beyond Borders: Empowering Refugees through Cultural Rights for Inclusion and Resilience" A linked event as part of the Global Refugee Forum 2023 (12 December 2023). URL: https://articles.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2023/12/UNESCO_Concept%20note_linked%20event_GRF_Final.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

146. ICMC: Cultural Assimilation vs. Cultural Preservation: The Migrant Dilemma (November 26, 2025). URL: <https://www.icmc.net/2025/11/26/cultural-assimilation-vs-cultural-preservation/>

147. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (Cultural rights and migration) A/HRC/52/35. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/008/22/pdf/g2300822.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

148. Pietro Mattioli. Building inclusive societies through the promotion of migrants' cultural rights: legal challenges and potential solutions / Bruno,

Palombino, Di Stefano, Ruotolo (eds.). *Migration and Culture: Implementation of Cultural Rights of Migrants*, Rome, CNR Edizioni, 2021. P. 31–54.

149. Конвенція про статус біженців 1951 року: Ключові повідомлення. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/legacy-pdf/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

150. James Moser Jr. Finding Protection for Refugee Culture in International Law. *The Michigan Journal of International Law*. 2020. Vol. 42. URL: <https://www.mjilonline.org/finding-protection-for-refugee-culture-in-international-law/> (дата звернення: 23.12.2025).

151. Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016, 71/1. New York Declaration for Refugees and Migrants. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/291/97/pdf/n1629197.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

152. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018 73/195. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/73/195> (дата звернення: 23.12.2025).

153. UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families General comment No. 6 (2024) on the convergent protection of the rights of migrant workers and members of their families through the Convention and the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration CMW/C/GC/6. URL: <https://docs.un.org/en/CMW/C/GC/6> (дата звернення: 23.12.2025).

154. UN Common Pledge 2.0 on Refugee Inclusion, January 2024. URL: <https://globalcompactrefugees.org/sites/default/files/2024-02/UNCP2.0%20-%20Summary%20-%20FINAL%202024.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

155. State of culture. Culture Action Europe, 2024. 161 p. URL: https://cultureactioneurope.org/wp-content/uploads/2024/10/State-of-Culture-Report_final_version.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

156. Regulation (EU) 2021/818 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 establishing the Creative Europe Programme (2021 to

2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/818/oj/eng> (дата звернення: 23.12.2025).

157. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Action plan on Integration and Inclusion 2021-2027, {SWD(2020) 290 final}. URL: https://www.euro-access.eu/_media/file/123_Action_Plan_on_Integration_and_Inclusion_2021-2027.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

158. Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств 2012 р. URL: <https://hcnm.osce.org/sites/default/files/f/documents/e/e/396689.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

159. African Guiding Principles on the Human Rights of All Migrants, Refugees and Asylum Seekers 2023. URL: <https://achpr.au.int/en/soft-law/african-guiding-principles-human-rights-all-migrants-refugees> (дата звернення: 25.12.2025).

160. Inter-American Principles on the Human Rights of all Migrants, Refugees, Stateless Persons and Victims of Human Trafficking (Resolution 04/19 approved by the Commission on December 7, 2019). URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-4-19-en.pdf?__cf_chl_tk=4VtbGI_a_sVb8vDHiuhNjMfA2RtOP0puyX5ynf1BmcU-1767419591-1.0.1.1-LU2vQd38AJBZ7MvUJ034rAdo56qG5CZm4yQHRQsvxBA (дата звернення: 25.12.2025).

161. The United Nations and Disability: 70 Years of the Work Towards a More Inclusive World. United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 2018. URL: https://social.desa.un.org/sites/default/files/migrated/15/2018/01/History_Disability-in-the-UN_jan23.18-Clean.pdf (дата звернення: 25.12.2025).

162. World Programme of Action Concerning Disabled Person. URL: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/united-nations-world-programme.pdf> (дата звернення: 25.12.2025).

163. Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons adopted 20 December 1971 by General Assembly resolution 2856 (XXVI). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-mentally-retarded-persons> (дата звернення: 25.12.2025).

164. Declaration on the Rights of Disabled Persons adopted 09 December 1975 by General Assembly resolution 3447 (XXX). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-disabled-persons> (дата звернення: 25.12.2025).

165. Department of Economic and Social Affairs.Disability. World Programme of Action Concerning Disabled Persons. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/world-programme-of-action-concerning-disabled-persons.html> (дата звернення: 25.12.2025).

166. World Programme of Action Concerning Disabled Person. URL: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/united-nations-world-programme.pdf> (дата звернення: 25.12.2025).

167. Department of Economic and Social Affairs.Disability. History of United Nations and Persons with Disabilities – The World Programme of Action Concerning Disabled Persons. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/history-of-united-nations-and-persons-with-disabilities-the-world-programme-of-action-concerning-disabled-persons.html> (дата звернення: 25.12.2025).

168. Resolution Adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/48/627)] 48/96. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/48/96> (дата звернення: 25.12.2025).

169. Delia Ferri, Ann Leahy. The Right of People with Disabilities to Participate in Cultural Life: Is Cinderella Going to the Ball? Pp. 1-17. URL:

https://mural.maynoothuniversity.ie/id/eprint/16696/1/DF_the%20right%20of%20people.pdf (дата звернення: 25.12.2025).

170. Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 56/2018 CRPD/C/27/D/56/2018. URL:

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=ESXDoQLhfWpnbQRwn39kutZGs%2BIVTUn69tAzdwyqTahP1z4Vn9uAZbUab7mIdOy8R0PRqDNBeUoexF%2FXzjhlto1d9%2FNrzJt1ghobiyITIRw%3D> (дата звернення: 25.12.2025).

171. Leahy A., Ferri D. Cultural Policies That Facilitate the Participation of Persons with Disabilities in the Arts: Findings from a Qualitative Multi-National Study. *Disabilities*. 2024. 4(3). P.539-555. URL:<https://doi.org/10.3390/disabilities4030034> (дата звернення: 27.12.2025).

172. UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities Initial report submitted by Trinidad and Tobago under article 35 of the Convention, due in 2017, CRPD/C/TTO/1. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=iwq4OhQvIS4gcjPIIFSoo%2BCSAoGgBkz7AqErrTAA%2BruU1EVH70eBzh897LpTtNmRr3mKBG14AU0KzM4bEHKXAA%3D%3D> (дата звернення: 27.12.2025).

173. UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities Combined second and third periodic reports submitted by Latvia under article 35 of the Convention pursuant to the optional reporting procedure, due in 2020, CRPD/C/LVA/2-3. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=f594Ldfx3xL3BHIxV6cYOLU1IoRUGsd8wJK6kvmnX%2BowFCvvn2YfBOPaa76Cuv5NRCmBln%2BHKoGrE9rW8OB%2FXw%3D%3D> (дата звернення: 27.12.2025).

174. Ann Leahy, Delia Ferri. The right to participate in cultural life of persons with disabilities in Europe: Where is the paradigm shift? *Alter*. 2022. 16-4. URL: <https://journals.openedition.org/alterjdr/1430?lang=en#citedby> (дата звернення: 27.12.2025).

175. Access to culture for people with disabilities and people living in rural, remote and disadvantaged areas. Briefing / Alina-Alexandra Georgescu. European Parliamentary Research Service. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2025\)777933](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)777933) (дата звернення: 27.12.2025).

176. European Commission: Culture and Creativity. Culture Compass for Europe. URL: <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-compass> (дата звернення: 27.12.2025).

177. Culture Action Europe: Culture Compass for Europe. URL: <https://cultureactioneurope.org/knowledge/culture-compass-for-europe/> (дата звернення: 27.12.2025).

178. Draft Joint Declaration “Europe for Culture - Culture for Europe”. URL: https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/2025-11/Draft%20Joint%20Declaration%20-%20Europe%20for%20Culture%20with%20cover_0.pdf (дата звернення: 27.12.2025).

180. A Milestone in Disability Rights in Africa – Entry into Force of the African Disability Protocol. URL: <https://inklusion-leben.org/en/a-milestone-in-disability-rights-in-africa-entry-into-force-of-the-african-disability-protocol-2/> (дата звернення: 27.12.2025).

181. Protocol to the African Charter on Human and Peoples’ Rights of Persons with Disabilities in Africa. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36440-treaty-protocol_to_the_achpr_on_the_rights_of_persons_with_disabilities_in_africa_e.pdf (дата звернення: 28.12.2025).

182. The African Disability Protocol: Advancing Disability Rights in Africa. URL: <https://www.make-way.org/the-african-disability-protocol-advancing-disability-rights-in-africa/> (дата звернення: 28.12.2025).

183. Inter-American Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Persons with Disabilities. URL:

<https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-65.html> (дата звернення: 28.12.2025).

184. General Assembly of the United Nations: Functions and powers of the General Assembly. URL: <https://www.un.org/en/ga/about/background.shtml> (дата звернення: 28.12.2025).

185. General Assembly of the United Nations: Social, Humanitarian & Cultural Issues (Third Committee). URL: <https://www.un.org/en/ga/third/index.shtml> (дата звернення: 28.12.2025).

186. Resolution 2347 (2017) adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017. URL: [https://docs.un.org/en/s/res/2347\(2017\)](https://docs.un.org/en/s/res/2347(2017)) (дата звернення: 27.12.2025).

187. Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016 33/20. Cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/33/20> (дата звернення: 28.12.2025).

188. UN: First inter-sessional seminar on cultural rights and protection of cultural heritage. URL: <https://www.ohchr.org/en/events/events/2017/first-inter-sessional-seminar-cultural-rights-and-protection-cultural-heritage> (дата звернення: 25.12.2025).

189. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Intersessional seminar on cultural rights and the protection of cultural heritage) A/HRC/37/29. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g17/368/58/pdf/g1736858.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

190. Батвіньєв В. О. Міжнародний інституційний механізм забезпечення культурних прав. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 226-232. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.25> (дата звернення: 28.12.2025).

191. Resolution adopted by the Human Rights Council on 22 March 2018 37/17. Cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/37/17> (дата звернення: 28.12.2025).

192. UN: Intersessional workshop on cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://www.ohchr.org/en/intersessional-workshop-cultural-rights-and-protection-cultural-heritage> (дата звернення: 25.12.2025).

193. Resolution adopted by the Human Rights Council on 31 March 2022 49/7. Cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/49/7> (дата звернення: 25.12.2025).

194. UN: Third Intersessional Workshop on Cultural Rights and the Protection of Cultural Heritage. URL: <https://www.ohchr.org/en/events/events/2023/third-intersessional-workshop-cultural-rights-and-protection-cultural-heritage> (дата звернення: 29.12.2025).

195. Resolution adopted by the Human Rights Council 19/6 Special Rapporteur in the field of cultural rights. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/g12/127/13/pdf/g1212713.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).

196. United Nations: About the mandate Special Rapporteur in the field of cultural rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/about-mandate> (дата звернення: 29.12.2025).

197. Special Rapporteur in the field of Cultural Rights: Leaflet dedicated to the mandate. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/Leaflet_SR_cultural_rights_en.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

198. A/79/299: Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Alexandra Xanthaki – The right to participate in sports. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a79299-report-special-rapporteur-field-cultural-rights-alexandra> (дата звернення: 25.12.2025).

199. United Nations: Special Procedures of the Human Rights Council. What are Communications? URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (дата звернення: 25.12.2025).

200. Mandate of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Communication GRC 1/2024 18 March 2024. URL:

<https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=28886> (дата звернення: 27.12.2025).

201. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues. URL: <https://undesadspd.org/IndigenousPeoples.aspx> (дата звернення: 29.12.2025).

202. UN Economic and Social Council resolution Establishment of a Permanent Forum on Indigenous Issues E/RES/2000/22. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/429395?v=pdf> (дата звернення: 29.12.2025).

203. UN Department of Economic and Social Affairs: Indigenous Peoples. URL: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/culture.html> (дата звернення: 29.12.2025).

204. UN Department of Economic and Social Affairs. Social Inclusion: United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (UNPFII). URL: <https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/unpfii> (дата звернення: 29.12.2025).

205. UN Department of Economic and Social Affairs. Social Inclusion: UNPFII Ninth Session. URL: <https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/unpfii/unpfii-ninth-session> (дата звернення: 25.12.2025).

206. Permanent Forum on Indigenous Issues Report on the ninth session (19-30 April 2010), E/2010/43-E/C.19/2010/15. URL: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/E_2010_43_EN.pdf (дата звернення: 27.12.2025).

207. United Nations: Introduction to the Committee. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cescr/introduction-committee> (дата звернення: 25.12.2025).

208. Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2022 Edition. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382500> (дата звернення: 25.12.2025).

209. UNESCO: About the Culture Sector. URL: <https://www.unesco.org/en/culture/about?hub=365> (дата звернення: 27.12.2025).

210. UNESCO: Safeguarding Culture in Times of Crisis. URL: <https://www.unesco.org/en/emergencies/culture?hub=365> (дата звернення: 29.12.2025).

211. UNESCO Protecting culture in emergencies, CLT-2020/WS/5. 12 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372995> (дата звернення: 29.12.2025).

212. UNESCO General Conference Reinforcement of Unesco's Action for the Protection of Culture and the Promotion of Cultural Pluralism in the Event of Armed Conflict, 38 C/49. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235186> (дата звернення: 29.12.2025).

213. Strategy for the reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict, 39 C/57. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259805> (дата звернення: 29.12.2025).

214. UNESCO Protecting culture in emergencies, CLT-2020/WS/5. 12 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372995> (дата звернення: 29.12.2025).

215. UNESCO: Culture and Climate Change. URL: <https://www.unesco.org/en/climate-change/culture?hub=365> (дата звернення: 27.12.2025).

216. UNESCO: Culture and values. URL: <https://www.unesco.org/en/biodiversity/culture?hub=365> (дата звернення: 27.12.2025).

217. Linking Biological and Cultural Diversity. UNESCO-SCBD Programme: About the Joint Programme. URL: <https://www.cbd.int/lbcd/about> (дата звернення: 27.12.2025).

218. Report of the Secretary-General Human rights and cultural diversity, A/80/352. URL: <https://docs.un.org/en/A/80/352> (дата звернення: 27.12.2025).

219. MONDIACULT 2025. UNESCO World Conference on Cultural Policies and Sustainable Development from 29 September to 1st October 2025 (Barcelona, Spain). Provisional Programme. URL: https://www.mondiacult2025.org/MONDIACULT_2025_Provisional_Programme.pdf (дата звернення: 27.12.2025).

220. ICCROM: What is ICCROM. URL: <https://www.iccrom.org/about/what-iccrom> (дата звернення: 29.12.2025).

221. ICCROM: Mission and Vision. URL: <https://www.iccrom.org/about/overview/mission-and-vision> (дата звернення: 29.12.2025).

222. ICCROM Strategic Directions and Objectives 2018-2025. URL: <https://www.iccrom.org/iccrom-strategic-directions-and-objectives> (дата звернення: 29.12.2025).

223. ICCROM: Heritage Management in Latin America and the Caribbean (LAC). URL: <https://www.iccrom.org/programmes/heritage-management-latin-america-and-caribbean-lac> (дата звернення: 29.12.2025).

224. ICCROM: First Aid and Resilience for Cultural Heritage in Times of Crisis (FAR). URL: <https://www.iccrom.org/programmes/first-aid-and-resilience-times-crisis-far> (дата звернення: 29.12.2025).

225. The UIA. URL: <https://www.uia-architectes.org/en/about/about-the-uia/> (дата звернення: 02.01.2026).

226. The UIA: Indigenous Peoples. URL: <https://www.uia-architectes.org/en/workprogram/indigenous-peoples/> (дата звернення: 02.01.2026).

227. International Federation of Coalitions for Cultural Diversity: About. URL: <https://ficdc.org/en/about/> (дата звернення: 25.12.2025).

228. C21plus A renewed commitment to making culture central in sustainable cities and communities. URL: https://agenda21culture.net/sites/default/files/2025-05/c21plus_frame_en_def.pdf (дата звернення: 02.01.2026).

229. Culture 21: 5TH UCLG Culture Summit: Dublin 2023. URL: <https://agenda21culture.net/summit/5th-uclg-culture-summit-dublin-2023> (дата звернення: 02.01.2026).

230. Culture 21: 6TH UCLG Culture Summit 2025. URL: <https://agenda21culture.net/summit/6th-uclg-culture-summit-2025> (дата звернення: 02.01.2026).

231. Culture at the Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture> (дата звернення: 27.12.2025).

232. The Council of Europe's Role in Protecting and Promoting European Culture and Cultural Heritage. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/culture> (дата звернення: 27.12.2025).

233. Donders Y. The Protection of Cultural Rights in Europe: None of the EU's Business? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2003. 10(2). Pp. 117-147. URL: <https://doi.org/10.1177/1023263X0301000202> (дата звернення: 27.12.2025).

234. Terms of reference of the Steering Committee for Culture, Cultural Heritage and Landscape (CDCPP). URL: <https://rm.coe.int/terms-of-reference-2024-2027-of-the-steering-committee-for-culture-her/1680ae19f3> (дата звернення: 23.12.2025).

235. Committee of Experts on Intercultural Inclusion (ADI-INT). URL: <https://www.coe.int/en/web/committee-of-experts-on-intercultural-integration-of-migrants/home> (дата звернення: 27.12.2025).

236. Terms of reference of the Committee of Experts on Intercultural Inclusion (ADI-INT). URL: <https://rm.coe.int/adi-int-tor-2024-2027rev-en/488029d6cb> (дата звернення: 27.12.2025).

237. Jill Marshall. Cultural, linguistic and religious identity and care: recent developments in the case law. *Strasbourg Observers*. 2023. URL: <https://strasbourgobservers.com/2023/09/05/cultural-linguistic-and-religious-identity-and-care-recent-developments-in-the-case-law/> (дата звернення: 20.12.2025).

238. Case of Ahunbay and Others v. Turkey, Austria and Germany Application No. 6080/06): Decision of the European Court of Human Rights, 21.6.2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-11251%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-11251%22]}) (дата звернення: 27.12.2025).

239. Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_ukr (дата звернення: 02.01.2026).

240. Case of Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden (Application no. 23883/06): Judgment of the European Court of Human Rights, 16 December 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90234%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90234%22]}) (дата звернення: 27.12.2025).

241. Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights. Council of Europe / European Court of Human Rights, January 2011 (updated 17 January 2017). 42 p. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2020/12/Cultural-Rights-in-the-Case-Law-of-the-ECtHR-Artistic-Freedom-RD.pdf> (дата звернення: 27.12.2025).

242. Intercultural Cities Programme: About Intercultural Cities. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/about> (дата звернення: 20.12.2025).

243. Intercultural Cities Programme: What is an intercultural city? URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/what> (дата звернення: 20.12.2025).

244. Intercultural Cities: How it works. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/how-it-works-> (дата звернення: 20.12.2025).

245. Amateo. Network. URL: <https://amateo.org/about/network/> (дата звернення: 20.12.2025).

246. Coordinated Articles of Association – Amateo, European Network for Active Participation in Cultural Activities. URL: <https://amateo.org/wp-content/uploads/2023/11/2023-Amateo-statutes.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

247. Culture Action Europe (CAE): About us. URL: <https://cultureactioneurope.org/uk/about-us/> (дата звернення: 20.12.2025).

248. Culture Action Europe Strategy 2025-2027. URL: https://cultureactioneurope.org/wp-content/uploads/2024/06/CAE-Strategy-2025-2027_-_Final-Formatted.pdf (дата звернення: 22.12.2025).

249. Culture Action Europe: #Culture2030Goal Campaign ongoing project. URL: <https://cultureactioneurope.org/projects/culture2030goal-campaign/> (дата звернення: 20.12.2025).

250. ECF in One Paragraph. URL: <https://culturalfoundation.eu/about/our-story/> (дата звернення: 23.12.2025).

251. Continue Change Strategy of the European Cultural Foundation 2025-2029. URL: <https://culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2025/01/Continue-Change-ECF-Strategy-2025-2029.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

252. Culture of Solidarity. URL: <https://culturalfoundation.eu/programmes/culture-of-solidarity-fund/> (дата звернення: 23.12.2025).

253. Continue Change Strategy of the European Cultural Foundation 2025-2029. URL: <https://culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2025/01/Continue-Change-ECF-Strategy-2025-2029.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

254. ECF: Strategy 2025 – 2029. URL: <https://culturalfoundation.eu/about/strategy/> (дата звернення: 27.12.2025).

255. ECF Activity Report 2024. URL: <https://culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2025/07/Activity-Report-2024.pdf> (дата звернення: 23.12.2025).

256. Cultural Relations Platform: About us. URL: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/about-us/> (дата звернення: 23.12.2025).

257. Cultural Relations Platform: activities. URL: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/activities/support-cooperation-in-cultural-and-creative-sectors/> (дата звернення: 23.12.2025).

258. Cultural Relations Platform – Supporting the traditional arts and crafts industry in Mongolia. URL: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/2023/08/20/supporting-the-traditional-arts-and-crafts-industry-in-mongolia/> (дата звернення: 27.12.2025).

259. Cultural Relations Platform – Global Cultural Relations Programme. URL: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/global-cultural-relations-programme/> (дата звернення: 29.12.2025).

260. Compendium on Economic, Social, Cultural and Environmental Rights: Inter-American Standards. Inter-American Commission on Human Rights, Office of the Special Rapporteur on Economic, Social, Cultural and Environmental Rights, OEA/Ser.L/V/II. 2021. 225 p.

261. IACHR: Special Rapporteurship on Economic, Social, Cultural, and Environmental Rights. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=/en/iachr/r/DESCA/default.asp> (дата звернення: 29.12.2025).

262. International Federation of Arts Councils and Culture Agencies: Americas Cultural Summit 2018. URL: <https://ifacca.org/what-we-do/international-relationships-and-exchange/regional-initiatives/americas-cultural-summit/> (дата звернення: 29.12.2025).

263. Americas Cultural Summit: Post-Event Report. URL: <https://ifacca.org/what-we-do/international-relationships-and-exchange/regional-initiatives/americas-cultural-summit/> (дата звернення: 29.12.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:*

публікації у фахових виданнях України:

1. Батвіньєв В. О. Нормативний зміст права на участь у культурному житті: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 80, Т. 2. С. 264-268. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.42>.

2. Батвіньєв В. О. Міжнародний інституційний механізм забезпечення культурних прав. *Юридичний вісник.* 2024. № 6. С. 226-232. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.25>.

3. Батвіньєв В. О. Забезпечення культурних прав корінних народів на міжнародному універсальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 4. С. 413-416. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/98>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Батвіньєв В. О. До питання щодо забезпечення культурних прав крізь призму гендеру. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.).* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 152-155.

5. Батвіньєв В. О. Деякі аспекти забезпечення культурних прав мігрантів на міжнародному універсальному рівні. *Захист прав людини на*

універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2024 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 120-123.

6. Батвіньєв В. О. Вплив кліматичних змін на дотримання культурних прав корінних народів: міжнародно-правовий аспект. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 160-162.*

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 22:04:16 28.06.2026

Назва файлу з підписом: КЕП_Дисертація_Батвіньєв.pdf

Розмір файлу з підписом: 1.8 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: КЕП_Дисертація_Батвіньєв.pdf

Розмір файлу без підпису: 1.8 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Батвіньєв Вадим Олександрович

П.І.Б.: Батвіньєв Вадим Олександрович

Країна: Україна

РНОКПП: 3593404593

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 22:04:15 28.06.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП monobank | Universal Bank

Серійний номер: 10FF6F932221FA000B6915000000001F0F0A12E

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.05.15 13:00